

Aquest primer capítol d'exposició i anàlisi de dades, està ubicat cronològicament en els segles XVIII i XIX i té com a objectiu desenvolupar l'estudi de les condicions en què té lloc la reproducció social de les cases pageses en el context de la comunitat local. Les dues unitats d'observació són cal Lluques, una casa pagesa propietària d'un patrimoni mitjà que cal qualificar d'íestable, i la Selva del Camp, la comunitat local, en què s'integra la família estudiada. Aquestes dues unitats d'observació em serveixen per desenvolupar les condicions en què transcorre la primera etapa del llarg procés de mercantilització de l'agricultura que s'inicia en el moment en què part de la producció agrícola es destina a la comercialització en mercats externs a la comunitat local.

El Camp de Tarragona al segle XVIII compta amb una producció agrícola destinada a la comercialització cap a mercats exteriors, per tant, l'economia de les cases pageses està sotmesa a les fluctuacions dels preus dels productes agraris pròpies d'una economia mercantilitzada. En aquest capítol m'ocupo d'analitzar la manera que tenen les cases pageses d'afrontar la seva reproducció tenint en compte dues característiques bàsiques: primer, que no tenen capacitat de control sobre les condicions de comercialització dels productes que produeixen; i, segon, que la casa és l'estructura bàsica d'organització de la producció i que els membres de la família són productors i gestors dels recursos amb els quals produeixen i es reproduueixen.

En la primera etapa del procés de mercantilització, la casa i la comunitat local garanteixen la reproducció i l'adaptació als cicles de prosperitat i d'adversitat inherents a qualsevol economia mercantilitzada. Les estratègies familiars, l'herència i el matrimoni, juntament amb altres factors d'adaptació econòmica com són la diversificació de l'activitat econòmica de la casa i l'endeutament, constitueixen els principals recursos amb què es fa possible la pervivència de l'organització domèstica de la producció en un context de progressiva introducció de l'economia de mercat. En aquesta fase del procés de globalització de l'economia agrària, la casa i la comunitat local resolen la reproducció social.

El capítol està estructurat en tres grans apartats, en el primer m'ocupo de la presentació dels aspectes demogràfics, econòmics i socials que tenen a veure amb el context local, la Selva del Camp. El segon i tercer apartats es dediquen a la presentació de l'etnografia històrica de cal Lluques; en primer lloc dedico l'anàlisi a l'estudi dels factors que generen inestabilitat en la base patrimonial de la casa, és una part que posa èmfasi en la vessant econòmica de la reproducció; en segon lloc, m'ocupo dels mecanismes que garanteixen la presència de la casa en la comunitat, recursos identitaris i capital relacional que constitueixen la dimensió més social de la reproducció.

3.1. EL CONTEXT LOCAL I CAL LLUQUES. L'ECONOMIA, LA CASA, EL POBLE

3.1.1. La Selva del Camp als segles XVIII i XIX. Economia i població

- **Les terres de conreu i els conreus**

El terme de la Selva té una extensió de 35,18 Km² (3.518 ha). Aproximadament la meitat del terme és ubicat a la zona de muntanya i l'altra meitat al pla; a l'actualitat la muntanya s'ha anat abandonant, però al segle XVIII i XIX estava ocupada per terres agrícoles pràcticament en la seva totalitat. Al 1733, les terres conreades representaven el 89% del total del terme, només l'11% quedaven per conrear (Recasens, M. 1992: 67). La distribució dels conreus era la següent:

Quadre 3.1. Distribució de la terra conreada. La Selva del Camp 1733

Tipus de conreu	Extensió en jornals	% respecte al total
Vinya	1.361,7	32,23%
Terra de blat	1.165,5	27,61%
Avellaners	1.065,5	25,00%
Olivers	639,5	15,14%
Horta	1,0	0,02%
Total	4.233,2	100%

Font: Recasens, M. 1992: 66. Elaboració pròpia

El conreu predominant era la vinya, només el 5% d'aquestes vinyes eren mallol (vinya jove) per la qual cosa es pot suposar que les rompudes devien ser fetes a començament

de segle. Els cereals eren encara un conreu important que, com veurem anirà perdent importància al llarg del segle enfront de la vinya i l'avellaner. L'avellaner és destacable pel fet que la Selva va ser la primera vila del Camp en què es va estendre aquest conreu que, avui, és generalitzat en tot el Camp de Tarragona i que ha esdevingut pràcticament un signe d'identitat comarcal.

Les collites de la terra de blat podien ser pel consum local¹, però les del conreu de la vinya i de l'avellaner eren dedicats a l'exportació. El vi era elaborat i, molta part, destil·lat en aiguardents que es comercialitzaven des del poble cap a mercats europeus a través del port de Barenys a Salou (Olivé i Ollé, 1981). A més, la ciutat veïna de Reus era el centre de comercialització d'aiguardents més important de Catalunya; aquest producte era destinat als mercats americans², però també als holandesos i anglesos. Des de la Selva a Reus i Salou hi havia un trànsit important d'aiguardent i avellanes que es remuntava ja a segles anteriors. A començaments del segle XVII, està documentada la comercialització d'aquests productes amb destinació a Barcelona, Menorca, Mallorca i Sevilla (Recasens, J.M. 1998).

Al segle XIX, la tipologia dels conreus havia variat substancialment. Com a tota el litoral català, la vinya ha fet retrocedir el conreu de cereals³ (Fontana, J. 1988: 57-62). Al 1848 la vinya era el conreu majoritari i ocupava pràcticament el 50% de la superfície conreada (Cardó, 1983:95).

¹ La Selva tenia encara actius a començaments de segle XVIII, 4 molins fariners en el seu terme i un altre la riba del Francolí al terme de la Masó (Soronellas, 1993). En aquests molins, és de suposar que els particulars i el comú s'abastaven de farina per l'alimentació de la població local.

² A partir del 1778 Catalunya va poder comerciar lliurement amb els mercats americans, cosa que fins llavors li havia estat vetada.

³ En moltes zones del litoral, la vinya s'havia anat imposant per la rompuda de terres noves més que no pas per la substitució d'altres conreus (Fontana, 1988). Aquest no és el cas de la Selva, on a començaments del segle XVIII, quasi el 90% de la superfície del terme ja era conreada.

Quadre 3.2. Tipus de conreus a la Selva al segle XIX

Tipus de conreu	1848	1858
Vinya	49,3%	31,5%
Avellaners	27,7%	38,1%
Cereals	11,2%	11,5%
Olivers	10,3%	13,5%
Altres	1,4%	5,4%
Total	100%	100%

Font: Cardó, J. 1983. Elaboració pròpia

Tot i el predomini de la vinya sobre els altres conreus, cal remarcar el manteniment (respecte al segle anterior) de la superfície dedicada a l'avellaner, conreu en què la Selva era localitat pionera i que, al llarg del segle XIX, anirà adquirint cada cop més importància fins a convertir-se a finals de segle en el conreu majoritari. Només deu anys més tard, al 1858, el conreu de l'avellaner ja havia fet recular el de la vinya d'una forma considerable. El motiu d'aquesta substitució ha de buscar-se en el fet que les vinyes locals van estar afectades, a tota la dècada dels cinquanta, per una plaga d'oïdium que va fer perdre la pràctica totalitat de la collita; consta que al 1860 s'havia arrencat un 30% del total de la vinya existent al terme (Vernet, 1989:97).

Paral·lelament a la major especialització dels conreus, al segle XIX té lloc un procés d'expansió dels regadius (Fontana, 1988: 377). A la Selva, els conreus havien estat, des de sempre, de secà. Els únics espais de regadiu eren les parcel·les que es situaven al voltant dels case urbà, les quals podien ser regades amb l'aigua sobrant de l'ús de boca; aquestes parcel·les reben el nom d'horts en la toponímia menor i es dedicaven, en part, al conreu de productes d'horta que eren destinats a abastir el mercat local.

Però a començaments del segle XIX, cal suposar que per la pressió demogràfica sobre els recursos existents es va pensar en la possibilitat d'augmentar la productivitat de les terres. En aquells moment, la població ja superava els 3.000 habitants i no hi havia més terra disponible al terme per fer noves rompudes. L'alternativa era augmentar la productivitat a través de la conversió de secans en regadius, principalment en aquelles terres del pla que es dedicaven al conreu de l'avellaner, un arbust que s'havia adaptat a

les condicions de sequera però que en el seu estat natural és una espècie pròpia del bosc de ribera i, per tant, de zones humides. La solució va ser la constitució de societats de mines d'aigua, de les quals me n'ocuparé en parlar de la cooperació agrària; aquestes societats agrupaven pagesos propietaris amb l'objectiu de col·laborar econòmicament en l'empresa de construir galeries subterrànies per fer arribar aigua des de les capes freàtiques més superficials fins als camps de conreu. Tot i la voluntat dels pagesos locals, l'aventura del regadiu no sempre va resultar exitosa; Vernet (1989: 94) explica que l'any 1864 el terme estava travessat per 222 mines d'aigua, de les quals 178 ja s'havien abandonat perquè estaven assecades i només 44 proporcionaven aigua de forma continuada. Al 1872 l'extensió del conreu de regadiu era de 90 jornals en tot el terme.

- **L'activitat industrial**

A la Selva destaca una activitat industrial diversificada d'antic i que s'articula entorn a dos eixos. En primer lloc, un sector secundari vinculat a l'activitat predominant, l'agricultura. Aquesta indústria és destinada a la transformació dels productes agraris, com és el cas els aiguardents, o, també, a la producció artesana subsidiària de l'activitat agrícola, com són les botigues de boters, carreters, basters, ferrers... En segon lloc, un altre tipus d'indústria desvinculada de l'agricultura, la terrisseria; la Selva, de ben antic (Soronellas, 1985) era centre especialitzat en la producció de terrissa d'ús domèstic, representada pel tupí, un atuell de producció absolutament local, i amb molta demanda externa⁴. Tota aquesta activitat industrial permetia a les famílies diversificar les seves economies i complementar els ingressos procedents de la terra. Així, molts pagesos jornalers, incrementaven els seus ingressos agraris participant en algunes de les fases menys especialitzades del cicle productiu de la terrissa, tals com l'enfornat, el desenfornat o l'estibatge. És, doncs, una circumstància que cal tenir molt en consideració a l'hora d'estudiar les formes de producció i de reproducció domèstiques.

Pel que fa a la indústria destinada a la transformació dels productes agraris, remarcaré,

⁴ La producció terrissera local era de plats, olles, cassoles, tasses i tupins. Aquesta producció era comercialitzada, de ben antic, a l'exterior, sobre tot cap als mercats català, aragonès, i, en menor mesura, valencià i castellà. A finals del segle XVI, la terrissa local era comercialitzada cap a Barcelona i Mallorca, principalment (Recasens, J.M. 1998).

d'una forma especial la producció d'aiguardents, donada la importància que té en el context català del segle XVIII com a peça clau del creixement demogràfic i econòmic. Al 1733 la Selva comptava amb 7 oficines d'aiguardent, per aquella època només era superada, en aquesta activitat, al Camp de Tarragona, per Vila-seca, Valls i Reus (Recasens, M. 1992: 215). A finals de segle el poble ja tenia 15 destil·leries d'aiguardent, signe inequívoc del creixement d'aquesta activitat industrial. Aquesta activitat va decandint al segle XIX, paral·lelament a la pèrdua d'importància del conreu vitícola, de forma que al 1872 hi ha només documentades 3 fàbriques d'aiguardent i tres anys més tard ja havien desaparegut totes (Vernet, 1989: 100).

Pel que fa a la producció terrissera local, que ja he presentat com a important, fins al punt que tenia barri propi a la vila, al 1733 tributaven al cadastre un total de 22 ollers. Al registre elaborat per a la lleva de Miquelets del 1795, es dona una xifra total de 80 ollers. Aquestes dades indiquen l'enorme creixement que l'activitat i el gremi local van tenir al llarg del segle; una prosperitat que cal vincular tothora amb el creixement de la població a tot el territori (Catalunya i Espanya) i, per tant, a la demanda creixent del tipus de producció de terrissa local. A la primera meitat del segle XIX, l'activitat terrissera es va anar mantenint, segons el padró de 1860, donava feina a 60 homes, entre propietaris i assalariats (Vernet, 1989: 111) i al 1859 hi havia 23 botigues (tallers) de terrissa i 5 forns. Però a finals de segle⁵, la terrisseria local havia entrat en una davallada important, fruit fonamentalment, de la progressiva introducció d'altres materials (vidre, pisa), així com dels canvis en la tecnologia i en l'equipament de les cuines⁶.

Dels serveis que podien girar al voltant d'aquestes indústries, interessa remarcar el transport, servei necessari per fer arribar aquests productes elaborats, des del centre de producció local, cap als llocs de destinació, Reus, el Port de Salou, Lleida i altres. Al 1733 només consten en el cadastre, quatre persones dedicades al transport (Recasens, M.

⁵ L'any 1893, pagaven matrícula industrial, només 7 botigues de terrissa i 2 forns.

⁶ Al tombant de segle es va anar introduïnt tímidament la cuina econòmica, amb fogons que substituïen el foc a terra. Aquest canvi va representar la pèrdua de la funcionalitat del tupí, la peça més important de la producció local, que és d'ús exclusiu per la llar de foc i que, en coure per la panxa, no s'adapta a l'estructura del fogó.

1992), en canvi, al 1795 són 16 els traginers residents a la vila (Grau, i Puig, 1999), quantitat que encara augmenta al llarg del segle XIX, perquè al cens de 1860 hi ha 19 persones registrades amb l'ofici de traginer (Vernet, 1989: 30).

- **La població**

La Selva va ser una vila important durant l'època medieval. Sembla ser que aviat es va repoblar perquè al segle XIII ja es tenia notícia d'una Vilanova de la Selva (Pié, 1984: 19) fora del perímetre murallat. Segons dades d'Eufemià Fort (1964:7), la Selva comptava en el fogatge de 1360 amb 406 focs i ocupava el quinzè lloc entre les zones més densament poblades de Catalunya. Va arribar a ostentar la capitalitat de la Comuna del Camp de Tarragona, un organisme supramunicipal que vetllava pels interessos de les viles més importants del Camp i les defensava dels abusos de la senyoria ostentada per la mitra tarragonina (Fort, 1975). L'any 1552 consten a la Selva 371 focs; no hi ha dades que indiquin el volum de població local durant el segle XVII, però és conegut que les successives pestes d'aquest període van reduir molt la població local (Recasens, M. 1992).

El cens d'Aparici de l'any 1708 dóna un total de 340 cases, la qual cosa fa pensar que els estralls de la pesta i de la guerra de Successió havien estat importants i havien minvat considerablement la població. A partir del cens del 1716 comença el redreçament demogràfic característic del segle XVIII català; en aquest cens hi consten 300 cases (uns 1610 habitants), en el de 1718 ja se n'hi compten 343 i al de 1773 es compten un total de 520 cases. A finals de segle la població local havia augmentat un 210% respecte al primer cens del segle; el cens de Floridablanca, dóna a un total de 3.372 habitants, la segona vila en importància de la comarca, després de Reus (Iglésies, J. citat a Recasens, 1992).

Així, doncs, el creixement demogràfic que caracteritza el segle XVIII català és també manifest a la Selva del Camp que en el decurs del segle veu més que duplicat el nombre d'habitants. Igual que la resta del Principat, cal relacionar aquest augment de població amb un creixement paral·lel dels recursos: l'impuls agrícola, sobretot, però també l'industrial que, com he exposat en aquest mateix apartat, estava representat pels

aiguardents i la terrissa.

Quadre 3.3. Evolució de la població als segles XVIII i XIX. La Selva del Camp

Any	Número d'habitants
1708	1.530 hab
1719	1.605 hab.
1787	3.372 hab.
1830	3.636 hab.
1860	3.894 hab.
1887	3.280 hab.
1900	2.941 hab.

Font: Alumnes de 8è CP Gil Cristià, 1989: 3

El ritme del creixement demogràfic s'alenteix en arribar al segle XIX, fins al punt d'iniciar-se una davallada a partir del punt màxim assolit el 1860, moment en què el poble comença a perdre població. A la dècada del 1850, la plaga d'oidium que ataca les vinyes locals, encara llavors el conreu majoritari, enceta un període de crisi econòmica local que empeny la població més desfavorida, petits propietaris i pagesos sense terra pròpia cap a la ciutat, a la recerca de nous recursos i oportunitats. La veïna Reus absorbeix bona part d'aquest excedent demogràfic, però també, en menor mesura, Barcelona és la destinació d'algunes d'aquestes persones. En tot cas, a partir de meitats de segle, la Selva deixa de ser un punt de destinació desitjat, com havia passat al llarg del XVIII, per convertir-se en un punt de partida de població pagesa que es dirigeix a les zones urbanes per reconvertir-se a l'activitat industrial i/o comercial.

En aquest capítol he de tractar bàsicament de la casa com a estructura bàsica de la qual depèn la reproducció social dels individus i també com a unitat social que organitza la comunitat. És important, doncs, que m'aturi a fer una anàlisi demogràfica de les famílies locals, per a la qual cosa revisaré l'estructura dels grups domèstics que conformaven la Selva, tal com són detallats en el padró del 1860.

Quadre 3.4. Composició dels grups domèstics. La Selva del Camp 1860

Tipus de grup residencial⁷	casos	%
Nuclis conjugals simples	621	69.5
Extensos/troncals	189	21.2
Sense nucli conjugal	39	4.4
Unipersonals	44	4.9
Total	893	100

Font: Padró Municipal d'Habitants. 1860, La Selva del Camp, AMHLSC. Elaboració pròpia

El predomini de l'estructura nuclear o conjugal simple és més que evident, quasi el 70% dels grups domèstics estaven compostats per pares amb fills o sense⁸. Per entendre aquesta situació en un context d'herència indivisa cal tenir en compte tres factors explicatius: el primer, és la possible ocultació o distorsió de la situació real; probablement amb finalitats fiscals, he comprovat que algunes famílies troncal estaven expressades en el padró com a dos grups residencials separats. En segon lloc, el fet que els padrons de població només expressen una instantània del cicle familiar i, per tant, ens poden donar una visió també deformada de la realitat⁹. I, finalment, en tercer lloc, aquesta informació s'ha de correlacionar amb la posició de les cases en l'estructura de classes local perquè la troncalitat és molt més present entre les famílies pageses propietàries de la terra que treballen que entre les famílies jornaleres, les primeres tenen patrimoni per perpetuar, mentre que les segones només han d'ocupar-se de reproduir el grup, les seves estratègies seran, doncs, molt diferents (Comas d'Argemir, 1988).

⁷ Per elaborar aquesta tipologia he pres com a referent la que va elaborar Peter Laslett l'any 1972 per analitzar els grups residencials dels censos anglesos de la societat d'Antic Règim. L'adaptació és molt sintètica perquè he reduït les diverses categories amb què Laslett detalla la família extensa i troncal a una de sola. La meua intenció és tan sols mostrar la incidència global de l'estructura familiar extensa com a indicador de l'existència de la casa i de la pràctica de l'heretament indivís.

⁸ En zones de la Catalunya Vella, en les quals la presència de cases amb estructura troncal és molt forta, es detecten també índex de nuclearitat alts. Roigé (1992: 483) analitza el cas de la Vall d'Aran una zona que l'any 1900 tenia un 61,4% de famílies organitzades sobre la base d'un sol nucli conjugal, amb fills o sense. Malgrat tot, és cert que la troncalitat a la Selva (21,2% al 1860) és menys present que a la Vall d'Aran (31,2% al 1900).

⁹ A l'apartat dedicat a l'anàlisi de les dimensions i de la composició del grup domèstic d'una de les cases del poble, cal Lluques, faig extensa referència a la necessitat de diferenciar entre l'estructura formal que té el grup domèstic en un moment determinat i l'estructura del cicle familiar.

Quadre 3.5. Composició del grup domèstic segons la condició social de les famílies (en %)

Grup social	Nuclis conjug. simples	Nuclis complexes	Altres	Total
Propietaris	53.1	27.2	19.7	100
Pagesos prop.	62.2	36.6	1.2	100
Pagesos/jornal*	72.9	23.4	3.7	100
Jornalers	79.3	10.5	10.2	100
Total	69.5	21.2	9.3	100

Font: Padró Municipal d'Habitants. 1860, La Selva del Camp, AMHLSC. Elaboració pròpia

*Pagesos propietaris amb terra insuficient

En el quadre anterior s'observa la tendència a la disminució dels percentatges de nuclearitat, a mesura que s'ascendeix en l'escala social; les famílies composades per nuclis conjugals sols o per nuclis conjugals amb fills són més habituals entre la població jornalera que entre els propietaris. En paral·lel, les famílies dels pagesos propietaris de les terres que treballen i les dels propietaris rendistes¹⁰ tenen percentatges de troncalitat més alts. En síntesi, les dades relatives a la composició dels grups residencials, indiquen una associació entre l'accés a la propietat de la terra i la residència troncal, és a dir, presència de famílies organitzades en cases que garanteixen la seva reproducció mercès a les estratègies matrimonials i d'herència.

3.1.2. L'estructura de classes local

Bona part de la informació amb què s'ha treballat en aquesta recerca l'ha aportat l'estudi de cas d'una família de la Selva del Camp, cal Lluques. He historiat i etnografiat el cicle familiar d'aquesta casa des del segle XVIII fins a l'actualitat. Si alguna cosa té de particular aquesta família al llarg del període estudiat, és la seva capacitat de mantenir-se en el grup social de pagesos propietaris, així com les condicions d'instabilitat

¹⁰ En el cas dels propietaris rendistes, només el 9% de la població local, el percentatge de troncalitat és baix perquè en aquest grup social hi he trobat un percentatge estranyament alt de grups residencials composts per persones que viuen soles o amb els seus germans (19.7%). La solteria «solitària» era possible entre els membres dels grups socials acomodats que podien pagar minyones que els fessin les feines domèstiques i, per tant, no es veien en la necessitat de casar-se per garantir la seva pròpia subsistència. Cap a finals de segle aquest tipus de solteria es va fent habitual entre els propietaris hisendats, segurament per les limitacions del mercat matrimonial que s'anava restringint per aquest grup social en la mesura que les cases acomodades es feien cada cop més urbanes, fixant la seva residència a

continuada amb què hi ha resistit. En aquest apartat aniré dibuixant les característiques del sistema social local, així com la ubicació concreta de cal Lluques en el repertori socioeconòmic del poble.

Malgrat la importància relativa de l'activitat industrial, la major part de la població local es dedicava a l'activitat agrària. Segons fonts cadastrals, l'any 1733, més de les tres quartes parts de la població s'ocupava en aquesta activitat (Recasens, M. 1992: 190). A finals de segle, concretament l'any 1795, consta que el 80% dels homes de la vila es dedicaven a l'agricultura; hi havia, 642 pagesos (Grau, J.M.T. i Puig, R. 2000). Essent així, com en qualsevol societat agrària, l'accés a la propietat de la terra és la variable que ha de determinar la configuració de l'estructura social local. El repartiment de la terra, el factor de producció més important en qualsevol societat agrària, ha de ser observat amb deteniment perquè ha de permetre dibuixar el mapa dels grups socials i de les distàncies que els separen.

Respecte al repartiment de la propietat, Recasens, M. (1992: 113), a partir de les fonts cadastrals, fixa la mitjana de l'extensió de les explotacions agràries, a començaments del segle XVIII, en 7,82 jornals i es fa ressò que la pràctica totalitat de les famílies tenien accés a la propietat agrària. Això no obstant, com s'observa en el quadre que segueix, un 11% de la població no tenia terra i el 45,2% tenia accés tan sols al mínim de la propietat agrària, unes explotacions que estaven entre les 0,5 i les 2,5 ha. Al segle XVIII, més de la meitat de la població agrària de la Selva no tenia terra, o tenia explotacions insuficients; és població potencialment jornalera, que es situa econòmicament i laboralment en situació de dependència respecte als propietaris més grans que necessitaven assalariats per treballar les seves finques¹¹.

ciutat.

¹¹ Constató la importància estadística de la població jornalera al camp català, un territori en què la historiografia clàssica, ha tendit a posar més de relleu l'existència de la petita i mitjana propietat agrària que no pas la presència d'una massa important de camperols sense terra. La realitat és que el grup social dels jornalers és majoritari als pobles fins a la segona meitat del segle XIX o a començaments del XX, quan jornalers i propietaris abandonen el camp per establir-se a la ciutat.

Quadre 3.6. Repartiment de la propietat agrària. La Selva del Camp, 1733

Extensió en jornals	Percentatge
Sense terra	11,0%
De 1 a 5 jornals	45,2%
de 6 a 10 jornals	20,8%
De 11 a 15	9,9%
De 16 a 20	3,3%
De 20 a 40	7,7%
Més de 41	2,1%
Total	100%

Font: Recasens, M. 1992: 116. Elaboració pròpia

A cal Lluques, aquest mateix any 1733, el patrimoni agrari familiar estava compost per 13 jornals de terra repartits en 7 finques diferents. L'extensió del patrimoni familiar gairebé duplica el de la mitjana local (7,82 jornals); la família es situa en el grup del 23% de la població que té les explotacions més grans d'11 jornals. Aquesta posició social de propietaris mitjans la van ocupar al llarg de tot el període analitzat, això sí, sempre amb alts i baixos que fan oscil·lar l'extensió del patrimoni entre els 21 jornals d'extensió en el seu punt més alt, l'any 1787, i els 11 jornals a què va disminuir en el seu pitjor moment, l'any 1838.

Pel que fa al segle XIX, el cens de 1860, distingeix la població relacionada amb l'activitat agrària en base a quatre categories, en funció de la seva capacitat d'accedir a la propietat: els propietaris, els pagesos propietaris de la terra que treballaven, els pagesos arrendataris o mitgers,, els jornalers amb poca propietat i, finalment, els jornalers.

Quadre 3.7. Població dedicada a l'activitat agrària. La Selva del Camp, 1860

Tipus d'accés a la terra	Percentatge
Propietaris	9,1
Pagesos propietaris	19,3
Pagesos amb terra insuficient	33,5
Jornalers , parcers i arrendataris*	30,5
Total	92,4

Font. Padró de 1860. Elaboració pròpia

*Només hi ha un total de 17 arrendataris i parcers i els he sumat al grup de pagesos sense terra pròpia.

En el quadre es pot observar que el 64% de la població no disposa de terra en propietat i que depèn per la seva subsistència de la feina que els proporcionen els propietaris, un grup conformat únicament pel 9,1% de la població local. El pagesos amb terra suficient, els que conformen l'objecte d'estudi en aquesta tesi, són el 19,3% de la població local. L'estructura social és fragmentada, menys d'un 30% de la població té terra suficient; els pagesos tenen explotacions petites i es veuen obligats a treballar com a mà d'obra assalariada per al reduït volum de propietaris.

Una altra dada d'interès per determinar la configuració de l'estructura social local és la que proporciona el repartiment de la contribució territorial. L'any 1868, era la següent:

Quadre 3.8. Distribució de la propietat. La Selva del Camp, 1868

Quantitat pagada	Contribuents	%
Petits propietaris Fins a 50 rals	415	34,5%
Propietaris mitjans De 50 a 300 rals	622	51,7%
Propietaris acomodats De 300 a 1000 rals	133	11,1%
Propietaris acabalats Més de 1.000 rals	33	2,7%
Total	1203	100%

Font: Vernet, J.1989: 89. Elaboració pròpia

Segons aquest repartiment, la majoria de pagesos locals eren propietaris mitjans que pagaven de 50 a 200 rals de contribució (51,7%), tot i que també hi ha un nombre considerable (34,5%) de petits propietaris que pagaven fins a 50 rals; estem doncs davant d'una distribució de la propietat agrària caracteritzada pel domini dels petits i mitjans propietaris. El nombre de propietaris acomodats i acabalats era molt inferior (13,8%), tot i que no s'ha d'oblidar que tenien sota el seu control un volum molt important de terres, com ens ho mostra el fet que pagaven un 44% del total de diners que es recaptaven per la contribució rústega. A cal Lluques, l'any 1868¹² pagaven una quota

¹² AHLSC, Repartiment de 1868, registre: 5091.

anual de 599 rals de contribució, quantitat que els situa dins el grup social constituït per l'11% de contribuents acomodats.

Al contrari que a d'altres llocs de Catalunya o de l'Estat, a la província de Tarragona, les desamortitzacions del segle XIX, no van suposar canvis de transcendència en l'estructura de la propietat agrària (Rovira, 1983 i 1987). A la demarcació de Tarragona, les propietats de l'església eren poques, a la Selva, gairebé inexistents. Per tant, a nivell local, les desamortitzacions de béns eclesiàstics i municipals no van canviar les traces de la ubicació dels grups socials locals. Però, en canvi, sí que hi va haver un procés de crisi agrària que va acabar comportant un cert moviment en l'estructura de classes de la comunitat.

En referir-me a la demografia, s'ha vist com a partir del 1860 comença la davallada demogràfica, molt probablement, a conseqüència de la crisi econòmica que va suposar la pèrdua de les collites de verema causada per la plaga d'oïdium. El fet és que l'emigració va suposar un anivellament de l'estructura social local, perquè la població expulsada va ser, majoritàriament, la que no tenia terres pròpies o bé en tenia una quantitat insuficient per garantir la seva subsistència¹³. En aquesta mateixa època, o fins i tot una mica abans, es produïa l'emigració d'alguns dels grans propietaris que buscaven a ciutat la forma de complementar o substituir les rendes agràries amb inversions industrials o mercantils. L'emigració de la població que es situava en els dos extrems de l'estructura social va reduir les distàncies i va obrir un període de recol·locacions de les persones en aquesta estructura. Cap a finals de segle XIX i començaments del XX, té lloc un procés de reubicació social d'alguns col·lectius que va suposar l'increment del grup dels pagesos propietaris de les seves terres¹⁴, els quals van anar cercant noves estratègies

¹³ Iszaevich (1991:290-291) ha estudiat les conseqüències de l'emigració rural en l'estructura social. Explica com, en el cas de les emigracions de la població andalusa cap a les zones del nord de la península, a partir de la dècada dels cinquanta, va suposar un anivellament per l'estructura social del camp andalús en tant que en va marxar la població més empobrida i va emergir una nova classe de propietaris rurals, al marge dels grans latifundis tradicionals. Un procés semblant és el que va tenir lloc a la Selva a finals de segle XIX.

¹⁴ La marxa progressiva de població va dinamitzar la compravenda de terres i el seu abaratiment donada la situació de crisi de la vinya, malmesa per plagues successives d'oïdium i per la fil·loxera que va

reproductives, una de les quals serà la constitució, com veurem, de societats i sindicats agrícoles.

En definitiva, l'estructura de classes local al llarg de tot el període, fins al darrer quart del segle XIX en què es comencen a produir els primers canvis, fruit dels desplaçaments de població a ciutats, es compon de: propietaris, pagesos, jornalers i menestrals. Aquesta és la configuració reconeguda pels membres de la comunitat mateixa i que és utilitzada, per exemple, en l'elaboració dels censos de població¹⁵. En aquesta configuració, a cal Lluques ocuparien la posició de pagesos, aquells que, en la seva posició ideal, no han de conrear la terra d'altri, sinó que el volum de la seva explotació és suficient per absorbir la seva mà d'obra, i fins i tot per llogar-ne en alguns moments en què la composició del grup és més desfavorable.

3.1.3. Comunitat, institucions i poder local

- **La comunitat local. Ser del poble**

Quan he introduït l'exposició sobre la configuració de l'estructura social local, he precisat que la casa és l'entitat que aglutina tot allò que té a veure amb la participació dels individus a la comunitat. L'estructura social local no l'hem d'entendre com a centrada al voltant dels individus sinó entorn de les cases; això és, un conjunt de persones relacionades pel parentiu, els factors de producció i/o la reproducció. Les cases s'agrupen en les comunitats; aquesta és una realitat social, econòmica, jurídica i territorial que ha estat àmpliament estudiada en el context de comunitats amb presència

representar el cop final, amb la mort del cep. És així, com es fa possible que pagesos amb poca terra adquireixin noves parcel·les i aconseguixin independitzar-se econòmicament i socialment dels grans propietaris. Hauria tingut lloc un procés de dessalarització d'una part important de la població pagesa.

¹⁵ El cens del 1860 distingeix quatre categories de persones dedicades a l'activitat agrària: els propietaris, els pagesos-propietaris, els pagesos-jornalers i els jornalers. Els primers són els que no treballen directament la terra, els segons són els que treballen només la seva terra, els tercers són els que tenen poca terra i es veuen obligats a treballar pels primers, i, finalment, els jornalers són els que careixen totalment de propietats agràries. Aquesta classificació és la que més s'adequa a la forma com la comunitat defineix la divisió socioeconòmica de la societat pagesa; és la divisió que avui encara els informants reivindiquen quan fan memòria de l'estructura social del camp a finals del segle XIX.

de béns comunals, com és el cas del Pirineu i Andorra¹⁶. Sembla que la gestió dels recursos comunals ha donat lloc a comunitats locals fortes i estructurades en aquestes zones de muntanya on es constitueixen veritables «federacions de cases» (Derouet, 1995: 676). A la Catalunya Nova, al Camp de Tarragona, no hi ha béns comunitaris a disposició de les cases pageses i, en aquest sentit, el paper jugat per la comunitat local adquireix un altre significat perquè no proveeix directament de recursos a les cases, però les integra, les posa en relació, les ubica en l'estructura local, els dona espai social, en definitiva, la comunitat local ofereix a les cases el marc més immediat en què gestionar i trobar recursos per a la seva reproducció.

Les cases constitueixen els elements de la comunitat, però la comunitat en sí no és únicament producte dels elements sinó, sobretot, de la interrelació entre aquests elements, és a dir, de la relació entre les cases. Aquest sistema de relacions s'estableix, principalment, mercès a les relacions de parentiu que s'esdevenen de les diferents aliances matrimonials que vinculen les cases del poble. És clar que hi trobem també altres mecanismes que propicien les relacions socials, com per exemple, les relacions laborals (el veïnatge de tros, les formes de col·laboració i de cooperació tradicionals, les relacions amo-treballador); també les relacions de veïnatge residencial; la participació en activitats d'àmbit comunitari tals com les festes o les celebracions religioses; la participació en entitats associatives tradicionals (confraries, gremis...). Però de totes les formes de relació social que he esmentat, les que en aquesta època donen més cohesió i teixit social a la comunitat, són les relacions parentiu teixides fonamentalment a través dels intercanvis matrimonials. El matrimoni, és un instrument eficaç per establir aliances que permetin a les cases ampliar o mantenir el seu capital social i simbòlic (Comas, D. i Pujadas, J.J. 1997), tal i com ho analitzaré en un altre apartat d'aquest mateix capítol. Essent així, és comprensible que l'entramat de relacions socials que resulti d'aquestes

¹⁶ El volum «La família als Pirineus» (Comas d'Argemir, D. i Soulet, J.F. eds. 1993) compendia molta de la recerca duta a terme sobre el tema. També a Contreras, J. i Chamoux, M.N. (comps.) (1996) i al volum coordinat per Jesús Contreras (1996) sobre la cooperació i l'organització comunal. La majoria d'autors que hi han treballat posen èmfasi en l'anàlisi de la casa com a institució a partir de la qual els individus s'integren a la comunitat que les proveeix de part dels recursos reproductius i que els possibilita l'accés a l'aprofitament dels béns comunals. Per a la realitat andorrana veure també Comas d'Argemir, D. i Pujadas, J.J. (1997) i de la Parte, I. i Mas, D. (2000).

aliances sigui d'una gran transcendència per la comunitat.

Però no és ara que m'he d'ocupar de la importància social de les aliances matrimonials; en aquests paràgrafs m'he de referir a l'existència de la comunitat local; què és, què la identifica? Crec que essencialment, la comunitat tradicional, és a dir la Selva dels segles XVIII i XIX, i de bona part del XX, és un conjunt de cases, identificades cada un pel seu renom, diferenciades per la seva posició social i interrelacionades per una xarxa de relacions de parentiu, sobretot, però també laborals, veïnals i de participació en algunes activitats, principalment religioses o festives. La integració a la comunitat depèn, en bona mesura, de conèixer les xarxes de parents a través de ser capaç de reconèixer i identificar les cases i els seus components i de reconstruir les relacions genealògiques de les famílies locals. Ser del poble és conèixer a la gent del poble i les entitats, les cases, en què s'aglutinen; conèixer també el territori, les partides, però també els trossos i la seva particular genealogia. La casa és el primer nivell d'identitat pels individus i el primer i més important nivell d'identificació i d'ubicació pels altres membres de la comunitat.

Pertànyer al poble no és sinònim d'haver-hi nascut, encara que aquest sigui un factor molt important. És participar en aquesta memòria genealògica, alhora individual i col·lectiva que és un dels factors més importants en la construcció social de la comunitat (Claverie, E. i Lamaison, P. 1982). Wolf (1980) va posar de relleu la importància que tenen, en les societats rurals, les relacions parentals, juntament amb unes altres, les que s'estableixen entre el patró i el client; aquestes darreres, que no són tan diferents, reproduïxen les lògiques de funcionament de les xarxes de parents, basades en el sentiment de reciprocitat i, per tant, d'obligació mútua, amb la diferència que s'hi introdueix la jerarquia com a component. Per a Wolf, es configura així un ampli teixit d'estructures intersticials que són les que, en definitiva, resolen les situacions individuals i les que, al cap i a la fi, constitueixen la comunitat.

Les relacions entre les cases, vehiculades fonamentalment mitjançant la política matrimonial de les famílies, estan organitzades seguint les divisions de l'estructura

social. Com presentaré en analitzar les estratègies matrimonials, les cases acostumen a casar-se dintre de la seva mateixa posició social, una mica per sobre (en el cas de les cabaleres) o una mica per sota (en el cas de l'hereu o la pubilla). Per tant, podem dir que a través del matrimoni, les cases es relacionen amb els seus iguals o, en tot cas, amb similars. La comunitat està composada a partir de fragments socials, però no es reconeix com a fragmentada perquè la coneixença personal, familiar, la participació en la memòria col·lectiva iguala els grups socials. D'altra banda, hi ha espais de participació que posen en contacte les cases i les persones més enllà de les relacions parentals; hi ha formes d'interacció que travessen transversalment l'estructura social alhora que projecten també les desigualtats. Així per exemple, la participació en la festa, en els oficis religiosos o en els ritus de pas. La participació de la comunitat en la litúrgia civil i religiosa de la mort posa de relleu la transversalitat a què m'he referit. És la Murélagu de Douglass (1973), la comunitat que s'activa davant la mort d'un dels seus membres. La mort dona visibilitat social a la comunitat, totes les cases es fan presents en un moment o altre, en l'ajut al bon morir, en la vetlla, en els oficis religiosos¹⁷.

El veïnatge és un altre dels espais de relació, en dos àmbits, en l'agrari, els veïns de tros, i en l'urbà, els veïns de carrer. També té connotacions transversals perquè el veïnatge està associat a l'ajut, la solidaritat, la sociabilitat i, nogensmenys, al conflicte. Ser veí vol dir ajudar-se, prendre junts la fresca, fer-se confidències, conviure de forma propera. Per donar importància a les relacions de veïnatge, la comunitat utilitza la següent expressió: *val més un veí a la porta que un parent a Mallorca*, en referència a la importància de la proximitat, per sobre del parentiu. De fet, es produeix sovint que ser veí coincideixi amb ser parent, principalment en el cas del veïnat de tros, quan una mateixa finca s'ha repartit entre diversos fills; en aquests casos és molt habitual el conflicte, principalment quan cal compartir l'ús d'alguns factors de producció com l'aigua o el mas. El veïnatge vincula les persones i les cases, però també les separa quan apareix el conflicte; però tant l'un com l'altre fan comunitat¹⁸. L'harmonia de la

¹⁷ Estrada (1998b) i Jociles (1989) han treballat la presència i la participació de la parentela, i per extensió de la comunitat local, davant les situacions d'infortuni, com la malaltia i la mort.

¹⁸ A. García Muñoz (1997) es fa ressò de la importància de la xafarderia en la construcció de la comunitat. El «chismorreó» està estretament vinculat amb el conflicte i, sobre tot, amb la construcció del conflicte

comunitat és una fal·làcia literària; ser del poble és participar també en el conflicte, conèixer la genealogia dels antagonismes locals, els litigis i les baralles que han portat a les famílies a fragmentar-se o bé a posicionar-se a favor o en contra d'una part de la comunitat. E. Claverie i P. Lamaison (1982) il·lustren com al Gévaudan dels segles XVII, XVIII i XIX, el sentit de la pertinença a la comunitat, *être d'ici*, passava pel coneixement profund de les persones, les cases, *ousta*, i el territori; és precisament aquesta informació que identifica, la que fa participar en els conflictes i en la violència locals per defensar l'honor i els drets de l'ousta.

En definitiva, ser de la comunitat és participar en la memòria genealògica local; conèixer les persones, les cases a què pertanyen, les cases amb què estan emparentades i els lluites que les separen. Ser del poble és també conèixer la terra, els trossos, els conreus, els propietaris i els canvis de titularitat, els límits, les anècdotes i les conteses. Ser d'aquí és tenir memòria d'aquí, una *mémoire longue*, tal i com s'hi refereix F. Zonabend (1980) en relatar el temps i la història a Minot, un poble de la Borgonya.

• **Les institucions i el poder local**

Fins ara m'he referit a l'entramat de relacions que construeixen socialment la comunitat; la conclusió és que les cases fan la comunitat local. Però vull anar més enllà del teixit social per referir-me a la presència local d'entitats o institucions significatives en la construcció de la comunitat. En els capítols 4rt i 5è de la tesi em referiré a la comunitat bàsicament a través de les associacions agràries, com a entitats significatives en la reproducció social de la població pagesa. Tanmateix, es tracta ara de revisar si en aquesta comunitat que existeix bàsicament mercès a les famílies que la constitueixen, hi ha algun altre organisme social que hagi de ser tingut en compte a l'hora d'avaluar la dimensió comunitària de la reproducció social i de les mateixes cases.

Començaré per presentar breument l'organització municipal en el període que comprèn aquest apartat, des de meitats del segle XVIII fins a finals del XIX. Des de la publicació

com un mecanisme de cohesió de la comunitat en tant que el fa públic i permet que tothom en participi, establint-se lligams de solidaritat en els posicionaments personals.

del Decret de Nova Planta, el 16 de gener del 1716, tots els municipis catalans van canviar la seva organització municipal que passarà de ser estamental, amb representació dels diferents estaments socials, a ser ajuntaments oligàrquics, només comandats pels estaments nobiliaris. El nou sistema de gestió municipal borbònic va suprimir els antics consells municipals, ens els quals hi estava representada tota la població. A la Selva, fins el segle XVI es reunia el Consell General, en el qual hi eren presents tots els caps de casa del poble, per fer l'elecció dels jurats o consellers municipals (Pié, 1984). A partir del segle XVII, el Consell General va ser substituït pel Consell de Quaranta, amb representació de tots els braços o estaments socials locals. Des del 1716, en canvi, es trenca el lligam orgànic entre el poble i la institució (Torres i Ribé citat a Recasens, M. 1992: 30) i l'ajuntament va passar a estar constituït per un batlle i set regidors, els quals exercien el govern municipal des d'una posició molt més burocratitzada i desvinculada del poble. Aquests ajuntaments van comportar l'establiment d'una petita oligarquia local, atida per la presència de regidors vitalicis, l'alternança i la compravenda de càrrecs de govern municipal que van comportar tota mena d'abusos. Cap a al segona meitat del segle, Carles III va instituir alguns mecanismes de perfeccionament del sistema i va introduir dos càrrecs d'extracció popular, els síndics personers i els diputats del comú (Recasens, M. 1992: 31).

Els governs municipals de l'Antic Règim tenien una funció important en el proveïment a la població de tots els serveis i recursos bàsics. Els molins, les fleques, les carnisseries, els ramats, les peixateries, l'aigua, les premses per elaborar oli i vi, eren alguns dels serveis bàsics que es controlaven des dels consells del Comú i que s'ofertaven a la població mitjançant el sistema d'arrendament. A la Selva no hi ha propietat agrícola comunal destacable, però sí béns i drets comunals que es gestionaven des de les instàncies del poder municipal. L'aigua n'és l'exemple més important. A la Selva, des de l'època de la repoblació, al segle XII, l'aigua amb què s'abasteix la població procedeix del municipi veí de l'Albiol sobre el qual la Selva tenia dret d'empru de tots els seus recursos naturals (aigua, llenya, herbes i pedra). Molts d'aquests drets van llanguint en el procés d'implantació del sistema municipal de l'Estat liberal, al llarg del segle XIX, però la gestió dels *propis i arbitris*, cada vegada més arbitris i menys propis,

per mor de la desamortització, va seguir essent una objecte de desig important entre les classes benestants de les comunitats locals.

L'esperit liberal de la Constitució del 1812 va acabar comportant la implantació del sufragi censitari. Aquesta implantació va tenir lloc l'any 1834, després de la mort de Ferran VII que va frenar tan com va poder l'entrada en vigor del sistema electoral. El sufragi censitari de l'Espanya de l'època era molt restrictiu perquè atorgava la condició d'electors i elegibles als ciutadans amb rendes iguals o superiors als 12.000 rals, i això representava únicament el 0,15% de la població de l'Estat. Aquest percentatge augmentava o disminuïa en funció de si eren moderats o progressistes els principis ideològics que guiaven les lleis electorals. El cas és que fins l'arribada de la revolució del 1868, el cens d'electors o, dit d'una altra manera, de persones amb drets polítics, no va ser superior al 4,32% de la població. Des del triomf de la Revolució del 1868 es van garantir drets polítics a un 24% de la població, major de 25 anys, edat que es va rebaixar fins els 21 durant la 1° República; a la dècada dels vuitanta, es va tornar a restringir el dret a vot, fins arribar a l'any 1890 en què es va promulgar la Llei del Sufragi Universal, masculí, és clar.

Tot això va anar constituint un sistema d'institucions municipals controlat bàsicament per les classes socials benestants, de forma que són les cases bones del poble les que controlen oligàrquicament el poder local i a través d'ell contribueixen a reproduir l'estructura social existent. En el cas de la Selva, es va produir una continuïtat en el control del poder local en mans de les cases que concentraven la major part de la riquesa. Aquesta oligarquia formava la petita noblesa local, que només en algun cas rebia el títol de ciutadà honrat. Cognoms com Batlle, Bové, Punyet, Baiget, Maimó, Masdéu, Mallafre, Rabassa, Valldossera, Ferreter, Magrinyà, Montoliu, Ripollès, Serra, són vinculats durant els segles XVIII i XIX als principals càrrecs de govern local.

Les cases benestants es consoliden en el poder econòmic i polític local utilitzant també les estratègies familiars, la xarxa familiar els permet mantenir-se i reproduir la seva

posició d'elit a la comunitat¹⁹. L'emparentament és una bona forma de d'intensificar i d'estendre el poder. En tot cas, les relacions familiars i l'endogàmia de classe són utilitzades per obtenir i concentrar privilegis polítics i econòmics, per exercitar el poder burocràtic i polític (Rodríguez Sánchez, 1992: 28-34). Les elits locals detenten els càrrecs públic d'una forma que acostuma a tendir a la perpetuació i el sistema polític dels segle XVIII i de bona part del XIX no tan sols ho permet sinó que ho estimula. Hi ha, doncs, una clara tendència de poques famílies, l'oligarquia local, a monopolitzar els càrrecs públics, principalment les regidores i l'alcaldia, però també d'altres serveis municipals tals com la de secretari, jutge de pau, síndic, arrendador dels impostos, o membre d'alguna de les nombroses juntes municipals que es constitueixen en els ajuntaments del segle XIX²⁰.

Pel que fa a altres entitats o organismes que contribueixin a potenciar la sociabilitat i el teixit social comunitari, en aquesta època, ens hem de remetre bàsicament a l'existència de les confraries i els gremis. Entre els gremis, destaca a la Selva, l'existència del gremi de pagesos, amb poca projecció local donada la importància de les Confrides de tradició pagesa, les de Sant Prim i Sant Isidre i la de Sant Antoni (Grau, JMT. i Pujol, R. 1993). També el gremi dels ollers, un ofici artesà que ocupava un bon nombre de població i que tenia en aquesta institució el seu referent social i polític per defensar els interessos dels artesans i per governar els seus tallers (Soronellas, 1985). Aquests són els dos gremis de què em trobat referències escrites i això no vol dir que carreters, espartenyers, sastres i altres menestrals no estiguessin agrupats de forma similar.

També les confraries, fins i tot més que els gremis, en l'època que ens ocupa, tenien un

¹⁹ Ferrer Alòs explica la utilització d'aquests tipus d'estratègies per part de la petita noblesa i burgesia manresana durant el mateix període, el segle XVIII i XIX (1987: 670-689). També G. McDonogh (1988) es fa ressò de l'ús i la transcendència d'aquestes estratègies en la constitució oligàrquica de l'alta burgesia barcelonina del segle XIX.

²⁰ A. Rodríguez Sánchez (1992) analitza el binomi poder i família en el context local de l'Extremadura de l'antic règim, i pren en consideració per a l'anàlisi, dades referents a la presència de poques famílies en els principals càrrecs municipals i supramunicipals (diputacions...). És particularment interessant perquè amplia el camp d'anàlisi més enllà de del poder polític per determinar les implicacions en el control d'instruments de dominació econòmic tals com les transaccions del mercat de la terra dutes a terme en els arrendaments de les deveses a Càceres.

enorme ressò comunitari²¹. En tot cas, m'estic referint a entitats que aglutinen persones amb interessos comuns però no pas a tota la comunitat o a la major part d'ella. Sí que, en canvi, la seva coincident projecció local amb motiu de la festa contribueix a enfortir el teixit comunitari i a identificar el conjunt dels seus membres a partir de les parts²². El paper dels gremis pagesos com a factor d'articulació de les cases em resulta una incògnita. Els gremis menestrals han estat força treballats i se sap que tenien un paper important en la regulació de les condicions i de les relacions de producció entre l'artesanat. En el cas dels pagesos és menys clar que pogués exercir aquesta funció, tenint en compte que l'entorn de la producció no era circumscrit a un taller sinó al camp on era més difícil que les relacions amo-treballador poguessin ser regulades i controlades.

Fins a la segona meitat del segle XIX no comença a aparèixer un altre tipus de moviment associatiu articulat al voltant de la ideologia política, com és el cas dels cercles carlins i republicans; o entorn de l'activitat lúdica, com és el cas dels casinos locals. En tot cas, aquest tipus d'associacionisme té molt més a veure amb el nou model de societat que comença a dibuixar-se i que pregona els canvis que analitzo en el capítol 4 d'aquesta tesi.

3.2. CAL LLUQUES, EL PATRIMONI²³

3.2.1. La base patrimonial de cal Lluques. La fragilitat dels patrimonis agraris mitjans

²¹ Els treballs de Mn. Salvador Ramon (1994) sobre la Confraria de la Sang, de J. M.T. Grau i de R. Puig (1993) sobre la confraria de Sant Antoni, juntament amb la informació que dona P. Solà (1998) en el seu estudi sobre l'associacionisme a les comarques meridionals, perfilen un context local amb un fort pes de l'associacionisme religiós.

²² Es conserven documents d'antic que informen sobre la participació de les confraries i gremis en els actes festius tals com festes majors, i, sobre tot, els actes de rebuda a la vila de les autoritats feudals (Pié, 1984), l'arquebisbe i el paborde.

²³ L'apartat 3.2 i el 3.3 estan dedicats a l'anàlisi del cicle familiar d'una casa, cal Lluques. En aquests dos capítols reviso la correspondència entre el context social, econòmic i demogràfic, els fluxos patrimonials i les estratègies familiars. Com que en els diferents apartats en què he dividit l'anàlisi es fragmenta la informació relativa a l'evolució completa del cicle familiar he inclòs en un annex la descripció detallada de les diferents fases reproductives que es poden identificar a cal Lluques en el període analitzat 1718-1906.

El patrimoni de la família escollida com a unitat d'observació és propietària d'un patrimoni agrari mitjà, el qual situa a cal Lluques en una posició social intermitja entre els petits propietaris i els propietaris més acomodats. Aquesta constatació és particularment important pel fet que els patrimonis mitjans acostumen a ser inestables, contínuament sotmesos als alts i baixos del context històric, a la combinació més o menys fortuïta d'esdeveniments locals, com les males collites; globals, com les guerres o les malures; o domèstics, com l'esterilitat, la mortalitat infantil i l'infortuni familiar. Ser a l'empara de la conjuntura o esdevenir-ne víctima és una de les claus per entendre el conjunt d'estratègies que els membres de la família desenvolupen per manegar el comandament de la casa i sortir-ne ben parats en base al que els demana el model: la reproducció de la casa a un mateix nivell social i econòmic i, si pot ser, esgarrapar alguna possibilitat d'ascens social; però, per sobre de tot, evitar la reducció del capital real, les terres, i simbòlic, el nom i la posició de la família.

En el context dels segles XVIII i XIX amb què treballaré en aquest capítol, la casa és la unitat de producció i de reproducció, i les estratègies amb què es duu a terme aquesta reproducció combinen una relativa varietat de factors que van des del nombre de membres del grup, la seva composició per gènere, les decisions respecte a l'herència i les pràctiques matrimonials, fins a la diversificació de l'activitat econòmica i l'endeutament. La lògica de la subsistència en el grup social dels propietaris mitjans ha guiat les accions reproductives de cal Lluques. No es pot parlar d'afany d'acumulació ni de maximització de beneficis, en els termes que queden definits per les relacions de producció capitalistes, sinó de voluntat de reproduir el patrimoni per mantenir la casa en la mateixa posició de l'estructura social local.

Utilitzant la tipologia de H Friedmann (1978) es pot dir que la forma de *producció mercantil simple* defineix les condicions de la reproducció social de cal Lluques entre els segles XVIII i XIX. A cal Lluques utilitzen únicament la mà d'obra procedent de la

unitat domèstica²⁴; la seva reproducció depèn absolutament de les relacions parentals i comunitàries; bona part de la producció es destinava al consum propi i la integració en els mercats era només parcial, perquè si bé que la comercialització de les seves collites d'avellanès i vinya, principalment, transcorria per mercats europeus, no hi havia cap dependència respecte als mitjans de producció, pels quals si no la família, la comunitat local, era autosuficient.

En el cas de la pagesia, doncs, conflueixen totes les condicions que fan que la reproducció econòmica estigui vinculada a la reproducció familiar. La casa, com a institució, aglutina les dues dimensions que es veuen reforçades per la ideologia i els instruments jurídics que preveuen el lligam entre una mateixa família i un mateix patrimoni al llarg de generacions. L'essència del sistema indivís és la transmissió íntegra del patrimoni a cada generació; és per això que el cap de casa fa heretament en els capítols matrimonials al fill baró primogènit, i l'institueix com a hereu universal dels béns de la casa. Aquesta és la lògica que es segueix a cal Lluques fins a finals del segle XIX, malgrat que sovint l'expressió última de la pràctica no s'adapta als preceptes que dicta el model, de forma que les transmissions fragmenten el patrimoni. En revisar l'etnografia de les diferents transmissions de béns es farà evident que el patrimoni canvia de volum gairebé sempre que es produeix alguna forma de satisfacció de drets d'herència. Així, el patrimoni creix en el cas de les aportacions dotals de les esposes dels hereus, les joves; però el patrimoni disminueix quan s'han de fer efectius els pagaments de les dots i les llegendes als fills no hereus, als cabalers. El pagament de drets d'herència condiciona el volum patrimonial i, per tant, provoca inestabilitat econòmica a la casa; hi intervenen els dos factors.

En primer lloc, la posició social intermitja que ocupa la casa en el context de l'estructura

²⁴ En alguna ocasió de manca de mà d'obra familiar, trobem la presència d'algun mossó que devia col·laborar en l'activitat productiva, agrícola i artesana. De fet, els mossos passaven a formar part de la unitat domèstica familiar i les relacions de producció s'havien d'entendre sota aquesta lògica i no en base a la lògica de les relacions assalariades. Els mossos quedaven sota l'autoritat del cap de família de forma similar a com ho estaven els fills, tot i que en un nivell de consideració força inferior.

de classes local²⁵. Es tracta d'una posició canviant perquè aquest grup social és de composició més heterogènia, que el grup dels petit propietaris-jornalers o el dels propietaris benestants. Aquesta major amplitud del grup social es pot traduir en tenir més possibilitats d'ascens en l'estructura social, però també en tenir més perill de descens. La millora de la posició social s'assoleix, sobretot, amb la política matrimonial de la casa; el casament de l'hereu pot aconseguir establir vincles amb una casa important, però són les dones les que acostumen a fer casaments hipergàmics i, sent així, és difícil que l'hereu es casi per sobre de les seves possibilitats socials. Són les filles de la casa, les cabaleres, les que generen despesa patrimonial. Tal i com analitzaré en l'apartat dedicat a les estratègies matrimonials, les filles són el capital social més important que disposa la casa. Les filles poden optar a casar-se amb hereus de cases situades lleugerament per sobre de les possibilitats de cal Lluques, tot i que aquesta inversió té un cost important: la dispersió de parts del patrimoni quan han de fer-se efectives les dots. El fet que la casa no tingui suficient disponibilitat de diners, obliga a cal Lluques a pactar gairebé sempre les dots de les filles amb alguna peça de terra. Això em porta a parlar del segon factor que explica per què les pràctiques en els heretaments poden ser motiu d'inestabilitat del conjunt patrimonial.

La dispersió parcel·lar característica del terreny agrari de la Catalunya Nova és un factor estructural que facilita l'entrega de dots i lligítimes amb alguna part del patrimoni, en lloc de fer-ho amb diners. El model cultural de referència, aconsella que, en cas d'haver de fragmentar el patrimoni es faci amb alguna propietat marginal i perifèrica respecte al nucli més important del patrimoni agrari (Augustins, 1993; Barrera, 1990). Això no obstant, quan el patrimoni no està concentrat al voltant d'una masia com en el cas de la Catalunya Vella, sinó que és constituït a partir de parcel·les disperses que no acostumen a excedir les 2 ha., és molt més fàcil entregar en dot, una part del conjunt patrimonial de

²⁵ La posició social és un element molt important a tenir en compte a l'hora d'analitzar les pràctiques d'herència. La major part dels estudis mostren que l'apropiació del model jurídic està en relació a la ubicació socioeconòmica del grup de referència. Així, el model ideal és assumible quasi literalment per part de les classes benestants perquè els hi és fet amida; les famílies propietàries dels grans patrimonis tenen diners per fer efectives dots suficientment importants com per establir aliances socials satisfactòries, sense que se'n ressenteixi gens el patrimoni de la casa. Els propietaris mitjans no estan en la mateixa disponibilitat i han de jugar més estratègicament les seves cartes. Veure Comas d'Argemir; 1988; Estrada,

la casa. A la Catalunya Nova, sobretot en el cas dels propietaris mitjans, el patrimoni familiar és la casa i els trossos, el fet que la família es desprengui d'alguns d'aquests bocins de terra per fer efectius uns drets repercuteix en les condicions de reproducció de la casa, però té un significat relatiu respecte al manteniment de la integritat del patrimoni²⁶.

Donada l'estructura de la propietat dispersa, característica de la Catalunya Vella, s'ha constatat al llarg de l'anàlisi del cicle reproductiu de cal Lluques, que es produeix una gran mobilitat de les propietats agrícoles. Em refereixo a la gran quantitat de transaccions econòmiques que giren entorn la propietat de la terra. La gestió dels patrimonis mitjans generen molt de moviment de la propietat en forma de compres, vendes, empenyoraments i heretaments. Un dels factors que expliquen aquesta mobilitat és les reduïdes dimensions de les parcel·les que constitueixen els patrimonis familiars. Els trossos de terra es compren, es venen, es donen en herència, s'empenyoren... en funció de les necessitats de la casa o en funció d'estratègies de concentració parcel·laria. No es fa difícil vendre una petita parcel·la dispersa, com tampoc costa comprar-la, perquè el preu, per raó de les seves dimensions, és assequible. Però no tots els trossos reben el mateix tractament, hi ha algunes parcel·les que no són objecte de transacció: les més grans i millors, les que identifiquen d'una forma especial la família, les que fa més anys que es posseeixen; són les parts del patrimoni més preuades, les de més alt valor simbòlic, i aquestes es transmeten de generació en generació, d'hereu a hereu perquè són els símbols de la continuïtat de la casa.

En definitiva, en els patrimonis mitjans constituïts a partir de múltiples parcel·les disperses, hi ha trossos de terra que ocupen una posició perifèrica que són valorats fonamentalment pel seu valor de canvi, o bescanvi; aquestes propietats són les que donen mobilitat al patrimoni i són les que proporcionen espai de joc a l'estratègia reproductiva; es tracta del que es pot qualificar de patrimoni prescindible. En canvi, una

1998; Ferrer Alòs, 1987.

²⁶ En el cas de les masies de la Catalunya Vella, les satisfaccions dotals en forma de terra suposen retallar una part de la finca. És més dolorós i té un valor simbòlic afegit pel fet que és una unitat que es dispersa i

altra part d'aquest patrimoni és considerat imprescindible, de configuració immutable; també té valor reproductiu però la seva vàlua resideix en el fet de representar la continuïtat de la casa.

Els patrimonis mitjans acostumen a sustentar-se en economies diversificades; aquest és un altre element de reflexió que cal tenir en compte a l'hora de comprendre'n la fragilitat i la inestabilitat. L'economia, en el període que ara estic analitzant, és de base agrària i, tanmateix, es combina amb altres activitats de tipus industrial i de serveis. La terra és el principal factor de producció i també el determinant de la posició social de les famílies. Qualsevol membre d'una comunitat pagesa que aconsegueixi un mínima posició econòmica sobre la base d'una activitat no agrícola, necessita validar la seva posició a la comunitat a partir de realitzar inversions en terres; en síntesi, per tenir prestigi social s'ha de ser propietari. Aquesta és la raó per la qual qualsevol família amb rendes que provinguin d'activitats no pageses i que tingui capacitat de control sobre els factors de producció, acostuma a invertir aquestes rendes en l'adquisició de finques agrícoles. Així és com acabem trobant-nos amb economies combinades, que diversifiquen les seves fonts d'ingressos de tal manera que és difícil determinar quina és l'activitat que en garanteix la subsistència. La base econòmica dels patrimonis mitjans està en la seva capacitat de diversificació de les rendes; i aquesta és també una condició de la seva existència inestable; quan les rendes externes al patrimoni agrari són sanejades augmenta el volum patrimonial, però quan aquests beneficis flaquegen o desapareixen, es posa en perill la continuïtat de les propietats agrícoles.

Un dels mecanismes adaptatius de les unitats de producció familiars a la mercantilització de l'agricultura ha sigut, tal com he indicat en el capítol 1, la diversificació d'activitats econòmiques i cal Lluques n'és una mostra. Els oficis de traginer, al segle XVIII, i de carreter, al segle XIX, van proporcionar a la família els recursos necessaris per ampliar i mantenir el patrimoni agrari; l'abandonament d'aquestes activitats van suposar dificultats per a la continuïtat del patrimoni de la casa.

perd. En canvi, a la Catalunya Nova, és una fragment que deixa de formar part d'un conjunt dispers.

Entre les estratègies econòmiques que permeten sobreviure a un patrimoni inestable com el de cal Lluques, l'endeutament, té un paper que no pot ser menystingut. Alguns autors s'han dedicat a l'estudi dels processos d'endeutament en aquest mateix període (Ferrer Alòs, 1987; Fernández de Pinedo, 1985; Serra, 1988) i han arribat, entre d'altres, a la conclusió que, l'endeutament va tenir un paper important en el manteniment de les petites i mitjanes explotacions agràries i que va fer possible la seva incorporació progressiva al sistema capitalista de producció. L'endeutament, com es veurà, és un mecanisme recurrent, absolutament normalitzat i integrat en el conjunt d'estratègies reproductives. Fins i tot, m'atreveixo a dir que els deutes participaven de la lògica de la casa perquè també eren un element de pervivència, de continuïtat; els censals eren obligacions envers alguna institució eclesiàstica o algun propietari local, que els fills hereus heretaven dels seus pares i, com que no tenien un termini fixat d'amortització, simplement s'anaven reproduint mitjançant el pagament de les pensions anuals. La normalitat amb què les cases enfronten el deute, el censal principalment, fa pensar en què no devia ser percebut pas com un mal major, sinó tot el contrari, com un mecanisme que actuava de frontissa i d'amortidor de l'adversitat. Només quan l'adversitat es perllonga o bé quan ve determinada per factors diversos i encadenats, l'endeutament es converteix en un mecanisme pervers que accentua i amplifica l'infortuni tot abocant a la desintegració del patrimoni.

En síntesi, els patrimonis de mitjans són fràgils i inestables perquè estan sotmesos a les inclemències del context general i particular. El patrimoni de cal Lluques està contínuament subjecte a condicions de fluctuació en els més de 150 anys que aquí s'analitzen, el volum del patrimoni sempre varia, tot i que la seva extensió mai arriba a ser tanta, ni tan poca, que els faci abandonar la posició intermitja que la casa ocupa entre els grans i els petits propietaris de la comunitat.

3.2.2. El patrimoni de cal Lluques en el context històric

Un dels factors que més incideix en la fluctuació del patrimoni de cal Lluques és el

context històric local i, sovint, també, general. Els esdeveniments històrics, les tendències i successos del context general es projecten sobre les dinàmiques de les situacions particulars, familiars i individuals de què aquí m'ocupo. Les condicions de reproducció de la casa han de ser analitzades tot articulant-les amb les dinàmiques externes, siguin econòmiques, socials, demogràfiques o polítiques²⁷.

El cicle familiar de cal Lluques comença al segle XVIII, quan Pau Soronellas, un cabaler, contrau matrimoni amb Teresa Gondolbeu, una cabalera ben dotada per la seva família, i, junts, posen la primera pedra del seu llinatge patrimonial. Amb aquest procés s'hi troben totes les famílies a cada generació; el sistema d'herència indivís determina que, legalment, hi hagi un fill encarregat de la successió de la casa, l'hereu, i uns altres que en són exclosos, els cabalers. Aquests poden formar una nova unitat familiar que pot arribar a esdevenir un llinatge patrimonial en la mesura que el cabaler sigui capaç de constituir un patrimoni propi. Lluques Soronellas i la seva dona van tenir èxit en la seva quimera; van aconseguir allò que voldria qualsevol cabaler, fundar una casa amb perspectives de continuïtat i, per tant, una casa amb persones, però també, i més important, amb propietats agràries que són les que, en definitiva, atorguen entitat, identitat i visibilitat social a les famílies.

Part de l'èxit de l'empresa de Pau i Teresa va venir determinat pel fet de comptar amb el recolzament indirecte d'un moment històric favorable, una conjuntura d'expansió econòmica i demogràfica, la del segle XVIII català, que va resultar absolutament beneficiosa. En aquest cas l'entorn general afavoreix les expectatives particulars. En l'apartat corresponent a la contextualització local, he dibuixat, tot i que a grans trets, la versió local de la capacitat expansiva que va tenir el segle XVIII a Catalunya. Ara, del que es tracta, és de baixar al nivell més particular, el de cal Lluques; la pregunta és, de quina manera concreta va poder influir en la família estudiada l'existència d'un context

²⁷ Ignasi Terradas a la seves obres *El món històric de les masies* i al *Cavallé de Vidrà*, analitza la necessitat d'articular les perspectives global i local. La història general té la capacitat de donar explicacions però la comprensió dels esdeveniments històrics no s'assoleix més que entrant en els detalls i les particularitats de la història local.

de creixement?

M'he fet ressò, en explicar el context local, de la importància que va tenir la transformació de la producció vitícola en aiguardents, al segle XVIII; la Selva era un centre important de producció i s'ubicava en un entorn geogràfic absolutament especialitzat en aquest producte, amb capital a Reus, la ciutat des d'on es comercialitzava. Aquesta activitat transformadora era un factor de dinamització de l'economia local perquè propiciava l'existència d'altres activitats involucrades, tals com l'ofici de boter, traginer, carreter o baster. En concret, la família de Lluques Soronellas es dedicava, en combinació amb l'activitat agrària, al transport de mercaderies, suposem que majoritàriament, vi, aiguardent i terrissa, cap a Reus o, directament, cap al port de Salou o, eventualment, altres destinacions. El creixement del volum de producció local havia de suposar un increment de la demanda de transport per a l'adequada distribució dels productes cap als llocs de destinació.

Entre els anys 1776 i 1790 és quan més prosperitat sembla tenir el negoci del transport donat que es correspon amb el període que més animals de tir i càrrega es posseeixen, (4 matxos i 2 burros) i és l'únic moment en què trobem presència de mà d'obra llogada, 2 mossos l'any 1778 i un els anys 1777 i 1779. Durant tot el segle XVIII l'activitat del transport reporta a cal Lluques uns beneficis considerables que tenen un paper important en la reproducció familiar i patrimonial. Tot el període que va des de 1734 fins a 1790-95 són anys de prosperitat, el volum patrimonial creix (1734-1750) o es manté amb pocs canvis (1750-1795) i es pacten, per a les cabaleres de la casa, aliances matrimonials amb tendències hipergàmiques, que suposen l'atorgament de dots generoses, però d'això me n'ocupo en un altre apartat d'aquest capítol.

Tornant al context agrari local, el segon conreu en ordre d'importància era el blat,²⁸ producció que també podia ser transformada al poble en els 4 molins fariners de què disposava (Recasens, M, 1992). Dels 13 jornals de terra que composaven l'explotació

²⁸ Recasens Rovira, M, (1992) manifesta la seva sorpresa davant la importància del cultiu del blat, en un moment en què en tot el Camp de Tarragona ja ha anat decreixent i imposant-se el monoconreu de la

agrícola familiar a l'època (1733) una tercera part (4 jornals) era dedicada al conreu del blat, igual proporció ocupava l'avellaner; 3 jornals eren de vinya i, finalment, 2 jornals corresponien a oliveres. Progressivament la proporció del blat anirà davallant fins arribar a mitjans segle XIX en què aquest conreu és pràcticament inexistent a les terres de la família, substituït per l'avellaner. Aquest canvi és, al segle XIX, una constant local.

El segle XVIII, en el context català, és sota el signe de l'expansió. L'impuls demogràfic i la pressió que exerceix sobre l'extensió de l'agricultura, i molt en especial de la viticultura en el Camp de Tarragona, juntament amb l'obertura de nous mercats exteriors (Amèrica) són els marcadors fonamentals d'aquesta nova capacitat expansiva. El creixement agrícola juntament amb una alça dels preus, suposà una possibilitat d'acumulació de capital que beneficià els propietaris eminents, als arrendataris de propietats senyorívoles i als pagesos benestants (Martínez Shaw, 1985).

Aquesta pauta agrícola marcada per l'expansió es veu reflectida, a curt termini, en l'evolució de cal Lluques, però no actua literalment com un fenomen de llarga durada. La petita i mitjana propietat pagesa no acumula el capital suficient perquè li permeti fer front a un moment de conjuntura desfavorable com el de finals del segle XVIII i començaments del XIX. La família Soronellas aconsegueix mantenir, amb pocs canvis, el seu patrimoni al llarg de la segona meitat del XVIII però, a finals de segle aquesta tònica s'interromp de cop. En aquesta interrupció no només hi intervé, com un factor determinant, el fet que el moment històric fos desfavorable (Guerra del Francès, crisi agrària i crisis demogràfiques) sinó que hi pren part també la situació demogràfica i econòmica de la família. La conjuntura desfavorable coincideix amb un moment de successos demogràfics desafortunats i amb les conseqüències d'un cicle llarg de creixement patrimonial. Durant la segona meitat del segle XVIII s'han fet inversions en el patrimoni i en la reproducció social de la casa (atorgament de dots importants a les filles). Les inversions van comportar un procés d'endeutament progressiu que descobreix els seus efectes en el període que la conjuntura econòmica catalana menys oportunitats de redreçament ofereix als petits i mitjans propietaris.

vinya. Ho interpreta com una estratègia del petit pagès per a fer front a les oscil·lacions del preu del vi.

L'últim decenni del segle XVIII i el primer quart del XIX conformen un període de crisi que comença amb els "Rebomboris del pa" l'any 1789 provocat ja per una crisi de subsistències i que enllaça amb l'any 1793 quan la monarquia borbònica declara la guerra a la Convenció (Martínez Shaw, 1985: 128). A partir d'aquest moment i malgrat la Pau de Basilea, el bloqueig anglès dels comerç dels productes catalans provoca una depressió econòmica i la puja de preus. Les seqüeles d'aquesta primera etapa de crisi s'allarguen fins al segon període àlgid que es correspon amb la Guerra del Francès (1808-1812). Tots aquests esdeveniments polítics conformen un moment històric advers, tant demogràficament com econòmic que perjudica els més febles, jornalers, petits i mitjans propietaris. Als uns, exposant-los directament a la fam; als altres, reduint les seves possibilitats de conservar unes propietats que es mantenien i posseïen en condicions precàries, sovint gràcies a l'endeutament.

En el context local la crisi de subsistència de les primeries del segle XIX també es deixa sentir, principalment en l'augment dels índex de mortalitat infantil²⁹. Malgrat tot, la població continua la seva tendència a créixer dins d'una certa estabilització (vegeu apartat 3.1.1). Els alts índex de mortalitat, sobre tot infantil, es palesen també en la unitat domèstica de cal Lluques. Entre 1781 i 1816 es produeixen 10 defuncions de membres de la unitat familiar, 4 criatures, dues joves i els vells de la casa³⁰. Un total de 10 morts en un període de 35 anys que deuen estar relacionades, al menys en part, amb la precarietat econòmica i sanitària associada a la crisi de subsistències. Totes aquestes morts, com es veurà en l'apartat següent, afecten negativament la reproducció de la

²⁹Recasens, M. (1992) confirma que els darrers anys del segle XVIII coincideixen amb una elevada mortalitat infantil.

³⁰L'any 1781 mor Andreu Soronellas Català (32) [els números que apareixen al costat dels noms permeten ubicar els membres de cal Lluques en la genealogia de l'annex], que comptava tres anys; l'any 1787 es produeix el decés de la seva germana Antònia (34), també de tres anys; tan sols sis mesos després moria una altra germana, Francisca (33) quan tenia 6 anys; l'any 1792 moria, en el moment de néixer un germà d'aquests tres al que no se li arribà a posar nom (37); i, tres dies després moria la seva mare, Rosa Català Punsoda (26), l'esposa de l'hereu; 3 anys després, el 1795, es produí l'òbit del cap de casa i sogre de l'anterior, Andreu Soronellas Gondolbeu (12) quan tenia 73 anys; el 1801 mor Maria Roger Pier (38), la dona del jove hereu, als 26 anys; el 1804 moria la vídua del cap de família, Francisca Estrader (33); el 1808 va morir un altre Andreu Soronellas i Català (35) als 22 anys; i, finalment, per tancar el cicle de mortalitat elevada, mor, el 1816, Pau Soronellas Estradrer, el cap de casa (19).

família, l'estructura del grup domèstic es modifica i disminueix dràsticament el grup de productors. Per extensió, incideix també en una reducció substancial del volum de l'explotació. Minva la capacitat de producció a causa de la mort d'alguns productors i per una impossibilitat manifesta de què es reproduïxi a curt termini; però per una altra banda, es redueix el volum de l'explotació per fer front a les necessitats més quotidianes. Precisament en aquest període tenen lloc les primeres vendes importants de propietats (1795 i 1800).

Pel que fa a la distribució local de conreus al segle XIX, el 93'04% de la superfície del terme municipal era ocupada per terres de conreu i l'evolució dels conreus mostra una clara tendència a l'especialització de l'agricultura local en l'avellaner. La distribució dels conreus de cal Lluques i la seva proporció respecte al total és la següent:

Quadre 3.9. Distribució dels conreus a les terres de cal Lluques i a la Selva. Segle XIX

Conreu	Cal Lluques* (1843)	Terme municipal** (1858)
Avellaners	67,7%	38,1%
Vinya	21,4%	31,5%
Oliveres	9'4%	13,5%
Sembrat	1'5%	11,5%
Altres	0	5,4%
Total	100%	100%

Font: *Cardó, J. 1983/. **Font: Amillament del 1843. AHMLSC. Elaboració pròpia

La pauta local d'imposició de l'avellaner com a conreu principal la trobem encara amb més contundència en els 14 jornals de terra que componen el patrimoni de cal Lluques a meitats de segle XIX. El predomini de l'avellaner és ben visible, potser sigui per aquesta raó que l'economia familiar no es veu molt directament colpida, encara que li afecta de retruc, per la crisi de la fil·loxera³¹, ni tampoc, evidentment, per l'eufòria vitícola que la va precedir amb motiu de les devastacions de les vinyes franceses (1865) i amb la conseqüent obertura de nous mercats pels vins catalans.

³¹ La fil·loxera entra a Catalunya per L'Empordà l'any 1879 i arriba a la província de Tarragona (Priorat) l'any 1889 (Termes, J. 1987: 99).

Malgrat els preus elevats que el vi va assolir entre 1868 i 1885, quan la fil·loxera ja malmetia les vinyes franceses, Andreu Soronellas i Pàmies (41) ven entre 1860 i 1871 tres parcel·les de terra que sumaven un total de 5 jornals. Aquestes vendes coincideixen amb un moment molt dolent de l'economia local que es va veure afectada per una plaga d'oïdi a les vinyes; a conseqüència de la crisi, la població local, els jornalers, van començar a abandonar el poble per buscar nous recursos a la ciutat. Les vendes disminueixen el patrimoni familiar en un 31% i estan directament relacionades amb la necessitat de fer front a despeses extraordinàries. Entre aquestes, s'hi troba el lluïment de quatre censals que hipotecaven les propietats i que fins l'any 1854 havien estat sota la titularitat de la Rnt. Comunitat de Preveres de La Selva³². Amb la desamortització, aquests censals van passar a estar administrats per l'Estat. Andreu Soronellas llueix d'aquests quatre censals entre els anys 1868 i 1877 i les vendes es realitzen els anys 1861, 1864 i 1871. La redempció dels censals, juntament amb d'altres formes de despesa, gairebé totes relacionades amb dèbits contrets anteriorment, provoca una reducció del patrimoni.

No es pot afirmar amb rotunditat que aquestes dues circumstàncies històriques, plaga d'oïdi i desamortització, determinessin la pèrdua d'una part del patrimoni, però sí que, juntament amb d'altres factors, hi van prendre part. Les característiques de la composició del grup familiar (manca d'un fill hereu i pocs productors) junt amb els efectes negatius de la fil·loxera i de la crisi de preus dels productes agraris faran que, arribats ja a finals del segle XIX, no hi pugui haver una recuperació sinó únicament l'inici d'una llarga etapa de manteniment del patrimoni en un moment en què les explotacions perdien una rendibilitat que només podia ser mantinguda augmentant el volum de propietats.

3.2.3. El patrimoni respecte al les dimensions i a la composició del grup domèstic

Fins ara he revisat la forma en què el context general i local fixa un determinat nivell de dependència de la reproducció patrimonial. Esdeveniments demogràfics, econòmics i

³²Pié, J,1984: 621 fa constar que l'any 1854 es va dissoldre la Comunitat de Preveres de La Selva, que havia estat prou important, arribant a tenir l'any 1728, 18 beneficiats. Quan la Comunitat es va dissoldre,

polítics generals que afecten de manera concreta les actuacions pràctiques dels diferents hereus que han d'adaptar-se a les circumstàncies històriques que es van trobant.

Tractaré ara l'anàlisi d'un segon nivell de dependència que aquesta vegada és d'ordre intern en tant que és generat a l'interior del grup domèstic. Em refereixo a les característiques de les dimensions i de la composició de la unitat familiar en un moment donat; hi ha una correspondència funcional clara entre aquesta composició i les preses de decisió reproductives, perquè el grup domèstic és també unitat de treball. Es tracta d'unitats domèstiques de producció en les que grup familiar, grup de treball i unitat de consum coincideixen. Cal conèixer la composició d'aquesta unitat domèstica per entendre la seva forma d'organitzar la producció (Txaiànov, 1974) i la manera com es controlen els recursos que provenen tant de la base patrimonial com d'activitats artesanes només indirectament relacionades amb el factor de producció terra, i que, molt sovint, són les que proporcionen les rendes a partir de les quals es farà possible mantenir o, fins i tot, ampliar la base patrimonial agrícola. La composició del grup domèstic en diferents moments del cicle permet descobrir també la forma com la casa adapta les condicions de la seva reproducció a la conjuntura de l'estructura domèstica, tal com afirmava Txaiànov (1974). A cal Lluques s'observa molt bé aquesta correlació entre el nombre de productors i l'activitat econòmica de la casa. Els moments del cicle en què disminueix el nombre de productors, es produeix un empobriment de la casa, malgrat que l'estratègia sigui fer mans i mànegues per intentar mantenir l'activitat tot augmentant l'esforç dels membres productors que queden.

Un dels fonaments bàsics de la reproducció social del grup és el sistema de transmissions, en tant que el bé més important que es transmet és precisament el factor de producció: la terra. L'heretament indivís adoptat a cal Lluques en tot el període estudiat determina la permanència de l'hereu a la casa i la dispersió dels cabalers; d'aquesta manera es va repetint l'estructura familiar troncal a cada generació, i es dissenya la coresidència intergeneracional que pot implicar fins a tres nuclis conjugals de tres generacions diferents. L'estructura familiar passa per fases diverses i si s'observa

l'Estat s'apoderà dels censals i de les seves rendes.

la composició del grup domèstic en diferents moments del cicle són perceptibles els canvis d'estructura i el predomini dels períodes de nuclearitat per sobre dels de troncalitat³³. En aquestes fases, molts cops, la dimensió del grup domèstic és tan reduïda, o bé mostra un desequilibri tal entre productors i consumidors, que difícilment pot fer front a les necessitats de manteniment del patrimoni o a les seves expectatives d'augmentar-lo. Les decisions que es prenen per a garantir la reproducció són profundament sensibles a aquestes circumstàncies internes, de la mateixa manera que ho són, també, a les variables estructurals que venen determinades pel context general o per les característiques dels medis de producció, l'extensió de l'explotació i la diversificació d'activitats econòmiques³⁴.

El grup ha de circumscriure les seves actuacions a les limitacions dels successos demogràfics que poden fer perillar les expectatives productives i reproductives de la família (falta de descendència, desequilibri en la composició per sexes...), però el mateix grup activa també mecanismes d'autoregulació (Bideau, 1983) que actuen sobre la composició del grup domèstic per restablir l'equilibri i per adequar-lo a les seves necessitats. Són actuacions socials encaminades a contrarrestar els efectes negatius de circumstàncies biològiques; davant una manca de productors es pot optar, si la conjuntura econòmica és favorable, per la mà d'obra assalariada (mossos) o, en cas que no sigui possible aquesta despesa, per incentivar el celibat d'algun dels fills. Davant l'existència de moltes filles es pot optar per casar-les aviat i retardar l'entrega de la dot. Són diferents formes d'adaptar-se als successos demogràfics que només en certa mesura són incontrolables; això sí, els mecanismes que s'adoptin seran diferents en funció sempre del context socioeconòmic en què s'insereixin.

Fonamentaré les meves consideracions en la composició del grup domèstic de cal

³³ Berkner, L. (1972) en fer la crítica a l'obra de Laslett ja constata aquesta tendència de les estructures familiars troncal a tenir moltes fases de nuclearitat.

³⁴ S'ha criticat a Txaiànov la seva suposada tendència a donar una rellevància excessiva a l'estructura compositora de la família camperola i a treure transcendència a la seva articulació amb el sistema econòmic general, a l'hora d'interpretar els mecanismes de la seva racionalitat econòmica. Per a una reconsideració d'aquestes crítiques veure Durrenberger, E.P. i Tannenbaum, M.N. (1979), així com els comentaris que s'han fet en el capítol 1.

Lluques al llarg de tot el període analitzat. Amb aquesta finalitat he elaborat una reconstrucció seriada d'aquestes unitats amb intervals de 20 anys , aproximadament³⁵.

L'any 1736 el grup domèstic tenia una estructura de tipus nuclear composta pel nucli conjugal i els fills. Pau Soronellas (6) [els números que s'indiquen a continuació dels noms permeten la seva localització en la genealogia que s'inclou a l'annex i en els diagrames que s'intercalen en el text] no era l'hereu del patrimoni dels seu pare Lluques Soronellas (1) sinó el seu germà Francisco³⁶ (5), per tant, quan Pau Soronellas es va casar va adoptar la residència neolocal i va formar el seu propi patrimoni³⁷. Pau i la seva dona (Teresa Gondolbeu 10) tenien ja el 1736 cinc fills³⁸, tres d'ells de curta edat, un de catorze anys (Andreu Soronellas i Gondolbeu 12) i una filla de disset (Francisca 11). És un moment en què hi ha, en el grup domèstic, més consumidors que productors, i en què la força de treball és escassa per a fer front al negoci familiar del transport i a l'explotació de la terra. Les expectatives de la seva regeneració són bones amb la presència de quatre fills barons. A més l'any 1746, a l'edat de 24 anys, es casa el fill primogènit, Andreu S. Gondolbeu. Aquest casament assegura la reproducció biològica de la força de treball, la continuïtat de la casa i amplia considerablement el volum del patrimoni amb els 6'60 jornals que la jove, Francisca Estrader (13) aporta en dot al matrimoni. Són anys de prosperitat en els que s'augmenta el nombre de propietats i l'extensió del patrimoni, amb l'aportació dotal de la jove³⁹, i, a més, davant les perspectives de creixement del grup de coresidents, s'adquireix una nova casa de majors dimensions i de més qualitat; aquesta casa passarà a ser a nivell local l'espai físic que

³⁵ Com que no es disposen dades censals anteriors al 1825, ni tampoc de llibres de Compliment Pasqual, he combinat la informació dels protocols notariais i de la informació fiscal, amb les dades demogràfiques dels llibres de Sagramental. D'aquesta manera aconseguixo una reconstrucció, sempre aproximada³⁵, del que podia haver estat l'estructura del grup domèstic entre 1734 i 1825, a partir d'aquesta data els grups que hem representat són els que consten als padrons municipals.

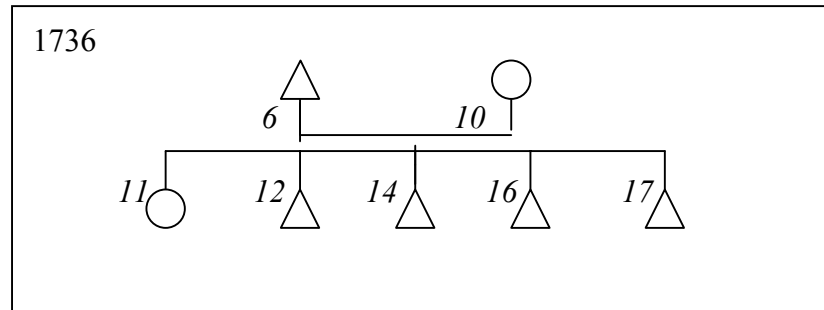
³⁶ He trobat constatada la defunció de Fco Soronellas i Pàmies l'any 1760, no en tenim cap més informació, però sabem que es casà perquè consta com a vidu.

³⁷ Sorpren el fet que 16 anys després del seu casament ja hagués acumulat un patrimoni de 9'15 jornals i dues cases.

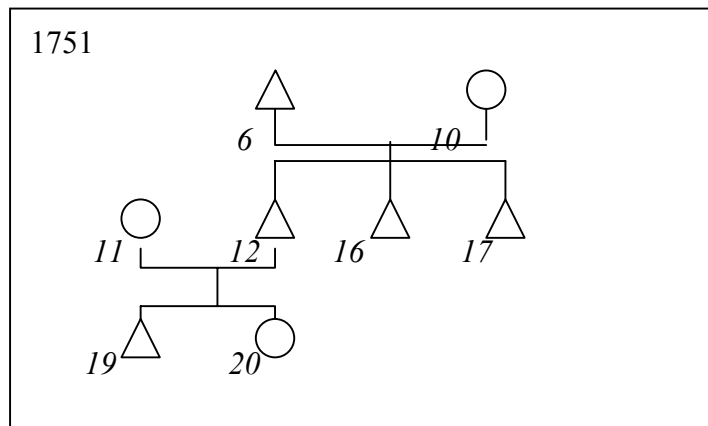
³⁸ Podria ser que n'haguessin tingut algun més, el llibre de baptismes corresponent al període 1718-1727 és extraviat.

³⁹ Casar l'hereu amb una cabalera amb «un bon dot» és una de les modalitats per les quals es pot ampliar el patrimoni familiar. El dot de la jove és un dels factors que permet determinar el càlcul de les dots de les filles de la casa i, per tant, influeix força directament en la possibilitat que la casa estableixi aliances

identificarà la família des d'aquest moment i fins a la segona meitat del segle XX.

Quinze anys més tard, el 1751, hi ha quatre persones considerades fiscalment com a productives dins el grup; el pare i tres fills (Andreu, Salvador i Francisco). L'extensió del patrimoni agrícola és, en aquesta època, de 15'10 jornals de terra i tres cases. La filla, Francisca (11) ja havia contret matrimoni l'any 1743, igual que el seu germà Pau (14) que es va casar el 1748; tots dos havien abandonat el grup domèstic del seu pare. El negoci del transport també sembla prosperar perquè aquell mateix any es va adquirir un altre «matxo»⁴⁰.

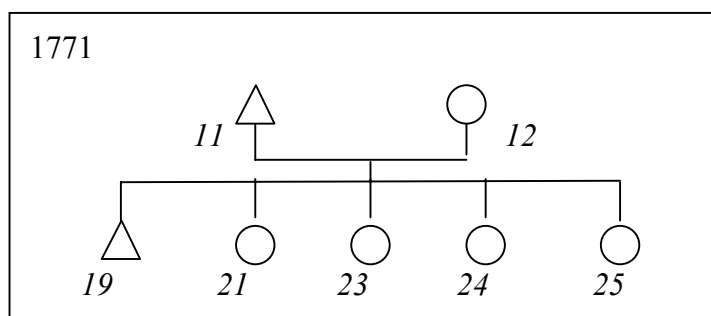
L'any 1756 Andreu S. Gondolbeu té ja tres fills i la unitat domèstica continua tenint quatre homes que es fan càrrec de l'explotació pagesa i del servei de traginer. La situació comença a canviar l'any 1761 en què Francisco S. Gondolbeu (17) ha abandonat ja la casa⁴¹ i en què el cap de família ja té prop de 70 anys, gairebé segur, un membre

matrimonials amb tendències hipergàmiques amb altres cases locals.

⁴⁰ Dades del cadastre. Fiscalització de la ramaderia i dels animals de tir i càrrega.

⁴¹ Consta que va contraure matrimoni però no he trobat el registre corresponent. Podia ser que s'esposés amb una noia de fora del poble, com que el matrimoni tenia lloc al poble de l'esposa no ha estat possible

improductiu de la unitat domèstica⁴². Només queden dos homes (Andreu i Salvador) i les perspectives de regeneració immediata recauen en un fill. És una situació de manca de força de treball per a una explotació que ha crescut considerablement i que es troba en un moment de prosperitat. Mentre els altres dos germans de l'hereu (Pau i Francisco) havien abandonat la casa en arribar als 22 o 24 anys, el seu fill cabaler encara és solter amb 29 anys. És simptomàtic que aquest retard en l'edat del casament coincideixi amb una situació de minva de la força de treball, amb possibilitats d'ampliació limitades i enfrontada amb una situació de desequilibri respecte al volum de les activitats econòmiques. Sembla clar que es tracta d'un mecanisme d'autoregulació demogràfica del grup consistent en el retard o impediment de la marxa del cabaler⁴³. L'any 1763, per exemple, Pau Soronellas i Estrader (19), el fill primogènit d'Andreu S. Gondolbeu, ja tenia 17 anys, edat suficient per a aportar un ajut valuós a l'economia familiar que estava en època de creixement. L'any 1766, però, la situació ha canviat; el cap de família (6) ha mort i el seu fill Salvador (16) ha abandonat la casa⁴⁴.

L'any 1771 el grup domèstic torna a tenir una estructura de tipus nuclear com la que hi

localitzar-lo.

⁴² En aquest mateix any el cadastre només fiscalitza dos personals.

⁴³ Bourdieu (1962) veu en la solteria dels cabalers o "cadets" un factor de reproducció tan important com ho pot ser el matrimoni de l'hereu. Comas, D. (1992) constata el mateix significat tot analitzant la solteria tradicional del Pirineu Aragonès (tiones i tionas, l'equivalent al "conco" català) com una estratègia de les cases acomodades per a retenir un mà d'obra dòcil i flexible. Veure també Contreras (1989), Iszaevich (1991) i Ferrer Alòs, 1998)

⁴⁴ No va contraure matrimoni perquè en el registre de la seva defunció (1771) consta com a fadrí. Ens consta, per altra banda, que va marxar, perquè en el cadastre ja només es paguen dos personals i, a més, queda especificat al marge com a propietari d'una peça de terra que li havia estat cedida, no seria així si hagués continuat residint a la casa. Possiblement hi va haver algun conflicte entre els germans després de la mort del seu pare l'any 1765.

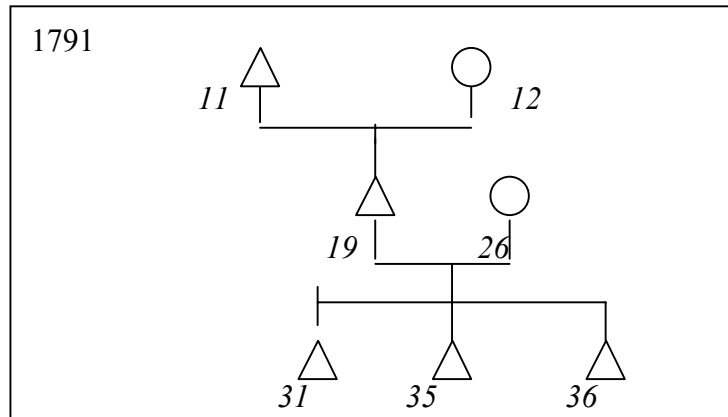
havia l'any 1734; el matrimoni (Andreu i Francisca) i 5 fills, el gran (Pau) de 24 anys i la filla menor d'un any. La composició per sexes és força desequilibrada, un fill i quatre filles; el predomini de les filles tindrà conseqüències econòmiques de caràcter negatiu, perquè no són força de treball productiu al camp i a la tragineria, i perquè el seu cost en dots és més important que el dels barons⁴⁵. L'any 1773 es va casar l'hereu, Pau S. Estrader (19) i l'estructura domèstica torna a ser complexa. La germana gran de l'hereu, Antònia (21) es va casar l'any després, als 20 anys i abandona la casa. La força de treball bàsica l'aporten l'Andreu (12), de 54 anys i el seu fill Pau (19). Aquest cop, les necessitats es cobreixen amb força de treball aliena al grup familiar; al cadastre de 1774 es pagava personal per un mosso, i l'any 1776 en consten dos. La manca de mà d'obra familiar es produeix en un moment en què la tragineria requeria més dedicació laboral, perquè els anys 1776 al 1778 la casa tenia «4 matxos i 2 burros», el màxim d'animals de tir i càrrega que va arribar a posseir. Es generen els recursos suficients per pagar mà d'obra jornalera que cobreix el dèficit de mà d'obra familiar amb què, de sempre, s'havia reproduït la casa.

Teresa S. Estrader (23) va contraure matrimoni l'any 1782 i va anar a viure a Tarragona d'on era natural el seu marit. El 1786 componen el grup domèstic nou persones; torna a ser una fase que promet prosperitat a la casa en tant que li assegura la reproducció de la força de treball, i en garanteix la continuïtat. Val com a indicador d'aquesta prosperitat el fet que l'any 1787 s'assoleix la fita màxima del volum patrimonial en tot el període: 21'10 jornals. L'any 1788 es casa l'última cabalera (24) i deixa la residència paterna per anar a viure al poble veí d'Almóster, el poble de la família del seu home.

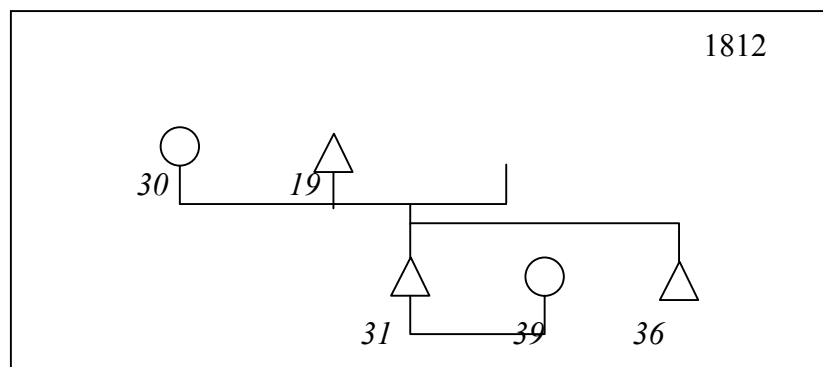
Comença aquest mateix any (1787) el període d'alta mortalitat de membres de la unitat domèstica que he descrit en l'apartat anterior. Són tot un seguit de successos

⁴⁵ En analitzar el capítol corresponent a l'anàlisi de l'estratègia matrimonial de la casa, es farà evident que en tots els casos que reviso les dones són dotades més generosament que els homes. Bourdieu (1962) opina que aquesta és una estratègia que el grup adopta per tal de desempallegar-se dels individus "improductius". No comparteixo aquest punt de vista, donat que el casament primerenc és una tendència generalitzada tant als cabalers com a les cabaleres, com als hereus. Les cabaleres sempre es casen amb hereus, dotar-les generosament significa, doncs, poder optar a aconseguir cònjuges millors. D'altra banda, cal valorar adequadament el valor simbòlic que aquests casaments, alguns cops hipergàmics, tenen per cal

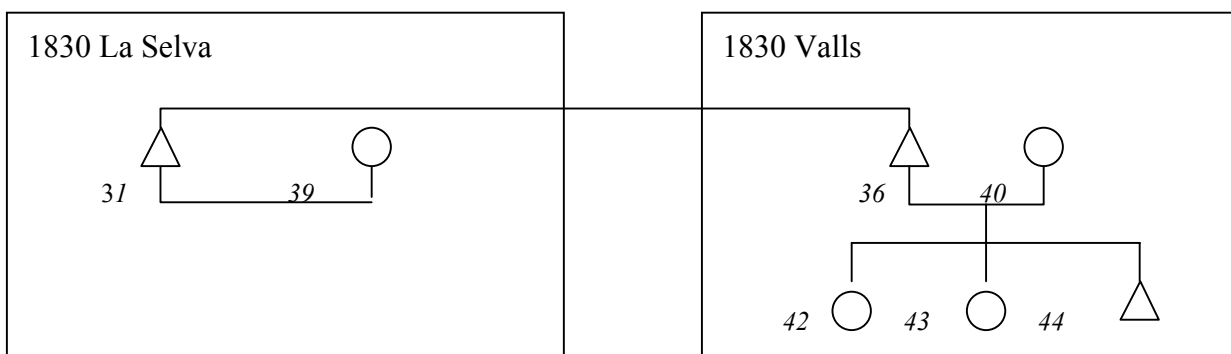
demogràfics de caràcter negatiu que modifiquen l'estructura del grup domèstic i les seves expectatives de reproducció (mort de dues joves). Aquest cicle demogràfic advers representa una interrupció sobtada de la prosperitat assolida, el volum patrimonial inicia una davallada progressiva que comença el 1797 i que no s'atura fins el 1838. El 1798 s'havien canviat els tres "matxos" que es tenien per sis mules i a l'any següent ja només en trobem la meitat (tres mules), prova de què el negoci de tragner també havia anat de baixa, una crisi que ha de ser explicada tenint en compte el context bèl·lic de finals de segle XVIII i començaments del XIX a què m'he referit en l'apartat anterior.

Pau S. Català (31), el jove hereu, torna a contraure matrimoni el 1798, quan no feia encara un any que havia quedat vidu. Les segones núpcies es devien imposar com una necessitat donada la composició del grup domèstic abans del casament: quatre homes i la vídua del cap de família (Francisca Estrader, 13) que ja tenia 80 anys. El casament de l'hereu era una necessitat per a perpetuar la casa, però ho era també per la falta de força de treball domèstic. L'any després del casament va morir l'àvia i l'any 1808 un dels cabalers (Andreu S. Català 35), quan tenia 23 anys; una nova reducció de la capacitat productiva del grup que, a més, no es veia regenerada perquè l'hereu no tenia descendència. El 1812 es casa en segones núpcies el pare de l'hereu (19), un casament que va estar envoltat de conflicte familiar perquè incorpora una dona a la casa en un moment en què ja no hi tenia cabuda. L'any 1816 contrau matrimoni el cabaler Salvador S. Català (36). Aquell mateix any mor el cap de casa Pau S. Estrader, quan tenia 69 anys, i la seva segona dona (30) deixa cal Lluques.

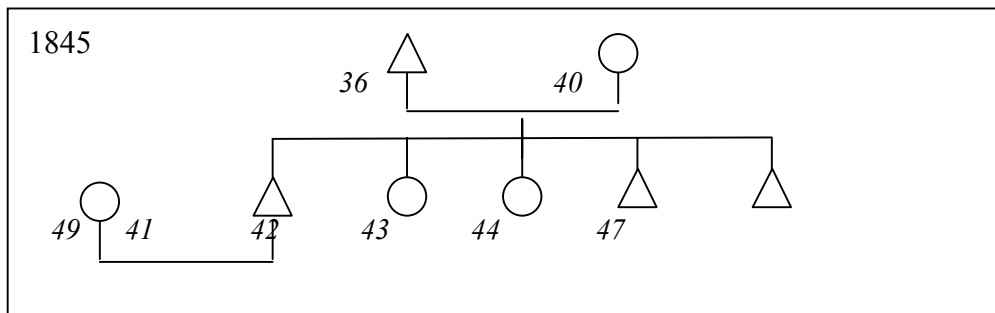
Donada la decadència manifesta de la base patrimonial (en aquell moment era ja tan sols de 11'80 jornals, la meitat aproximadament de l'any 1797), el cabaler Salvador (36) va optar per marxar de la casa juntament amb la seva dona i el seu fill i instal·lar-se a Valls com a mestre de carros. L'any 1820, el grup domèstic constituït per un nucli conjugal sense fills. Consta que en Pau (31) va continuar exercint el seu ofici de traginer fins l'any 1826 aproximadament, data en la qual ja només es fiscalitza un «burro» en el cadastre. És obvi que una persona sola no podia ocupar-se del servei de transport i de l'explotació agrària alhora. Es necessitava alguna aportació de treball complementari, és així, que en el cens de 1825 trobem un mosso residint a la casa de Pau Soronellas. Al 1830 però, el mosso ha deixat de constar en el padró i l'ofici de traginer era ja una activitat abandonada.

L'any 1838 es produeix una renovació total de la unitat domèstica. Mort Pau S. Estrader (31) sense descendència, la seva vídua torna amb la seva família d'origen i el patrimoni i la casa passen a mans del seu germà Salvador S. Català (36) que l'any 1820 s'havia traslladat a Valls i que el 1830 havia tornat al poble, però no a casa. Salvador refà el patrimoni a partir del que havia deixat el seu germà, juntament amb les propietats que ell mateix havia anat adquirint (compres, dot de la seva esposa, la seva llegítima...) amb els recursos que li proporcionava el seu ofici de carreter. El grup domèstic torna a tenir una estructura nuclear, Salvador, la seva esposa i quatre dels seus fills, sent absent de la casa el fill primogènit Andreu que l'any 1838 tenia 21 anys. L'Andreu (41) no es va traslladar amb la seva família a la Selva fins després que els seu pare es fes càrrec dels

béns familiars, és molt probable que continués residint a Valls exercint l'ofici de carreter.

El patrimoni en aquells moments estava compost per 16'95 jornals de terra i el grup havia de fer-se també càrrec del taller de carreter. No només s'ha renovat el grup domèstic, sinó que s'han renovat també els recursos de què la família disposa; la reproducció social inicia un nou període de prosperitat semblant al que trobàvem noranta anys abans. Quan el fill gran, Andreu (41) torna a casa i contrau matrimoni, l'any 1843, el seu pare el fa responsable de la botiga de carreter, reservant-se per ell el treball a l'explotació agrícola⁴⁶. Segueix essent una unitat de producció i consum, però s'individualitzen i personalitzen les dues activitats econòmiques que s'exerceixen: l'artesana i l'agrícola.

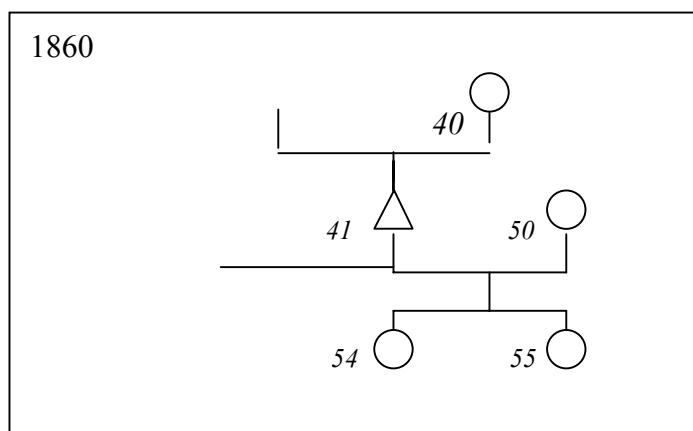

Les dues filles de Salvador S. Català, la Rosa (42) i la Maria (43) es van casar aviat, quan tenien 21 anys, i totes dues, principalment la Maria es van casar en cases de posició social similar o, fins i tot, superior a la seva pròpia. El fill primogènit, Andreu (41) havia quedat vidu el 1847, i l'any 1850 es va esposar en segones núpcies amb Teresa Monné (50). L'Andreu es va quedar a casa en qualitat d'hereu, mentre que les seves germanes van incorporar-se a les cases dels seus marits respectius. Salvador Soronellas Pàmies (44) es va casar quan tenia 23 anys i va deixar també la residència paterna tot i que consta que va continuar treballant en el taller de construcció de carros del seu germà Andreu fins el moment de la seva mort⁴⁷ prematura, l'any 1858. Dos anys

⁴⁶ Des del 1843 surt a la documentació qualificat professionalment, primer com a pagès i després com a propietari. Abans sempre sortia com a fabricant de carros o mestre de carros.

⁴⁷ Tant en els capítols matrimonials com en el testament que va redactar l'any 1858 s'estableix la seva

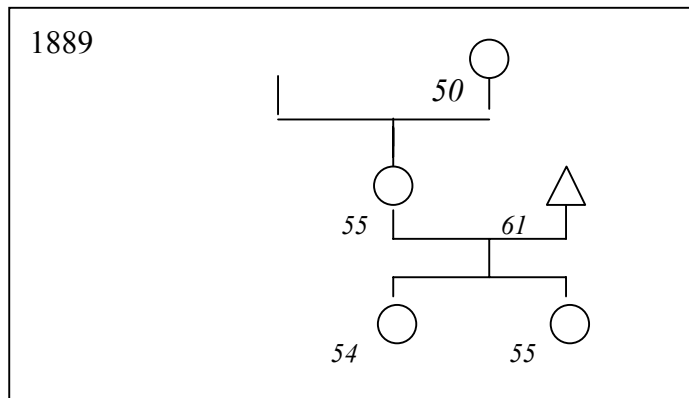
després, el 1860, mor el cap de casa Salvador S. Català i aquest mateix any el seu fill petit, Josep Soronellas Pàmies (47) abandona la casa i s'instal·la a Reus com a cordoner. L'Andreu no té descendència masculina i potser preveient la falta de regeneració de la força de treball necessària per a ocupar-se del taller de construcció de carros i de les propietats, decideix abandonar la menestralia i dedicar-se únicament a fer-se càrrec de l'explotació agrícola.

L'any 1867, després de la mort de Maria Pàmies (40), la mare de l'Andreu, el grup domèstic torna a tenir una estructura nuclear, el matrimoni i tres filles. És una època d'estancament i d'inici d'una davallada i altre cop coincideix amb les dificultats de regeneració de la força de treball. L'Andreu, a diferència del que li passà al seu oncle Pau S. Estrader (31) té descendència, però només té filles. El mecanisme d'autoregulació idoni hauria estat, en aquest cas, que la filla primogènita es casés aviat per tal que de manera immediata (marit) o a llarg termini (fills) es renovés el grup domèstic, però no va anar així. L'any 1872 es va casar la seva filla gran Teresa S. Monné (54), però contra tota previsió teòrica no es va quedar residint a la casa sinó que es va traslladar amb el seu home a viure a Barcelona, la van dotar amb la part d'herència que li corresponia en concepte de llegítimes i va deixar la casa paterna.

L'omissió del nomenament de pubilla es va repetir amb ocasió de l'enllaç de l'altra filla,

Maria S. Monné (55), que es va casar ja bastant gran, amb 31 anys, amb Francisco Soronellas. Però en aquest cas s'adopta un mecanisme de retenció. Igual que la Teresa, la Maria és dotada pels conceptes de llegítimes paterna i materna, però se li atorga una dot més quantiosa i més preuada simbòlicament: la casa, i la peça de terra del Camí de Tarragona, l'única amb part de regadiu i la més propera al poble. A més, el donador es reserva l'usdefruit de les coses donades, mentre que a la Teresa li fa donació total; és una forma de lligar a la filla petita a la casa, sigui per perpetuar-la, sigui per assegurar-se la seva assistència en la vellesa.

El grup domèstic torna a adoptar una estructura extensa tot i que el sistema de transmissió de béns no fos, de bon principi, l'indivís. El cap de família mor el 1889 i tampoc deixa establert en el seu testament de quina forma havia de ser distribuïda l'herència entre les dues filles. L'any 1906, en les disposicions testamentàries de la seva mare, Maria S. Monné (55) va ser instituïda definitivament com a pubilla de la casa.

L'estructura del cicle familiar és de tipus troncal, tot i que en moltes de les fases, el grup de coresidents tingui una forma nuclear. S'han hagut d'anar revisant els diferents successos demogràfics tant biològics (naixement i mort), com socials (celibat i matrimoni), per entendre el perquè de les fases nuclears dins d'una estructura de tipus troncal. També el context socioeconòmic familiar i el de la conjuntura general i local, ajuden a comprendre com i quan la família activa els mecanismes d'autoregulació demogràfica que en aquells moments es troben al seu abast. Quan no hi ha possibilitats d'actuar sobre les limitacions que imposa la composició domèstica, es fa difícil la

reproducció del grup. La reproducció de la casa depèn tant de la reproducció dels recursos com de la dels individus, ambdós han de regenerar-se de la manera més equilibrada possible; si els individus es reproduïen per sobre de les possibilitats dels recursos, cal eliminar individus (marxa dels cabalers), i si les persones deixen de reproduir-se (manca de descendència) els recursos són subexplotats i arriben a perdre's.

La norma de la coresidència (la patrilocalitat) ha estat fins a la darrera etapa una conseqüència del sistema d'herència, mentre que l'última transmissió dóna la impressió inversa. La Maria és premiada per quedar-se a la casa (assistència als pares) amb la major part del patrimoni familiar; la seva germana gran, la pubill, n'havia marxat per afincar-se a Barcelona. Penso, però que si bé que la norma d'herència no hi és explícita, sí que hi és, en canvi, suggerida. No la fan pubilla en el moment de casar-se però li donen en dot la casa en la qual resideixen els donadors i li ofereixen alimentar-la a ella i a la seva família. És la mateixa fórmula utilitzada a les generacions anteriors per assegurar la continuïtat de la casa, ha canviat la forma d'expressar-la; continua donant-se el mateix tipus d'estructura familiar, la troncal, la lògica continua essent la mateixa, n'ha canviat l'expressió, senyal inequívoc que alguna cosa, en el model ideològic de referència, començava a canviar.

3.3.4. El patrimoni i les activitats productives no agràries

El marc de referència en aquest apartat és la pluriactivitat econòmica en què es fonamenta la generació dels recursos econòmics familiars. Els recursos econòmics de la casa es fonamenten en el patrimoni agrícola, i en les rendes obtingudes a partir d'altres dues activitats: el transport de mercaderies (traginers) des del 1734 fins el 1828, i la construcció de carros des de 1838 fins a 1860. La meua hipòtesi és que les possibilitats de producció de rendes d'un patrimoni mitjà inestable com el de cal Lluques són insuficients per assegurar la reproducció social del grup que l'ostenta; cal recórrer a d'altres fonts d'ingressos i, per tant, a la diversificació d'activitats econòmiques per a donar viabilitat a la reproducció, per una banda, dels individus dins d'un mateix nivell

social, i per l'altra, dels recursos patrimonials de la casa⁴⁸.

La pluriactivitat és una de les qüestions que han estat més debatudes entre els teòrics del camperolat i del procés de mercantilització, tal com he presentat en els apartats 1.2 i 1.5. Sembla que hi ha acord en considerar que el recurs a les activitats productives alienes a l'agricultura pren una entitat del tot estructural en el marc de les unitats pageses organitzades sobre la base de la producció mercantil simple, això és, parcialment immerses en l'economia de mercat. Així Txaiànov (1974) considera que la unitat econòmica familiar pagesa dedica part de la seva força de treball a activitats no agrícoles en funció de tres circumstàncies: la insuficiència de terra, l'estacionalitat del treball agrícola; i el volum d'ingressos que s'hi obtenen, en comparació amb el treball agrícola. M'interessa remarcar especialment aquesta darrera circumstància perquè és indicativa de com la situació del mercat (la possibilitat d'obtenir majors guanys en d'altres activitats) intervé en les estratègies reproductives d'una família pagesa. Aquest recurs a la pluriactivitat és possible en qualsevol nivell de l'estructura social agrària, però no obstant, entre la població sense terra o amb propietats molt insuficients, la possibilitat d'obtenir majors guanys en altres activitats, sobretot en moments de crisi com la de la segona meitat i finals de segle XIX, els acaba portant a l'abandonament de l'activitat agrària, mentre que entre els pagesos amb terra suficient, la pluriactivitat és garantia de manteniment de l'activitat agrària i de conservació del patrimoni.

La teoria de la transició social també s'ha ocupat de la diversificació d'activitats econòmiques com a mecanisme adaptatiu de les economies pageses a les condicions imposades per l'economia de mercat. La pluralitat de bases econòmiques és entesa com

⁴⁸ Kriedte (1986: 65-101) per a mostrar la protoindustrialització es remet a la conformació de l'estructura agrària en la que s'hi troba una petita pagesia cada cop més empobrida i més depenent de l'endeutament per a assegurar-se la supervivència. La carència de terres és, en el plantejament de Kriedte el motor de la diversificació econòmica, en tant que la força de treball familiar que l'explotació agrícola no pot absorbir, es dedicarà a la producció manufacturera, primer en el mateix domicili i després en el taller industrial. En el cas de cal Lluques, la carència de terres és, en un principi, el motor també de la diversificació d'activitats econòmiques; recordem que el primer en practicar l'ofici de traginer va ser Pau S. Pàmies (6), un cabaler, i qui va muntar el taller de construcció de carros també va ser un altre cabaler, Salvador Soronellas Pàmies. Però si la manca de terres és el factor que va motivar la diversificació al principi, allò que explica que es continués mantenint una activitat econòmica plural és la voluntat d'augment o, simplement, de conservació de les propietats acumulades.

l'articulació en una unitat productiva, de diferents tipus d'activitats fundades en relacions de producció de naturalesa distinta (Assier-Andrieu, L. i Comas d'Argemir, D. 1988: 11). Al darrera d'aquesta plantejament hi ha la tesi que el procés d'expansió de l'economia de mercat s'ha produït mercès a la seva capacitat extraordinària de remodelar i subordinar formes no capitalistes de producció i d'intercanvi (Godelier, 1991: 7-10). Altres teories, com la de la subordinació i de la dependència, expliquen que el recurs a la pluriactivitat és obligat per les condicions de dominació que el mercat exerceix sobre les economies pageses. Per aquests teòrics els pagesos desenvolupen un comportament adaptatiu i pluriactiu tot cercant la maximització dels seus recursos. En aquest context, la pluriactivitat és una estratègia defensiva del camperolat per preservar la supervivència i la reproducció del grup familiar (Bouchard, 1994 i Domínguez Martín, 1996).

En la reproducció econòmica de cal Lluques queda clar que el manteniment del patrimoni o el seu augment estan molt en funció dels ingressos que provenen d'altres ocupacions. En el mateix moment que s'abandonen aquestes ocupacions (1828 i 1860) el patrimoni deixa de regenerar-se a i es desintegra a causa de les vendes amb les quals els seus propietaris satisfan les necessitats de diner líquid més immediates. La casa ha d'afrontar les despeses de manutenció dels membres del grup i de manteniment del patrimoni, però la inversió de les rendes familiars també té finalitats de promoció social; mantenir la casa en el nivell social desitjat comporta una despesa econòmica important i difícil de sostenir. El casament de les cabaleres és la causa més important d'aquesta despesa «social» i la que comporta una fuga de rendes o patrimoni més substancial; l'altre focus de despesa es situa en la mateixa ampliació del patrimoni agrícola, en la compra de terres. De fet, totes dues despeses són rendibles; la primera, en un cicle llarg, té rendibilitat social perquè permet establir lligams parentals amb famílies benestants o ben situades dins la comunitat; la segona, en un cicle curt, té rendibilitat econòmica directa perquè comporta una ampliació de l'explotació agrícola, augmentant també la productivitat i la producció de rendes. Ambdúes despeses tenen una naturalesa inversionista, les dots de les cabaleres són una inversió social, i l'adquisició de terres és una inversió econòmica que també contribueix a augmentar el prestigi i, per tant, el

capital simbòlic de la casa⁴⁹.

⁴⁹ Tenir un patrimoni gran també dóna prestigi social en una societat en la qual la propietat de la terra és la principal font de riquesa.

Les rendes agrícoles per sí mateixes, difícilment poden resoldre les necessitats de reproducció social de la casa, tal i com es constata en dos moments concrets: el 1828, l'any en què Pau S. Català (31) abandona l'ofici de traginer; i l'any 1860, quan Andreu S. Pàmies (41) tanca el taller de construcció de carros. En tots dos moments el patrimoni s'estanca i disminueix. En el primer cas (1828) ja feia anys que el volum patrimonial havia iniciat una corba descendent, però s'accentua a partir d'aquell any. En el segon cas (1860) l'abandonament de l'ofici artesà és determinant; fins aquell moment el patrimoni s'havia mantingut o augmentat lleugerament, però a partir de l'abandonament de l'ofici comença la fragmentació.

Pel que fa a l'augment del patrimoni i a les etapes de prosperitat, l'explicació és la mateixa. La formació del patrimoni es produeix entre 1734 i 1795. El primer cap de casa, Pau S. Pàmies (6), malgrat ser un cabaler, construeix el seu propi patrimoni amb molta precocitat, perquè es casa l'any 1718 i el 1734 ja té 9'15 jornals de terra en domini "franch i alodial"⁵⁰. En parlar del context general ja he dit que el negoci del transport de mercaderies, que ja en aquell moment tenia el Pau, va ser pròsper (comerç d'aiguardent i productes de terrissa) fins a finals de segle, i aquesta activitat va ser el veritable suport econòmic de les adquisicions de terra fetes entre 1734 i 1795 (5'25 jornals). La conjuntura adversa de finals del XVIII i començaments del XIX⁵¹ va contribuir a l'inici de la davallada del volum de terres i a la crisi del transport de mercaderies que culmina quan, l'any 1828, Pau S. Català deixa d'exercir l'ofici de traginer, activitat que havia estat clau en la primera formació del patrimoni. L'any 1838 a cal Lluques tenien només 10'45 jornals de terra, el 50% del volum aconseguit l'any 1797.

Una situació semblant es detecta l'any 1838 en l'inici de la segona gran etapa del patrimoni. Quan Salvador S. Català (36) deixa la casa del seu germà Pau i s'instal·la a la

⁵⁰ Ignoro quina llegítima se li va concedir en el moment de casar-se i quina va ser l'aportació dotal de la seva esposa, per tant, no estic en situació d'assegurar que aquestes propietats haguessin estat completament o, en part, producte de compres.

⁵¹ No em refereixo tan sols a la conjuntura general (crisi agrària) sinó també a la pròpia circumstància familiar (cicle demogràfic advers).

ciutat veïna de Valls, ho fa per a dedicar-se a un altre ofici, mestre de carros; és l'estratègia tradicional del cabaler que busca en la menestralia la possibilitat de fer els seus cabals. El Salvador, quan va marxar de casa, comptava només amb l'90 jornals de terra que li havia entregat el seu germà en concepte de la llegítima que li deixà el seu pare en capítols matrimonials. Ven un jornal de terra (una de les dues peces que se li havien atorgat) a carta de gràcia el mateix any que es trasllada a Valls, segurament per obtenir els diners necessaris per a emprendre el negoci. Un cop instal·lat a Valls inverteix els guanys del seu ofici en adquirir terres a la Selva; d'aquesta manera va conformant un patrimoni propi que, encara que petit (4'65 jornals), suposarà un augment considerable del patrimoni en el moment que es faci càrrec dels béns familiars, l'any 1838 després de la mort del seu germà. El més important, pel tema que tracto en aquest apartat, és que quan el patrimoni passa a mans del Salvador torna a iniciar un cicle de prosperitat que es manté fins l'any 1860 en què el seu fill pren la decisió de deixar l'ofici de carreter per exercir de pagès propietari⁵².

Altres cop són els recursos no agrícoles els que permeten mantenir i augmentar el patrimoni agrícola familiar. De fet, hi ha dos períodes patrimonials de llarga durada que ultrapassen els cicles dels hereus; el primer va des de 1718 fins a 1838, entre aquests anys es conforma i, en part, es desintegra un patrimoni agrícola amb el suport dels recursos provinents de l'ofici de traginer. Aquest primer gran període acaba precisament allà on l'altre comença i va des de 1838 fins a 1889; es produeix una renovació i una reconstrucció patrimonial substancials, el suport econòmic és, altra vegada, un ofici paral·lel, la construcció de carros. En totes dues situacions és l'estratègia del cabaler la que permet formar o salvar un patrimoni familiar que es caracteritza per la seva inestabilitat; les activitats productives no agràries són imprescindibles per mantenir el nivell econòmic i social. En ambdós períodes hi concorre un altre recurs econòmic clau, l'endeutament. Però veurem també que durant el segon període és quan més es saneja

⁵² Ignoro per quina raó es va prendre aquesta decisió taxativa. Podia ser voluntària perquè Andreu tenia només 45 anys. En aquest cas, la renúncia tindria connotacions de valoració simbòlica en tant que coincideix amb el moment en què rep els béns patrimonials (1860) i a partir de llavors surt a la documentació com a "propietari" en lloc de com a "constructor de carros". El fet que les seves germanes estiguessin casades totes dues amb cònjuges de famílies benestants potser va influir en la decisió.

l'economia familiar a partir d'una activitat que en aquell moment estava en plena puixança⁵³. Les activitats econòmiques paral·leles a l'agricultura s'intueixen crucials en el manteniment del patrimoni; quan s'abandonen, es fa fonedissa una font d'obtenció de recursos essencial per a la reproducció social de la casa.

3.3.5. L'endeutament pagès

He obviat fins ara un dels elements que més pot portar a comprendre la naturalesa de la inestabilitat de la base patrimonial, em refereixo a l'endeutament. He anat definint sota el concepte de patrimoni totes aquelles propietats de la casa, principalment immobiliàries, que són posseïdes en propietat pels diferents hereus i que es van transmetent de generació en generació. En els protocols notariais, per exemple, es delimita el patrimoni a través de la fórmula següent:

...béns meus mobles i immobles, haguts i per haver, noms, veus, drets y accions mías universals qualsevols i ahont se vulla que sian i que a mi pertanyen i especten i espectaran en qualsevol part del mon, per qualsevols rahons, tols i causes que dir i pensar se pugan...

Aquesta definició fa referència només a les possessions que es troben en poder de l'hereu en el moment de fer efectiva o de deixar escrita la transmissió al seu successor, sigui per via testamentària o capitular. Es tracta, per tant, del que denominaré a partir d'ara, la base patrimonial positiva, la qual incorpora tot allò que físicament es posseeix en propietat i que es transmet a la següent generació. Per comprendre quina era la composició real del patrimoni, cal introduir la base patrimonial negativa: els processos d'endeutament que sota diversos conceptes, censals, vendes a carta de gràcia, debitoris o retard en els pagaments, constitueixen en el període estudiat un mal endèmic de la petita i mitjana explotació agrícola⁵⁴.

L'endeutament té en el patrimoni i en la reproducció social de cal Lluques una

⁵³ A partir de mitjans segle XIX el carro es va convertir en el mitjà de transport habitual. La construcció de carros, com a activitat econòmica, va rebre un impuls important a l'època Termes (1987: 104).

⁵⁴ Una percepció de les característiques estructurals de l'endeutament camperol en aquest període es troba a Ferrer Alòs (1983 i 1987: 483-567).

importància cabdal, tant en els períodes de prosperitat com en els més precaris. En els primers, el crèdit actua com un motor de l'expansió i de la millora socioeconòmica; en els segons té un paper decisiu en la desintegració patrimonial en tant que s'han de fer efectius els pagaments dels deutes contrets durant les etapes d'expansió. En aquest capítol revisaré quines han estat les modalitats de crèdit emprades en les diferents èpoques; quina era la naturalesa d'aquest endeutament; i, finalment, de quina manera contribuïa a la puixança o a la davallada de la casa en els diferents períodes.

L'origen o la naturalesa de l'endeutament tant al segle XVIII com al XIX es troba sempre relacionada amb tres aspectes de la reproducció diferents però no indissociables:

1. Els requeriments del manteniment o de la voluntat d'augment del patrimoni és l'endeutament generat de i per a la reproducció patrimonial.
2. La satisfacció de dots i llegítimes dels cabalers, tant si el pagament es realitza d'immediat, l'endeutament amb tercers, com si es retarda, endeutament amb els beneficiaris⁵⁵.
3. Fer front a les despeses quotidianes siguin aquestes ordinàries o extraordinàries.

Les causes de l'endeutament pagès tenen a veure amb a la reproducció, sigui dels individus, sigui dels recursos que els mantenen, però tenen un component estructural, ja que s'insereixen en la lògica mateixa del funcionament de les explotacions agràries. Exemplificaré cada una de les raons a partir de les quals la família va iniciar l'endeutament i la seva evolució al llarg del període. La hipòtesi és que l'endeutament era un factor de producció utilitzat quotidianament tant per obtenir diner líquid, la circulació del qual era escassa a l'època, com per a l'ampliació patrimonial. Les característiques del crèdit, principalment el del segle XVIII amb la utilització del censal⁵⁶, feien que s'anés perpetuant de generació en generació, també ampliant-se i

⁵⁵ En la bibliografia consultada no es contempla el retard en el pagament de les dots com un forma d'endeutar-se amb els cabalers. Jo no ho entenc així, perquè si bé és cert que en els pactes matrimonials s'especifiquen terminis, també és cert que no són mai acomplerts.

⁵⁶ El censal, ja es veurà en el següent apartat, és utilitzat fins a finals del XVIII; a partir del XIX hi ha un endeutament establert sobre la base dels crèdits amb interès (debitoris). Amb el censal no hi havia establerts períodes d'amortització del capital, no hi havia termini de devolució dels diners prestats. Es per aquesta raó que es perllongaven en el temps, havent de fer front únicament al pagament de les pensions (interessos) anuals. L'endeutament del XIX, en canvi, tot i que gairebé mai s'acompleixen els terminis

obligant, en els períodes més precaris, a la fragmentació del patrimoni, sigui per la via de la venda per poder obtenir diners amb què fer front als rèdits o a les amortitzacions, sigui per la via de donar terres en concepte de dots i llegítimes que, inicialment, havien estat pactades en metàl·lic.

Tant la perpetuació dels deutes contrets com la renovació constant del procés a través de la contracció de nous deutes, fa plantejar el crèdit com un component estructural de la reproducció⁵⁷.

- **Les modalitats del crèdit**

Hi ha diferents formes de crèdit determinades cada una d'elles tant pel moment històric concret com per la seva naturalesa. Respecte als tipus de crèdit segons el seu marc temporal, val a dir que es constata, en el període estudiat, una clara evolució des del censal (al segle XVIII) cap al deutor (segle XIX); n'hi ha, en canvi, una altra modalitat, la venda a carta de gràcia que la trobem present al segle XVIII i fins a la segona meitat del XIX.

Segons la naturalesa del crèdit es pot distingir entre: el censal com el préstec relacionat amb l'adquisició de propietats, i la venda a carta de gràcia i el deutor com una forma d'obtenir diner líquid amb què fer front al pagament de dots i llegítimes, al pagament de deutes anteriors, i, en general, per fer front a les diverses despeses familiars més o menys quotidianes. Però, de fet, si es té en compte que la creació de censals nous acaba a finals del XVIII o començaments del XIX, durant tot el segle XIX el préstec amb interès és utilitzat també per a l'adquisició de terres.

pactats per a la devolució del préstec, tenia una data de devolució concreta.

⁵⁷ Ferrer Alòs (1983 i 1987) constata les característiques estructurals de l'endeutament pagès al Bages en els segles XVIII i XIX. Defineix l'endeutament com un a necessitat implícita provocada per la mateixa estructura agrària bagenca. Els petits propietaris havien d'endeutar-se per a fer front a les seves necessitats més bàsiques entrant, d'aquesta manera, en un procés crònic i permanent que abocava a la venda de les propietats i, evidentment, a la proletarització. Peset i Graullera (1986) comparteixen també aquest plantejament per a les terres valencianes. Emfiteutes, arrendataris i petits propietaris conformen un grup social tremendament predisposat a l'adquisició de deutes. Serra (1988) analitza l'endeutament, juntament amb la demografia i el sistema d'herència com a causa i conseqüència de modificacions estructurals en les relacions de producció al camp.

A continuació incorporo la definició de les diferents modalitats d'endeutament, amb incidència específica en les èpoques en què foren utilitzats i en el motiu que va empènyer als diferents hereus a fer-ne ús. A partir d'aquesta informació es pot avaluar la transcendència de l'endeutament, en les estratègies de reproducció social de cal Lluques.

A) La venda a carta de gràcia

A través d'aquesta venda, el venedor es reserva el dret de tornar adquirir la cosa venuda, però sense cap fixació de termini i pel mateix preu, per aquesta raó pot passar molt de temps entre la venda i la readquisició, en el cas que aquesta tingui lloc. Durant aquest període el comprador la pot tornar a vendre a una altra persona i aquesta a una altra, sempre que quedi establert en el contracte corresponent que el dret de «quitació» continua en poder del primer venedor.

Un exemple d'aquest tipus de traspàs el tenim en la primera venda a carta de gràcia que consta a la documentació. Té lloc l'any 1793, Andreu Soronellas Gondolbeu (12), en qualitat d'usufructuari i el seu fill, Pau S. Estrader (19), com a propietari, venen a carta de gràcia a Gregori Cabré, pagès, una peça de terra de 2 jornals; el preu es fixa en 230 lliures barceloneses. Segons consta a l'escriptura, la venda s'efectua «per expedició d'alguns negosis», probablement per a obtenir diner líquid amb què resoldre alguna despesa. El tros de terra no va poder ser recuperat per la casa en un termini curt, perquè consta que l'any 1817 va tornar a ser venuda a carta de gràcia a Felip Solà i en l'escriptura es va especificar que el dret de redimir-la continuava en poder dels primers venedors, Andreu i Pau Soronellas. L'any 1825, 35 anys després d'haver-se venut aquest tros de terra, Salvador Soronellas Català, llavors encara cabaler, el tornà a adquirir pel mateix preu i com que encara no era l'hereu de la casa es fa constar en el contracte de venda que el dret de quitació continua estant en poder dels primers venedors o els seus hereus. Un cop en Salvador es va fer càrrec del patrimoni aquesta peça de terra en va tornar a formar part, 45 anys després que fos venuda.

Com s'observa, el preu de la venda a carta de gràcia correspon a la meitat del valor real

de la cosa venuda, l'altra meitat correspon al dret de quitació; si el comprador vol tenir la plena propietat haurà de pagar l'altra meitat del seu valor. Pel venedor és un empenyament⁵⁸ de l'immoble, ell cedeix el dret d'utilitzar la peça de terra i rep a canvi un capital, quan torni el capital li serà tornada la peça venuda, i mentre no ho faci, en paga un interès prou alt: el dret d'ús (Ferrer Alòs, 1983: 115).

L'any 1808, Pau S. Català (31) compra a carta de gràcia a Ambròs Mallafrè una peça de terra que l'any 1826 torna a ser restituïda, a través d'una escriptura de revenda, als successors del venedor original. En aquest cas, és la família Soronellas qui fa la inversió de capital, però el recupera immediatament en un moment de crisi com el que emmarca la data de la restitució (són els anys en els que el patrimoni es veu més reduït, 10'45 jornals).

Salvador S. i Català (36), mentre encara era cabaler, va vendre a carta de gràcia a Mariano Estrader una de les peces de terra que li havien estat donades en concepte de llegítima. La venda va tenir lloc l'any 1820, l'any en què Salvador es va deixar la casa i es va traslladar a Valls. Vuit anys més tard, quan la situació econòmica li era més favorable, torna a recuperar el tros de terra pel mateix preu, 120 lliures. El mateix Salvador, compra, l'any 1830, a carta de gràcia, una part d'una casa en la que ubicarà la seva residència i la botiga de carreter fins que es trasllada definitivament a la seva casa d'origen, cal Lluques. Aquesta casa va retornar als seus venedors originals l'any 1842, quan el Salvador ja no n'havia de disposar. Tant la venda com la retrovenda es van pactar per 200 lliures. La darrera venda a carta de gràcia la duu a terme Andreu S. Pàmies (41) l'any 1851. Ven a Pau Milà, pagès, el tros de terra que li havien donat els seus pares en plena propietat en el moment de contraure matrimoni, la va recuperar deu anys més tard.

Com es desprèn dels casos descrits, la venda a carta de gràcia té la seva lògica en la possibilitat de recuperació de la cosa venuda. El venedor sempre ven pensant en aquesta

⁵⁸ Faus i Condomines (1964: 113-191) es refereix a la venda a carta de gràcia com el «contracte d'empenyament».

possibilitat, és l'últim recurs per a l'obtenció de diners abans de perdre'n perpètuament la propietat. El motiu de la venda és l'obtenció immediata d'un capital i es preveu que un cop superada la crisi es pugui fer l'amortització corresponent. En el cas de cal Lluques, totes les vendes a carta de gràcia es van redimir en un període més o menys llarg però, entremig, hi havia una proporció de vendes perpètuas molt més elevada que feia minvar el patrimoni en determinats moments. En paral·lel a l'empenyorament d'algunes parts del patrimoni, hi havia d'altres formes d'endeutament, els censals, els debitoris i els pagaments a terminis.

B) L'endeutament per censals

El censal era un préstec legal sancionat públicament pels notaris, i pel qual es pagaven uns interessos anuals, les pensions, per un espai de temps, en principi, indefinit, i que es podia tornar sempre que es volgués i quan es volgués sota la hipoteca d'alguna propietat o de tots els béns. De fet, en aquest cas, tots els censals que he localitzat graven una propietat concreta, fet que cal relacionar amb el motiu pel qual el censal havia estat creat: la d'algun immoble, terres principalment. Hi ha dues possibilitats; la primera, que la peça adquirida estigui ja sotmesa al pagament d'algun censal, amb la qual cosa el comprador es fa càrrec també del censal i del pagament de les pensions corresponents. El valor del censal sempre es descarrega del preu total de la compra. El censal és el crèdit característic de la societat d'Antic Règim, un tipus de crèdit que va fer possible l'accés a la propietat agrària durant l'expansió demogràfica i agrícola que comença ja a finals del segle XVII i que continua durant el XVIII (Serra, 1988 350-351).

A cal Lluques, les primeres referències a censals es troben a les compres de terres realitzades els anys 1742, 1748 i 1778, durant els anys de formació patrimonial, aquestes tres adquisicions van comportar l'encarregament del censal que les gravava, i va implicar que a cal Lluques s'endeutessin. L'any 1742, en la peça adquirida a la partida del Mas d'en Valls, el comprador, Pau Soronellas Pàmies (6) es fa càrrec del censal de preu 60 lliures que el venedor, Jaume Morgades, pagava a la Comunitat de

Preveres de la Selva⁵⁹. La pensió anual d'aquest censal era de 3 lliures (el 0'5% d'interès)⁶⁰; el comprador ha de fer-se càrrec també de les 18 lliures dels sis anys de pensions endarrerides⁶¹ que tenia l'anterior censatari.

Una situació semblant es repeteix en una compra del 1748. El mateix Pau S. Pàmies compra a Albert Basseda una peça de terra amb la condició de fer-se càrrec de les 30 lliures de pensions endarrerides que Basseda devia al Convent dels PP. Carmelites Descalços de La Selva del Camp, per un censal de 40 lliures de valor i de 2 lliures de pensió anual (0'5%). El 1778 el mateix Pau, compra a Pau Maymó una altra peça de terra, a la partida del Mas d'en Valls per un preu de 900 lliures, 700 de les quals queden en poder del comprador; 60 per encarregar-se d'un censal d'aquest valor (no s'especifica la pensió) que el venedor té amb el Convent dels PP. Agustins de la Selva, i les restants 640 lliures se les queda el comprador per tal de satisfer personalment el deute que Pau Maymó tenia amb Pau Estrader per aquesta quantitat⁶².

En aquestes tres adquisicions, emmarcades totes en un període de prosperitat⁶³, l'endeutament és un dels factors que fa possible l'ampliació patrimonial. No es creen censals nous, però tampoc s'amortitzen els que ja hi havia carregats damunt dels béns adquirits. Ben segur que aquests tres censals no eren els primers a cal Lluques; en un document notarial⁶⁴ del 1789 he trobat relacionats cinc censals diferents que gravaven

⁵⁹ La Rnt. Comunitat de Preveres de La Selva era la principal institució de crèdit local juntament amb els Convents dels PP. Carmelites descalços i el dels PP. Agustins, també de La Selva. Ferrer Alòs (1983) fa palès el paper de l'Església com a institució de crèdit i la importància d'aquesta activitat creditícia per a les seves arques. Tello (1983:41-71) defineix l'Església com la "biga mestra del sistema censalista".

⁶⁰ L'interès de les pensions es va reduir a Catalunya l'any 1750 en què passa del 5% al 3%. Peset (1986: 141-146) interpreta la davallada en la creació de censals nous, entrats ja al segle XIX, a partir d'aquesta reducció substancial de la taxa d'interès, juntament amb la devaluació de la moneda i el retard en què els censataris pagaven les pensions.

⁶¹ L'endarreriment en el pagament de les pensions era una situació generalitzada, a cal Lluques, no era diferent.

⁶² Pau Soronellas no devia disposar de les 640 lliures, perquè va pactar amb el creditor que les satisfaria a terminis: 200 lliures el dia de St. Andreu (el patró del poble) d'aquell mateix any i 100 lliures cada any el mateix dia fins a liquidar completament el deute.

⁶³ Veure l'annex 1.

⁶⁴ Es tracta d'una escriptura de "separació i concòrdia" entre Andreu Soronellas i Gondolbeu i el seu fill Pau S. Estrader. Pau es vol separar de la casa i companyia del seu pare per a viure «ab major tranquil·litat i harmonia». Amb aquest motiu fan una divisió del patrimoni i de les càrregues a què està sotmès. Andreu fa donació al seu fill de l'usdefruit de les cinc peces de terra i les dues cases annexes, havent-se de fer

altres cinc propietats: quatre peces de terra i dues «cases unides», sense que s'especifiqui quin censal corresponia a cada immoble ni tampoc el valor del capital del censal; només s'hi detallen les pensions de cada un i el censalista a qui s'havien de satisfer. La distribució era la següent:

Quadre 3.10. Censals que consten l'any 1787 damunt del patrimoni de cal Lluques

Pensió del censal	Entitat censalista
Francisco Serra, de la Selva	3 lliures
Convent dels PP. Carmelites Selva	4 lliures i 2 diners
Josep Oller, oller de la Selva	2 lliures
Convent dels PP. Agustins de La Selva	1 lliura i 8 sous
Convent de PP. Dominics de Tarragona	1 lliura i 16 sous
Comunitat de Preveres de la Selva	9 lliures
Comunitat de Preveres de la Selva	19 lliures i 10 sous
Total	48 lliures, 14 sous i 2 diners

Font: Quadern de censals. Arxiu patrimonial

Un total de 7 censals amb unes pensions que sumen 48 lliures, 14 sous i 2 diners, una quantitat de diners molt important en un moment en què la circulació de moneda era més que escassa. Comptant que en aquesta època l'interès del censal era del 3%, obtenim una base patrimonial negativa xifrada en 1.630 lliures aproximadament. No dispo de dades referides a la productivitat dels negocis familiars però sembla que es pot afirmar que el patrimoni estava assentat sobre una base feble i inestable. De fet, l'any 1798 va produir-se la primera venda important d'una part del patrimoni amb la qual s'aconseguien 1.300 lliures que devien contribuir a sanejar l'economia de la casa. Un any més tard la família adquireix una parcel·la de terreny al casc urbà, fora muralles, que feia peça per la part del darrera amb la casa de cal Lluques. Per aquesta compra es crea un censal de 300 lliures, amb una pensió anual del 3%; el censalista és el mateix venedor, Andreu Genius, pagès de la Selva.

càrrec també de les pensions dels censals que les graven (un total de 21 lliures, 4 sous i 2 diners anuals) Ell, a la seva vegada especifica que es farà càrrec de la pensió de 19 lliures i 10 sous que ha de satisfer anualment a la Comunitat de Preveres de la Selva. La separació, però, només va tenir lloc d'una manera temporal, les tensions familiars degueren relaxar-se perquè en el cadastre només surten separats durant un any.

Ja no es troben referències sobre censals fins l'any 1819⁶⁵ en què Pau S. Català paga 45 lliures a Jaume Pasqual, prevere i representant de la Comunitat de Preveres de la Selva. Aquests diners corresponen a tres pensions vençudes d'un censal de 13 lliures i 10 sous de pensió anual i a una pensió vençuda d'un censal de 4 lliures i 10 sous. Això era el mes de gener, i el mes de desembre es pagaven, també a la Comunitat, 24 lliures i 18 sous per pensions vençudes de quatre censals. El retard en el pagament de les pensions era evident, Pau Soronellas (31) compleix cada any, el mes de novembre, amb el pagament, però sempre amb algun any de retard⁶⁶. El seu pare, Pau S. Estrader (19), havia deixat endarrerir força el pagament de les pensions, va contraure deutes que van haver de ser satisfets pel fill, Pau S. Català (31). La crisi econòmica i patrimonial que va patir la casa durant el període en què Pau S. Català va ser al capdavant (1816-1838), tenia molt a veure amb deutes heretats d'antic (censals) i els que havia adquirit el seu pare. Pau S. Català, en 19 anys de pagar les pensions dels quatre censals que es devien a la Comunitat de Preveres, no va arribar mai a posar-se al corrent dels pagaments. Fins i tot quan es va fer càrrec del patrimoni el seu germà Salvador l'any 1838, les pensions es van continuar pagant amb retards fins l'any 1854 en què es posaren al dia⁶⁷.

Als quatre censals de la Comunitat de Preveres, cal sumar-n'hi dos més que Salvador va lluir l'octubre de 1850 a l'Estat i que abans de ser desamortitzats eren en poder dels PP Dominics de Tarragona i dels PP Agustins de la Selva. Un total de sis censals vigents encara l'any 1849, als quals cal afegir-n'hi dos més: un que es pagava a Llorenç Ollé i que tenia una pensió anual de 3 lliures i 10 sous i el que es pagava a Andreu Genius que va ser lluit l'any 1869. Fins el 1850, data en què es va lluir el primer censal, n'hi havia vuit que pesaven sobre el patrimoni familiar; en total es pagaven cada any 37 lliures i 6 sous⁶⁸ de pensions, el 3% d'un passiu aproximat de 1.240 lliures. És una base

⁶⁵ Llibreta de comptes dels censals, arxiu familiar.

⁶⁶ El mínim d'endarreriment que va arribar a portar era de tres anys. El 1839 pagava les pensions dels anys 1835 i 1836.

⁶⁷ Precisament en aquest any (1854) va quedar dissolta la Comunitat de Preveres, passant els censals a mans de l'Estat que es va erigir, així, en el censalista més important.

⁶⁸ L'any 1868 es els següents censals:

Entitat censalista	Quantitat del censal
Comunitat de Preveres	21 lliures i 6 sous

patrimonial negativa inferior a la de l'any 1789 (1.630 lliures) però el deute s'ha reduït perquè s'han venut algunes de les propietats sobre les quals pesava algun censal, no perquè s'hagués eixugat el deute⁶⁹.

No hi ha constància del lluïment del censal que es pagava a Llorenç Ollé i que es va traspassar a la Comunitat de Preveres l'any 1852, però sí de la redempció dels 4 censals que es pagaven a la Comunitat⁷⁰. El mes de setembre de 1868, Andreu Soronellas Pàmies (41) va fer efectiu el primer termini de llució d'aquests quatre censals a l'Estat⁷¹. Cada any, durant el mes de desembre es lluïa un 10% (43 escuts i 996 mil·lèsimes, 43 lliures aproximadament) de l'import total. L'any 1877 van quedar amortitzats tots els censals de cal Lluques, 150 anys després que, la major part, fossin contrets.

El lluïment d'aquests censals va suposar desfer-se d'un llast que s'arrossegava des de feia cinc generacions, des que Pau Soronellas Pàmies (6), cabaler de Lluques Soronellas, va començar a formar el seu patrimoni. Les adquisicions es van fer en una època favorable, però en la que la disponibilitat de diner líquid era escassa; l'endeutament era el factor clau de la prosperitat social i de l'engrandiment patrimonial. És una base molt feble, els censals van ser a la casa, transmetent-se de generació en generació, d'hereu a hereu, mentre cada un d'ells feia front als pagaments de manera diversa: venent, o tornant-se a endeutar. Un cercle necessari i pervers que es va tancar favorablement aprofitant la conjuntura històrica de la desamortització que va coincidir amb una època de benestar econòmic de la casa.

Dominics de Tarragona	1 lliura 16 sous
Agustins de La Selva	1 lliura 16 sous
Llorenç Ollé	3 lliures 10 sous
Andreu Genius (successors)	9 lliures
Total	37 lliures 6 sous

Font: Quadern de censals. Arxiu familiar

⁶⁹ Trobo a faltar, per exemple, el censal que l'any 1789 es pagava a Francisco Serra i el del Convent dels PP. Carmelites (7lliures i 2 diners).

⁷⁰ Pagarès de l'Estat (arxiu familiar).

⁷¹ La reforma del bienni progressista, la desamortització civil de Madoz i, en particular, la llei del febrer de 1856 específica sobre la redempció de censos, van representar la fi del sistema censalista (Tello, 1983: 49).

Els censals, encarregats o creats al segle XVIII, es van perpetuar al llarg del segle XIX, però durant aquest segle no n'hi ha cap de nou. A partir de finals del segle XVIII i de començaments del XIX s'imposa com a forma de crèdit el préstec amb interès al que em referiré com a debitoris perquè aquest és el nom donat al protocol notarial que en donava fe.

C) Els debitoris

El debitori era un contracte a través del qual s'establia que qui l'atorgava es reconeixia deutor d'una quantitat determinada a una altra persona i es comprometia a retornar-la en un termini fixat i, habitualment, curt. No es feia menció de cap interès: «...me ha prestat graciosament y sens interès algun, y sols per ferme mercè»; no hi ha constància de fixació d'interès en els documents. El motiu, tal i com afirma Tello (1983: 58) no es coneix amb seguretat, podia ni haver existit, cosa poc probable, o podia estar incorporat a la suma total que es comprometia a tornar el signant o, una tercera possibilitat, la més plausible, podia estar simplement ocult donat que fins a meitats del segle XIX la usura era prohibida fora del món estrictament mercantil. Quant a la fiança, n'he trobat tres modalitats diferents: en ocasions, s'obliga tan sols la universalitat dels béns del prestatari; d'altres vegades hi trobem un fiador; i en d'altres ocasions (a la segona meitat del XIX) a més del fiador, s'hipoteca alguna propietat en particular del deutor.

La primera referència a un debitori⁷² és de finals del XVIII. En una venda de 2'5 jornals l'any 1798 s'especifica que els venedors Pau S. Estrader (19) i el seu fill Pau, es desprenen d'aquella peça de terra per tal de fer efectiu un deute amb Tomàs Fonts, negociant de Torredembarra, i un altre deute a Mariano Pàmies, esparter de Reus. El total del deute són 522 lliures, 17 sous i 5 diners que el comprador reté per fer-les efectives als creditors. Els venedors especifiquen que hi ha encara més creditors que també han de ser satisfets amb el producte de la venda.

L'any 1800 Pau S. Estrader, signa un debitori per valor de 109 lliures a Llorenç

⁷² No he trobat l'escriptura de debitori ni es coneix la data d'atorgament; només he trobat la referència a l'escriptura de venda.

Taverna, mestre sastre; no s'especifica la destinació dels diners. El termini es fixa en 7 mesos, que no es coneix si es va complir perquè no hi ha l'època corresponent. El 1803 el mateix Pau S. Estrader signa debitori per la quantitat de 550 lliures a Andreu Fonts, mestre oller. El termini per retornar el préstec s'estableix en 6 mesos, però no es va complir perquè 26 anys després, el 1829, Salvador S. Català, el fill cabaler de Pau, signa àpoca per valor de 350 lliures a Andreu Fonts, i el 1831 en signa una altra de 200 lliures, moment en què es tanca la devolució d'uns diners que van ser deixats al seu pare 28 anys abans.

Pau S. Català, ven el 1816 una peça de terra per pagar diferents deutes; els més importants en volum de diners són els que es deriven de la satisfacció dels llegats i les dots als seus germans. Hi ha també la devolució d'un préstec a Josep Baget dit Macianet de 30 lliures. I ja no es trona a trobar cap debitori fins l'any 1855 en què Andreu S. Pàmies (41) signa un debitori a Francisco Freixa, propietari de Reus, per la quantitat de 300 lliures; el termini s'estableix en un any, però no es tornen els diners fins l'any 1864. El mateix Andreu Soronellas signa un altre debitori l'any 1858 pel qual hipoteca una peça de terra. El creditor és Isidre Tomàs, pagès de Constantí i el valor és de 300 lliures, el termini de devolució es fixa també en un any, però tampoc es compleix i la devolució es fa al cap de dos anys. L'any 1859, en un dels testaments atorgats per Andreu S. Pàmies, s'especifica que devia 100 duros de plata a Thomas Brull, flequer de Tarragona, i 300 lliures a Josepa Minguet també de Tarragona. No ens consta que hi hagués cap debitori signat, ni tampoc quan es va fer efectiu el pagament d'aquests deutes.

No hi ha cap més escriptura de debitori, però com que gairebé sempre els prestadors eren persones de fora del poble, pot ser que els contractes fossin signats davant notaris de fora vila. De tota manera, he il·lustrat el procés de substitució del censal pel préstec amb interès al segle XIX, tot i que no es tracti d'una veritable reemplaçament perquè en el moment en què comença a generalitzar-se la contractació de préstecs amb interès, l'endeutament per censals continua tenint vigència fins que no són definitivament redimits durant la segona meitat del segle XIX.

D) El pagament a terminis

Una altra forma d'endeutament és el pagament a terminis, sobretot de les dots i de les llegendes, però també de l'import de les compres que es realitzaven. No és una modalitat de crèdit usurer com els descrits, però sí que és una forma de deute que s'utilitza en el conjunt de les estratègies de la reproducció familiar. No he trobat cap censal, debitori o venda a carta de gràcia directament relacionats amb la satisfacció de dots i llegendes, el mecanisme utilitzat per fer front a aquests pagaments era posposar-los contínuament. A cal Lluques mai va incomplir-se l'atorgament de dots i llegendes, però es resolia, gairebé sempre, amb molt de retard. Pactar els pagaments a terminis és una opció, l'altra és pagar al comptat⁷³. Constató l'existència d'ambdues modalitats en la documentació i això em fa plantejar que utilitzar la primera en un moment concret és signe de dificultats de liquidesa. Cal prendre també en consideració el compliment o incompliment dels terminis establerts.

El pagament a terminis dels béns adquirits amb contracte de compra venda, és una fórmula que a cal Lluques es va utilitzar, al menys, en quatre ocasions. En la compra d'una peça de terra l'any 1748 s'estableix un període de cinc mesos; en la de 1778 es pacten a un sis terminis anuals per satisfer un total de 640 lliures. En la compra d'una parcel·la l'any 1799 es fixa un període de tres anys, amb terminis també anuals, per a pagar 225 lliures. En l'època que es signà l'any 1805 consta que el pagament es va realitzar tot d'un cop en aquella data. Finalment en una compra a carta de gràcia d'una peça de terra feta per Salvador S. Català, es fixa un sol termini a satisfer en un any, i es va complir amb només un mes de retard.

Però la naturalesa del pagament a terminis més representativa és aquella que fa referència a l'atorgament de dots i llegendes als cabalers. De l'anàlisi detallada de la quantia d'aquestes donacions i del pes que aquestes van tenir en la fragmentació del patrimoni me n'ocuparé en el capítol dedicat a l'anàlisi de la política matrimonial de la família. Intentaré fer aquí, únicament, un repàs de la immediatesa o la tardança en la

⁷³ Em refereixo a pactes establerts en un contracte, altra cosa és que després de pactats els pagaments al comptat es realitzin a terminis.

seva satisfacció. Amb aquest objectiu, farem una descripció de la quantia de la dot en el moment en què foren pactades i de quan foren satisfetes.

De les dues primeres dotacions, les de la generació Soronellas-Gondolbeu, no n'hi ha cap constància, excepció feta de les dades que aporta el cadastre referents als canvis de titularitat dels trossos de terra. No tinc dades sobre com es van pactar les dots, però els anys 1766 i 1768 se'ls va entregar a cada un dels tres germans cabalers una peça de terra que havia de tenir a veure amb la satisfacció dels seus drets de llegítima. El retard era de prop de vint anys.

Les dots de les tres filles d'Andreu Soronellas Gondolbeu (12), Antònia, Teresa i Josepa, van ser prou importants i van ser pactades en un moment de creixement i benestar econòmic de la casa. Però van ser les que més van tardar a fer-se efectives. A la documentació notarial consta que l'any 1789 es devien encara a la Teresa, casada l'any 1782, 600 lliures de la seva dot i a la Josepa, casada l'any 1788, 274 lliures també en concepte de dot. L'any 1816, en Pau S. Català ven una peça de terra per a satisfer deutes entre els quals s'hi troben 70 lliures corresponent al dot de la seva tia Teresa, que en aquell moment ja era vídua. Les dots atorgades en una època de prosperitat, potser es van retardar en un primer moment com una forma de retenir capital per a la inversió immobiliària, mentre que, després, a finals del segle XVIII, en un període de crisi, allò que havia estat un mecanisme d'expansió es va convertir en un mecanisme de retenció i de recessió patrimonial.

La llegítima de Salvador S. Català (36) és l'única que es va pactar exclusivament amb capital terra, totes les demés combinaven la terra i els diners. Li van donar amb puntualitat en el moment d'abandonar la casa (4 anys després de casar-se) tal i com havia quedar estipulat en les seves capitulacions matrimonials. Quan el Salvador va haver de donar les dots i llegítimes als seus fills cabalers, va tornar a retardar el pagament; altre cop l'hereu va quedar endeutat amb els cabalers. Les dots de les seves filles Rosa i Maria, no es van fer efectives fins el moment de la mort del pare i l'hereu, Andreu S. Pàmies (41) va ser l'encarregat de pagar les dots de les seves germanes. El

retard, en canvi, no es produeix en el pagament de les llegendimes dels dos fills barons, al Salvador S. Pàmies (44) se li va donar la llegendima en el moment de contraure matrimoni i al Josep (47), que va romandre solter, en el moment que va independitzar-se de la casa.

Es dóna, en general, una major puntualitat en fer efectives les llegendimes dels fills, mentre que les de les filles són les que més es posposen. Una de les explicacions a aquest tractament diferencial són les posicions diverses que fills i filles ocupen a l'hora d'afrontar la seva reproducció quan abandonen la casa paterna. Els fills cabalers, en el cas que analitzo, sempre contrauen matrimoni amb cabaleres, mentre que quasi totes les cabaleres es mariden amb hereus. Les filles passaven a formar part d'una casa que comptava ja amb recursos propis; el fet que se'ls quedés a deure la dot, o una part, no afectava d'una manera fonamental la seva reproducció que ja estava assegurada en el moment del casament. En canvi, els fills cabalers, casats amb cabaleres, no comptaven amb més recursos, excepció feta de la seva pròpia força de treball, que allò que se'ls donava en el moment de sortir de la casa. La recerca d'una mínima base econòmica pel cabaler és el que motivava als pares a satisfer immediatament els drets d'herència que els corresponien.

- **La producció mercantil simple i l'endeutament**

El deute és un factor més dels que articulen la dependència de la reproducció de la casa. L'endeutament actua com un element dinàmic en el joc reproductiu de les cases pageses, que permet reequilibrar les forces i les condicions reproductives. Endeutar-se és un recurs habitual i perfectament integrat en el conjunt de mecanismes reproductius de la casa; en una posició econòmica inestable, com la que ocupa cal Lluques, una casa pagesa que té un patrimoni agrari contínuament sotmès a fluxos de creixement, l'endeutament és una part estructural de la seva estratègia reproductiva global⁷⁴. Els censals, les vendes a carta de gràcia, els préstecs i l'ajornament fins al límit del

⁷⁴ El caràcter estructural de l'endeutament ha estat estudiat per P. Servais (1994) entre la població pagesa de la regió francesa del Pays de Herve. Aquest autor conclou que durant el període analitzat, els segles XVII i XVIII, l'endeutament és un recurs utilitzat de forma absolutament normalitzada pels pagesos per accedir a la propietat de la terra o per materialitzar estratègies d'ascens social. A Catalunya, Llorenç Ferrer (1983 i 1987) i al País Valencià Mariano Peset (1979, 1986) han estudiat també la qualitat

pagament de les dots i de les lligítimes són diferents modalitats de crèdit que, successivament o de forma combinada, van fer acte de presència en les economies pageses.

La reproducció basada en la forma de producció mercantil simple necessita el crèdit i el converteix en un element estructural del sistema. L'existència de fórmules creditícies és una de les variables que cal tenir en compte a l'hora d'avaluar el procés de mercantilització en una societat pagesa⁷⁵. El crèdit i l'endeutament estan associats a la mercantilització de la terra; els pagesos s'endeuten per accedir a la propietat de la terra o per mantenir-la en moments de dificultats reproductives; és així que l'endeutament és un factor de diferenciació social entre la població pagesa (Domínguez Martín, R. 1993: 110)⁷⁶. Durant els segles XVIII i XIX, les entitats creditors, és a dir, els propietaris acabalats, els usurers o les institucions de l'església, aconsegueixen funcions financeres molt importants per entendre la permanència de la població pagesa propietària de patrimonis fluctuants com el de la família que m'ocupa. El censal, en ser una modalitat de crèdit sense termini de devolució i amb un interès fix, quedava integrat en la reproducció pagesa i la població l'entenia més com una renda anual que com un deute. Quan l'Estat liberal, amb les desamortitzacions, desmantella part d'aquest sistema i deixa només a mans dels usurers el finançament de la reproducció pagesa, la base econòmica d'aquesta població queda realment afeblida. L'aparició de l'associacionisme en el context pagès, la constitució de societats agràries i de sindicats que facilitin crèdit als socis, omplirà el buit deixat per les antigues modalitats de crèdit i tornarà a permetre als pagesos finançar la seva reproducció en condicions menys dures que les que imposava el préstec amb usura tan característic de la segona meitat del segle XIX.

estructural de l'endeutament pagès durant els segles XVIII i XIX.

⁷⁵ En el seu esforç de delimitar els criteris de definició de la unitat camperola, Txaiànov considera que la seva organització interna no està mercantilitzada en la mesura que les relacions de producció no estan salaritzades, però sí que ho està el mercat de la terra i el crèdit hi aconsegueix una funció primordial que depèn d'elements mercantils aliens a la producció camperola (Txaiànov, 1974)

⁷⁶ L'endeutament està implicat en l'estructura agrària de classes en la mesura que intervé en el procés de salarització o proletarització de la població pagesa (Eswaran and Kotwal, 1989, 1990, cit. a Domínguez Martín, 1993: 110).

3.3. LA PRESENCIA DE CAL LLUQUES EN LA COMUNITAT

3.3.1. Les tensions de l'estratègia reproductiva. Reproducció econòmica i reproducció social.

Fins ara he anat definint tot allò que té a veure amb l'estratègia reproductiva de cal Lluques de portes endintre; la casa, els seus membres, els béns patrimonials que la conformen i li donen identitat. Aquesta identitat integra els membres de la casa en el grup, però també ubica la casa en la comunitat. La família és l'esfera d'integració més important per als individus; les persones s'identifiquen amb la casa, després, amb la comunitat. En començar aquest capítol he comentat que la comunitat pagesa, en aquesta època, segles XVIII i XIX, és essencialment un conjunt de famílies, cases, en interacció; en aquests contextos, les relacions individuals esdevenen relacions familiars. La posició social dels individus depèn de la posició social de la casa de la qual procedeixen (orientació) o a la qual s'integren (procreació); però també és important tenir en compte que la ubicació social de la casa es mesura per la seva capacitat de comunicar-se socialment amb unes o altres cases de la comunitat.

En definitiva la casa és el primer nivell⁷⁷ d'integració individual i el factor de configuració identitària més important que tenen les persones; els individus ocupen la posició que determina la casa a la qual pertanyen, i la casa ocupa la posició que determina la comunitat d'acord amb el conjunt patrimonial i també en funció de la capacitat de cada família per establir xarxes de relació amb altres cases de la comunitat. D'aquesta última qüestió me n'ocuparé en els apartats que segueixen basant-me fonamentalment en dos arguments: primer, els sistemes de nominació, el nom, el cognom i el renom; en segon lloc, en l'anàlisi de les practiques matrimonials, perquè les aliances matrimonials són el llenguatge utilitzat per comunicar a la comunitat la posició de la casa, alhora que serveixen també com a factors de reubicació social a través de les estratègies hipergàmiques.

⁷⁷ Honorio Velasco (1991) explica com aquest primer nivell d'identificació és tant important que es projecta cap a les altres esferes. Així, la pertinença al poble, a la nació i a l'estat, s'estableix sovint amb les metàfores naturalístiques del parentiu i, més en concret de la filiació.

En els apartats precedents ja s'ha començat a reflexionar sobre el fet que la reproducció social de la casa, aquella que afecta tant a les persones, com al seu patrimoni real i simbòlic, sovint pot actuar com un entorpidor de la reproducció estrictament econòmica. Dit d'una altra manera, determinades estratègies matrimonials i d'herència són considerades d'una alta rendibilitat per la casa, però això no obstant, poden tenir un cost econòmic excessiu que acabi hipotecant el seu futur, la seva continuïtat, allò que, precisament, el model ideal del sistema, mitjançant la norma jurídica de l'heretament indivís, pretén garantir. Les estratègies matrimonials són un recurs que, a curt termini, facilita l'establiment d'aliances amb cases de similar o millor posició en l'estructura social local; però que, a la llarga, pot repercutir i, a cal Lluques repercuteix en la pèrdua de patrimoni i, per tant, de capacitat econòmica de la casa. Reproducció social i reproducció econòmica esdevenen antagòniques, en el grup social de la mitjana propietat inestable perquè el desig de creixement social fa estirar més el braç que la màniga en la implementació de l'estratègia reproductiva.

Explicaré ara el mecanisme concret d'aquesta contradicció reproductiva. En aquest apartat defensaré que els casaments de les cabaleres són el recurs més important que té la casa per establir aliances socials; aquests matrimonis acostumen a produir-se amb hereus de cases també mitjanes, però amb una posició social igual o lleugerament millor que la de cal Lluques. L'establiment d'una xarxa de relacions familiars amb cases «arreglades» és rendible socialment perquè estableix una línia de comunicació directa entre la família de la cabalera i la del seu espòs. Però, té un cost econòmic considerable perquè la família ha de dotar adequadament a la filla, en correspondència a la posició del cònjuge. Diguem que el cost econòmic només es recupera amb renda social, i això perjudica la reproducció econòmica de la casa a la següent generació perquè en el moment en què es fa efectiu el pagament de la dot, sigui amb diners o amb una part del patrimoni, com és habitual, les condicions de la reproducció econòmica de la casa se'n ressenteixen. El nombre de filles és determinant; ja he observat en l'apartat dedicat al patrimoni de cal Lluques, que quan hi ha dues o tres filles cabaleres, a la següent generació, en el moment en què han de fer-se efectives les dots, comença o es consolida un cicle de dificultats econòmiques. A cal Lluques, coincideix que els dos moments de

formació patrimonial i de creixement econòmic (el de Pau Soronellas Pàmies i el de Salvador Soronellas Català) culminen amb l'establiment d'aliances matrimoniales satisfactòries de les cabaleres, amb la qual cosa s'aconsegueix arrodonir el benestar econòmic amb la projecció social de la casa. Aquesta situació d'èxit social i econòmic precedeix una nova situació de dificultats, o de crisi profunda, com la del primer quart del segle XIX, motivada, entre d'altres factors, per la forta inversió econòmica feta en la política matrimonial. Aquesta situació no es produeix en les cases benestants, perquè la seva capacitat de reproducció econòmica és sòlida i perquè les aliances matrimoniales acaben comportant també la possibilitat d'aconseguir, millorar o consolidar la participació en les estructures de poder polític i econòmic⁷⁸.

Les cases pageses que ocupen posicions intermitges en l'estructura social han d'anar suportant la força de les dissonàncies provocades per les tensions de la seva estratègia reproductiva; un estratègia que oscil·la entre dos pols que en origen són complementaris, però que en el decurs de la trajectòria reproductiva esdevenen antagònics: la reproducció de la base econòmica i la reproducció del capital social i simbòlic de la casa. Vegem però en primer lloc el que fa referència a la casa com a factor d'identificació i referent en la comunitat local.

3.3.2. La identitat i el capital simbòlic. Ser de cal Lluques.

Les persones pertanyen a les famílies; les famílies pertanyen al poble. Tanmateix, les persones s'identifiquen amb la casa i la resta de membres de la comunitat utilitzen la casa com a mecanisme d'identificació dels seus convilatans. És així que la casa ha de posseir, crear, protegir i potenciar els referents simbòlics i materials necessaris per ensenyar-se a la comunitat sense ambigüitats.

⁷⁸ G. McDonogh (1988) mostra com l'endogàmia de classe ajuda a consolidar estratègies de poder polític i econòmic en el cas de les elits burgeses de la Barcelona del segle XIX. En aquests casos, el cost del mercat matrimonial és perfectament assumible no només perquè les famílies s'ho poden permetre sinó també perquè els vincles matrimoniales enforteixen i consoliden els vincles mercantils i industrials; les rendes de les estratègies matrimoniales no són només socials i comunitàries, com en el cas que analitzo, sinó que són també econòmiques i polítiques.

La continuïtat, la tradició familiar és el que dóna identitat. En aquest apartat analitzaré els mecanismes que serveixen de suport simbòlic a la continuïtat i que, per tant, mostren aquesta continuïtat als mateixos membres de la família en exercici de la projecció interna de la identitat, però que també serveixen per mostrar-la a la comunitat, en la projecció de la identitat cap enfora. Ambdues vessants són necessàries i indissociables. Començaré per analitzar els elements materials que donen suport a la identitat, la casa i el patrimoni agrícola. En segon lloc revisaré els sistemes de nominació, noms, cognoms i renoms, i el seu paper en la simbolització de la pertinença al grup.

- **La casa i les terres**

Els elements materials d'aquesta existència són els del patrimoni; la casa, les terres i les persones. Les famílies són identificades amb un determinat espai urbà, de tal forma que el topònim pot perviure fins i tot quan la família que l'ocupava ha deixat de residir-hi; en aquestes ocasions les persones que viuen en aquella casa poden passar a ser identificades com la família tal que va comprar a cal tal altre. A les entrevistes m'he trobat amb l'expressió «Aquí hi viuen aqueixos ara, però això és a cal...»; i pot ben bé donar-se el cas que «aqueixos» a qui es refereix l'informant faci seixanta anys que la van comprar i que viuen en aquella casa! De fet, aquest tipus de pervivència en el temps es dóna molt clarament quan es tracta de cases d'un cert relleu social i econòmic dins la comunitat; les cases bones deixen més empremta en la memòria col·lectiva que les famílies dels petits propietaris o dels jornalers, més difícils d'associar amb un lloc concret pels canvis sovintejats de residència i pel fet de tractar-se, amb freqüència, de famílies llogateres de cases que eren propietat de les famílies benestants.

En el cas de cal Lluques, la família ha estat associada durant 250 anys a una zona del poble, el passatge de la Carnisseria, i els canvis de residència van tenir lloc només durant el període de formació, a començaments del segle XVIII. L'any 1746, just quan es produeix el casament del jove hereu i, per tant, quan la composició del grup domèstic passa a ser troncal, la família adquireix una nova casa al mateix carrer, però de més qualitat. Més gran, per donar cabuda a més membres i més maca per mostrar a la

comunitat el moment de prosperitat que travessava la família. Aquesta casa, al passatge de la Carnisseria núm. 19 passa a identificar a la família durant tot el període; de fet, crec que es pot afirmar que la consolidació de la fundació d'un llinatge patrimonial per part de Pau Soronellas Pàmies es fa efectiva, simbòlicament, en el moment que adquireix aquesta casa. Cal Lluques serà allí, i les persones que hi resideixen seran membres de la casa, durant generacions. Els canvis de casa donen discontinuïtat i, per tant, distorsionen la identitat. La identitat passa per la continuïtat, per la tradició; el comportament de les diferents generacions ha de respectar aquesta necessària continuïtat (Velasco, 1991:723).

La casa és l'edifici que tothom associa amb la família, però la casa és també el seu contingut, els mobles, la roba, les joies, els documents familiars, els retrats, els estris domèstics, les eines del camp, les de l'ofici... La casa és plena de coses que fan família. La casa és transmesa íntegrament de generació en generació, «ni vista ni reconeguda» que diu l'expressió popular local per fer referència a aquest model de transmissió. Totes els objectes de la casa són suports materials d'identitat, es tracta de referents que gairebé només són vàlids de portes endins perquè van associats a un tipus d'informació que només es transmet als membres de la família mitjançant el procés d'endoculturació que té lloc amb el desenvolupament de la vida quotidiana. Els objectes i la particular saviesa entorn a la seva història i al seu ús, construeixen la memòria familiar, aquella que identifica a les persones que han tingut el privilegi de conèixer-ne els secrets. A banda de reforçar la pertinença interna, alguns d'aquests objectes també són útils per aconseguir augmentar la consideració social de la família davant del poble. El mobiliari, les joies, la roba i, en general, tot l'equipament de la casa, ajuden a determinar la particular cultura de consum de la casa i, per tant, donen informació a l'entorn social sobre el poder adquisitiu i, per extensió, sobre la seva situació socioeconòmica.

A cal Lluques, al llarg del segle XIX es van anar adquirint peces de mobiliari, robes i atuells domèstics de certa qualitat. Avui encara es conserva alguna calaixera, un joc de llumeneres de llautó, el retrat de la besàvia, gran i acolorit, peces d'aixovar amb grans brodats i puntes, un joc de joies de promesa, una col·lecció de ventalls de totes les mides

i formes, algunes peces de vestir femenines, mantons, mantellines, camises... una col·lecció de llibres religiosos, també de fotografies antigues de parents o amics, algunes peces de decoració i, sobretot, els documents de la casa, bàsicament, escriptures de notari. La major part d'aquests objectes van ser adquirits durant el segle XIX, sobretot a partir del 1838, moment en què Salvador Soronellas Català, el cabaler, es fa càrrec de la casa i aconsegueix remuntar el patrimoni amb l'ofici de carreter. És en aquesta generació quan a cal Lluques es fa un esforç per mantenir una posició acomodada, d'acord amb el volum del patrimoni i d'acord amb el tipus de famílies amb qui es van establir aliances matrimonials. En aquesta època, Salvador Soronellas va ser elegit, per sufragi censitari, regidor municipal en diverses ocasions, coincidint amb el fet que un dels seus gendres, Joan de la Creu Ferrater Pàmies era alcalde del poble. Des que Salvador va ser regidor, els caps de casa de les dues generacions següents, Andreu i Francisco, també van ocupar aquest càrrec a l'administració municipal. La participació, modesta, en les estructures del poder local és un signe extern de prosperitat i de solidesa social.

Pel que fa a les terres, cal dir que no totes identifiquen el grup familiar de la mateixa manera. Com ja he comentat, a la Catalunya Nova, la propietat és dispersa i els patrimonis agraris estan constituïts per petites, mitjanes i, en poques ocasions, grans peces de terra. El patrimoni de cal Lluques ha arribat a estar conformat, en els millors moments del cicle, per 21 jornals repartits en 12 trossos de terra dispersos pel terme municipal; però al llarg de l'anàlisi del cicle s'ha fet evident que no tots els trossos tenen el mateix valor per la família. El comportament seguit pels diferents hereus en la gestió del patrimoni indica que hi ha finques que han interessat més que d'altres perquè s'ha procurat conservar-les, fins i tot en situacions d'adversitat, i en els moments de benestar econòmic s'ha procurat, fins i tot, ampliar-les. Aquest és el cas de les finques del Mas Bertran, formada en els millors moments a partir de cinc trossos de terra que feien peça i que sumaven 7,55 jornals; també la del Mas d'en Valls, formada a partir de 3 parcel·les que sumaven 5,45 jornals; i, finalment, la del Camí de Tarragona, formada per dos trossos i amb una extensió total de 2,35 jornals. Aquestes tres finques eren les més protegides de tot el patrimoni; les dues primeres, el Mas d'en Valls i el Mas Bertran, van

haver de sofrir retallades, en alguna ocasió, amb motiu de la satisfacció de drets d'herència a fills i filles cabalers, però la tercera, el Camí de Tarragona, s'ha mantingut intacte fins avui i ha de ser considerada, en termes simbòlics, més que econòmics, la joia del patrimoni familiar. És el tros que ha identificat més a la casa, sempre s'ha transmès d'hereu a hereu, invariablement i linealment, malgrat que és la més petita de les tres finques a què m'he referit més amunt. El que augmenta el seu valor simbòlic és, per una banda, la seva presència continuada com a part del patrimoni de cal Lluques, perquè el Camí de Tarragona ha estat propietat de la casa des del 1718, probablement va ser part de la llegítima del fundador, Pau Soronellas Pàmies, com a cabaler de Lluques Soronellas. Per altra banda, la seva ubicació en una zona pròxima al poble, al pla i en una partida considerada d'alta qualitat agrícola acaba d'arrodonir el valor identitari que el grup li ha atribuït durant generacions.

- **Els noms**

Un altre element d'identitat i de referència són els noms, o millor dit, els sistemes de nominació tant de les persones com de la casa; farà referència aquí al renom, al cognom i al nom⁷⁹. El renom és el sistema de nominació utilitzat per la comunitat per classificar els individus i les cases a les quals pertanyen. El renom és molt més que un simple sistema de denominar les persones, el renom va amb la casa, amb les persones que la conformen, amb l'espai físic que ocupen, amb el seu patrimoni i amb la seva particular història i manera de fer. Es pot afirmar fins i tot que el renom manlleva identitat particular, individualitat, i aporta identitat de grup; és una marca, una denominació d'origen que acompanya els individus fins el moment de la seva mort. En el context català, i a la Selva, el renom es transmet de generació en generació seguint el model ideal de la primogenitura masculina, és clar, doncs, que el renom forma part de l'herència o, potser hauria de dir, que n'és l'element més destacat, n'és l'aglutinador, el símbol. Aquest particular sistema de nominació permet, a més, salvar l'escull de la discontinuïtat, el perill de la interrupció de la reproducció social de la casa. Quan la falta de descendència masculina fa interrompre el patronímic del cognom, el renom manté la

⁷⁹ Moreu-Rey (1981) explica, en el cas de Catalunya, com s'estén al llarg de la història l'ús dels cognoms i dels renoms. Veure també el treball d'Iszaevich (1981) sobre el sistema de moteig a la Conca de Barberà

continuïtat i deixa intacta la identitat de la casa i dels seus membres. Els renoms fan possible que es superin les dificultats de l'homonímia provocada per l'endogàmia local i el conseqüent predomini d'un determinat cognom, com és el cas dels Masdéu a la Selva. D'aquesta forma, els cognoms dels individus acaben essent tan desconeguts que no exerceixen cap funció identificativa a nivell de teixit comunitari i són emprats únicament com un recurs d'identificació institucional i administrativa⁸⁰.

L'origen dels renoms és divers, poden sorgir d'un ofici (cal Carreter) d'una qualitat o defecte (cal Pixat), d'un costum particular (cal Parenostres), d'un nom (ca la Brígida) o cognom (ca Martínes) poc freqüent, d'un poble d'origen (cal Savallà), d'un estigma físic (cal Gravat) o d'altres circumstàncies que poden arribar a ser molt variades. En el cas de la família que ocupa la meua atenció en aquest capítol, el renom provenia d'un nom poc habitual, Lluques, el nom del pare de Pau Soronellas, el cabaler fundador del llinatge patrimonial que analitzo. De fet, he utilitzat un fòrmula simplificada del renom de la casa perquè l'expressió correcta que s'utilitzava era la de cal Pau de Lluques. Encara es conserva per transmissió oral el record que el rebesavi de l'actual cap de família rebia el nom de Salvador de Pau de Lluques. En aquest cas, el renom de la casa expressava la importància de la filiació en la identificació de les persones, més encara en el cas dels cabalers, com era la situació de Pau Soronellas, un fill que no era hereu i que, en conseqüència, no tenia nom de casa. El renom no el decideix l'hereu ni els membres de la casa, el renom l'atribueix la comunitat, i en aquest cas, a Pau Soronellas se li va adjudicar un renom que el vinculava a ell i a la seva descendència a la persona que representava simbòlicament el punt d'origen de la seva nissaga.

Em cal recordar ara i aquí que en el cicle familiar que analitzo hi ha dos moments fundacionals: l'inicial, que m'ha servit de punt de partida, i un segon moment en el qual un cabaler, Salvador Soronellas Català, refunda la casa després d'una etapa de decadència protagonitzada pel seu germà gran, l'hereu, que morí sense descendència.

(1981).

⁸⁰ Fins a la l'arribada dels censos de població moderns, a partir de la dècada del 1830, a la major part de documentació administrativa, el cognom apareix acompanyat de l'alties o renom. Això és especialment

Doncs, bé, en aquesta segona fundació, que té lloc l'any 1838, la casa canvia de renom i passa a ser reconeguda per la comunitat com a cal Carreter, en referència directa al nou ofici dels membres de la casa. El canvi del nom amb què la comunitat reconeix la família és indicatiu de la importància simbòlica i social del renom perquè es produeix la substitució coincidint amb la renovació de les bases productives i reproductives de la casa. En marxar de casa, el cabaler Salvador Soronellas va deixar de ser el Salvador de Pau de Lluques i va esdevenir el Salvador Carreter; en tornar, la seva nova identitat va ser més important que la de la casa i s'hi va sobreposar. L'ofici de carreter va ser abandonat per la família cap als volts del 1860, malgrat tot, encara avui, la casa continua essent coneguda amb el renom de cal Carreter.

El model ideal d'heretament i successió és el de la primogenitura masculina; a més, estem en un context en el qual la transmissió del cognom es produeix de forma patrilinial, és a dir, del pare als fills, tot i que cap a meitats del segle XIX es generalitza l'ús del segon cognom, el matern, aquest no té cap paper transcendent en la identificació individual ni familiar. La importància del cognom com a identificador es circumscriu, en aquesta època, bàsicament, al context administratiu. En tota la documentació consultada el primer cognom és bàsic en la identificació dels diferents membres del grup, només en comptades ocasions, el cognom s'acompanya d'un àlies, el renom, que clarifica o precisa la identitat de la persona en qüestió. En altres ocasions, quan pare i fill duen el mateix nom s'utilitza la fórmula major, per al pare, i menor, per al fill, a l'hora de distingir-los.

En el cas de la família estudiada el cognom es manté invariable, sempre és Soronellas. Aquesta circumstància podria significar que no es dona cap cas de descendència femenina, però no és així. A la darrera generació analitzada, la successió de la casa recau en la figura de la filla petita de la casa, Maria Soronellas, que és nomenada pubilla, en detriment de la seva germana gran, Teresa, que s'havia traslladat a Barcelona en el moment de contraure matrimoni. La Maria patia una sordesa quasi total a ran d'una malaltia que va tenir durant l'adolescència; aquesta circumstància no l'afavoria gens en

habitual en els cognoms més repetits de la comunitat, com és el cas dels Masdéu, a la Selva.

la recerca d'un cònjuge i potser va ser per aquesta raó que va contraure matrimoni ja gran, quan tenia 32 anys. Essent la pubilla de cal Carreter, per força havia de produir-se un canvi de cognom a la casa, però no va ser així perquè el consort de la Maria, un hereu pobre, aportava a la casa un capital simbòlic de valor incalculable, la continuïtat del cognom⁸¹. Maria Soronellas, de cal Carreter, es va casar amb Francisco Soronellas, de cal Carrascle, la seva descendència havia de ser Soronellas Soronellas i tothom va oblidar, els de casa els primers, que el cognom al qual es donava continuïtat no era el dels Carreter, sinó el dels Carrascle; un detall sense importància!

Encara queda un darrer factor d'identificació per analitzar, el nom⁸². El nom que més identifica la família és Pau; no només perquè aquest és el nom del fundador del llinatge que s'analitza sinó perquè és el que més es repeteix entre els hereus de la casa. El nom de l'hereu també ha de ser un marcador de la continuïtat. De totes maneres, era habitual també que hi hagués una certa alternança de noms pel fet que l'avi patern era padrí de bateig del futur hereu i era qui n'escollia el nom. D'aquesta manera, és comú que el nét porti el nom de l'avi i que aquest sigui diferent del nom del pare qui, a la seva vegada es diu com el seu avi. El nom va més enllà de la successió de dues generacions sinó que estableix un pont entre tres i quatre generacions successives.

Aquest fenomen també es constata a cal Lluques: el primer Pau, el fundador, l'he trobat sempre referit a la documentació per aquest nom, però malgrat tot, al llibre de baptismes de la parròquia se'l va enregistrar amb el nom d'Andreu⁸³, essent Pau i Hipòlit el segon i tercer noms. El canvi de nom era una pràctica habitual tenint en compte que, en ser el

⁸¹ Alguns estudis es fan ressò de la importància que tenia la preservació del cognom com a símbol d'unitat i d'identitat envers la comunitat. Entre les famílies benestants el nom de la casa era el cognom i calia preservar-lo dels atzucacs dels moments en què faltava la successió masculina; era habitual que els fills de les pubilles canviessin l'ordre dels seus cognoms per fer front aquesta discontinuïtat (Ponce, S. 1994: 135)

⁸² Zonabend (1979 i 1980) ha treballat a fons els sistemes de nominació personal a Minot. Sobre els sistemes d'elecció dels noms veure Dupâquier, Bideau i Ducreux (1984).

⁸³ Sant Andreu era el patró del poble des dels temps de l'atorgament de la carta de població de la vila al segle XII. Per tant, sempre ha estat un nom comú a la Selva. Tanmateix, el seu ús es va generalitzar a la segona meitat del segle XVII perquè durant l'epidèmia de pesta del 1651, el poble va fer un vot per escollir un segon patró que lliurés al poble del contagi que patia. Per dues vegades va ser tretxa la papereta amb el nom de Sant Andreu, un fet que el poble va considerar miraculós (Fort i Cogul, E. 1951 i Pié, 1984). Per aquesta raó, Sant Andreu, per dues vegades patró del poble va ser objecte d'una devoció encara més gran i l'ús del nom es va generalitzar encara més entre els selvatans.

padrí qui escollia el nom, si no agradava als pares acabaven utilitzant com a apel·latiu el que ells mateixos havien escollit⁸⁴, en aquest cas, Pau. No obstant, a Pau li deguera quedar constància de quin era el seu veritable nom perquè al seu fill primogènit li va posar Andreu, però el seu primer nét es va dir Pau, com ell. Aquest Pau li va posar el seu mateix nom al seu fill hereu, i va reservar el nom d'Andreu per al fill segon, que va morir albat, i encara el va tornar a posar al cinquè, que també va morir jove. El darrer Pau a qui m'he referit, no va tenir descendència. El seu germà, Salvador, va posar al seu primogènit el nom del seu besavi i es va recuperar així el nom d'Andreu. Aquest va tenir dos fills barons als quals va posar els noms de Miquel, el patró del poble de la seva esposa i Salvador, com el seu pare; però cap dels dos va arribar a l'edat adulta. La seva filla Maria, encarregada de succeir-lo va provocar un canvi en el nom dels primogènits perquè a partir d'aquest moment passen a dir-se Josep, Papitu o, Pitu Carreter, per la comunitat. En un quadre, a continuació hi resumeixo els noms dels primogènits de la casa en les diferents generacions:

Nom de l'hereu o de la pubilla	Nom del primogènit
Pau Soronellas Pàmies	Andreu
Andreu Soronellas Gondolbeu	Pau
Pau Soronellas Estrader	Pau
Pau Soronellas Català	----
Salvador Soronellas Català	Andreu
Andreu Soronellas Pàmies	Miquel i Salvador
Maria Soronellas Monné	Josep (Papitu)
Josep Soronellas Soronellas	Josep (Papitu)

En definitiva, els sistemes de nominació simbolitzen també la continuïtat, la reforcen alhora que donen identitat als individus respecte a la casa i a la casa respecte a la comunitat. El renom, cognom i fins i tot el nom dels membres de la família formen part del capital immaterial que posseeix la casa, un capital gens menyspreable per la importància que té en la projecció de la família en el teixit comunitari.

⁸⁴ En moltes ocasions, en altres membres de la família, trobem la mateixa circumstància del canvi de nom i sempre és el segon nom de fonts, el que escollien els pares, el que substitueix el primer, escollit pels padrins.

3.3.3. Les estratègies matrimonials. Prestigi social i emparentament

En els apartats anteriors he anat fent referència als diferents casaments que tenen lloc en la unitat familiar durant tot el període (1734-1906). Aquests matrimonis m'han servit de pauta en l'anàlisi de l'evolució del patrimoni familiar des de tres punts de vista diferents: **Error! Marcador no definido.**

1. Respecte del volum patrimonial, els casaments comporten un augment (casament de l'hereu, aportació dotal de l'esposa) o una reducció (casament dels cabalers, atorgament de dots i llegendes) de l'extensió del patrimonial.
2. Perquè modifiquen les dimensions i la composició del grup domèstic (es veu reduït amb el casament dels cabalers i augmentat amb el casament de l'hereu).
3. Perquè l'atorgament de dots i llegendes obligava a la casa a endeutar-se.

Són tres nivells d'anàlisi que conflueixen tots ells en una sola lògica: la reproducció econòmica de la casa. El casament, sigui de l'hereu, sigui dels cabalers, ha de ser entès també des d'una altra vessant que no és directament i objectivament material o econòmica, però que té també molt a veure amb la reproducció social. Ens referim a lògiques tals com: escalar posicions socials i establir xarxes de relacions satisfactòries dins la comunitat; perpetuar alguna cosa més que el patrimoni, la casa. En definitiva, el matrimoni és un mecanisme de reproducció social en tots els sentits (reproducció dels recursos i dels individus), entre els quals, hi ocupa un lloc important la lògica no estrictament econòmica, allò que podríem anomenar la reproducció del capital simbòlic del grup.

Com diu Bourdieu (1972) hi ha un rerefons estratègic en la pràctica matrimonial que està només en certa mesura limitat per les condicions materials d'existència, per les pautes culturals o educatives i per la norma d'herència o el sistema jurídic. Malgrat aquestes exigències estructurals que, d'una manera més o menys imperativa, marquen la pràctica dels individus, l'establiment de casament té un marge d'opcionalitat suficient com per permetre al grup activar, de la manera més avantatjosa possible, els

mecanismes de la reproducció que porten a augmentar o a salvaguardar el seu capital material i simbòlic. Bourdieu (1972) defineix el concepte d'estratègia a partir de la distinció entre norma i pràctica social. Per a ell la norma és el codi de referència omnipresent però susceptible de no ser acomplert totalment. L'adaptació de la pràctica individual o col·lectiva dels individus a aquest codi normatiu és el que compon l'àmbit de l'estratègia. En el cas que analitzo, en particular, la reproducció s'inscriu en un marc d'instabilitat continu que no deixa la porta oberta a la llibertat d'acció dels actors. Les limitacions socials i econòmiques pesen més que la mateixa norma jurídica (transmissió indivisa) i per aquesta raó el ventall de possibilitats adaptatives perd amplitud. Però, de fet, el matís cal fer-lo igualment en la reproducció de les famílies benestants (noblesa i burgesia) que veuen condicionada la seva pràctica social per l'acompliment d'uns determinats preceptes determinats per la posició social que ocupen i que han de mantenir. En tot cas, de l'un extrem a l'altre de l'estructura social, l'estratègia reproductiva, amb matisos, mai implica un nivell total de llibertat d'acció i elecció.

Analitzaré el matrimoni com aquell succés demogràfic socialment controlat no només amb la finalitat de compensar períodes demogràfics adversos (acceleració o retard dels casaments), sinó també com una forma d'equilibrar situació econòmica i posició social. La hipòtesi d'aquest apartat és la de considerar el matrimoni com un recurs a mans del grup familiar per a escalar socialment dins la comunitat sempre que hi hagi una base patrimonial, més o menys real, que faci factibles les aspiracions. Dit d'una altra manera, la casa sempre intenta dur a terme aliances matrimonials satisfactòries, però hi té molt més interès, ja ho veurem, en els períodes de puixança econòmica en els quals s'engrandeix el volum patrimonial. No n'hi ha prou amb tenir un capital terra considerable, cal reforçar i confirmar l'estatus econòmic amb l'estatus social, i la millor manera d'aconseguir-ho és casant els membres de la casa (tant hereu com cabalers) amb famílies que gaudeixen de prestigi i reconeixement social a la comunitat

Arribats a aquest punt, cal distingir entre tres categories distintes de casament: el de l'hereu, el de les cabaleres i el dels cabalers. Tots tres compleixen el seu paper en la reproducció de la casa, però cada un d'ells ho fa d'una forma diferent. El casament de

l'hereu, està destinat de forma prioritària, a la perpetuació de la casa. Assegura la transmissió a la propera generació, també garanteix la regeneració de la força de treball i, eventualment, reporta ingressos concrets a la casa, sigui en diners, sigui en terres, a través de l'aportació dotal de l'esposa. En el cas de no haver-hi hereu, sinó pubilla, resulta essencial l'aportació de força de treball del cònjuge, que adquireix més importància que la dot mateixa.

El casament de la cabalera és el que més capital simbòlic aporta a la casa. Totes les cabaleres de cal Lluques, excepte una, es van casar amb hereus de cases amb patrimonis mitjos o benestants; o, també, amb persones que tenien ocupacions de relleu dins la comunitat. Per aconseguir aquests casaments satisfactoris, par optar aquest tipus de cònjuges, les dots han de ser generoses, i així és, malgrat que la despesa que comporta vagi en detriment de la pròpia base patrimonial. El casament del cabaler és el que menys beneficis aporta a la casa. Implica una despesa per legítimes (no tan important com les dots de les cabaleres) però no suposa cap rendibilitat simbòlica important; a més, amb el seu casament, la casa perd una força de treball valuosa, per aquest motiu a cal Lluques es constata una major tendència a estimular el celibat masculí que el femení. No sembla haver-hi cap interès específic en el casament del cabaler, més aviat passa el contrari, sí que hi ha, en canvi, una certa preocupació per a casar-los el millor possible amb el mínim d'inversió⁸⁵.

Les contribucions diferencials que aquests tres tipus de casaments aporten a la reproducció de la casa les podem anar veient al llarg d'aquest capítol a través de la revisió de cada un dels matrimonis pactats en tot el període; quan van tenir lloc, quines transmissions han comportat, a quina edat, qui eren els cònjuges i on anaven i què feien els membres del grup que, un cop casats l'abandonaven. Tot això en base a una divisió establerta ja pel mateix sistema d'herència, aquella que distingeix a hereus i a cabalers, els que tenen accés al patrimoni tot casant-se a la casa, i els que en són exclosos.

⁸⁵El casament dels cabalers quadra millor que el de les cabaleres en la definició que Bourdieu (1972) fa d'allò que els actors esperen d'un casament: maximitzar-ne els profits amb els mínims costos econòmics i simbòlics. Per contra, el maridatge de les cabaleres, sovint implica una important inversió econòmica (la dot) de la família per tal de poder aconseguir aquesta rendibilitat social (veure Ferrer Alòs, 1989).

- **Casar l'hereu i la pubilla**

El casament, en un sistema de transmissió indivís com el català, marca un esdeveniment important en el cicle familiar; en fer-ho els cabalers abandonen la casa; i en fer-ho l'hereu s'hi queda per a perpetuar-la. Així, en els capítols matrimonials de l'hereu s'hi pacten les condicions que regiran la seva permanència a la casa; el donador, habitualment el pare, li fa entrega de la propietat formal de la universalitat dels béns, reservant-se l'usdefruit i un part en metàl·lic per a dotar els altres fills, els cabalers. D'altra banda, li ofereix també la manutenció i l'assistència a ell i a tota la seva família. Tots els pactes estan dirigits a materialitzar la continuïtat de l'hereu a la casa per tal que aquesta es perpetui a la següent generació. Amb aquesta finalitat s'estableixen també les condicions sota les quals, en cas de manca de descendència, el patrimoni haurà de passar als altres fills seguint l'ordre de primogenitura i preferint els fills a les filles.

Tots els hereus de cal Lluques es van casar amb cabaleres, fet que no és estrany si es té en compte que de pubilles n'hi havia menys; però hi entra en joc un altre factor, establir un casament d'hereu amb pubilla significava la unió de dues cases amb la conseqüent desaparició d'una d'elles, habitualment la més feble; a cal Lluques no tenien un gran potencial social ni econòmic, i aquest era un risc que no calia córrer. Analitzant-los un per un, veient quines eren les característiques de la casa d'origen de les joves, quines dots aportaven i quin era el context familiar en què es pactava cada casament, podem fer-nos una idea de la política matrimonial de la casa.

Pau Soronellas Pàmies, Teresa Gondolbeu Serra, 1718

Van casar-se el dia 5 de setembre de l'any 1718. Teresa Gondolbeu era una cabalera que provenia d'una família local benestant. Els testimonis del seu casament van ser un prevere, Joan Fargas; i un mostassaf⁸⁶, Marian Agràs. Un germà de la Teresa era el Rnt. Carles Gondolbeu, que l'any 1728 entrà com a Beneficiat a la Comunitat de Preveres de la Selva (Pié, 1984: 621). Els vincles amb aquest germà es van mantenir perquè l'any

⁸⁶ La Mostassaferia era un càrrec de policia municipal i tenia encomanat l'acompliment de les ordenances municipals.

1748 va fer de testimoni en el casament de Pau Soronellas Gondolbeu, el seu nebot i l'any 1768 va ser nomenat marmessor del testament de la seva germana Teresa. L'existència d'un capellà Beneficiat a la família d'origen de Teresa Gondolbeu és un element per considerar que la posició social de la família Gondolbeu devia ser acomodada⁸⁷. L'estatus de la família de Pau Soronellas devia ser similar al de la Teresa. En el casament de la germana de Pau, Madalena Soronellas (3) amb Pau Ricart d'Almóster, van actuar com a testimonis Miquel Marçal, prevere i Joan Oliver, cirurgià, tos dos de la Selva. Tenint en compte que el gendre era foraster, aquests dos testimonis havien de ser cridats per Lluques Soronellas, pare de Madalena. No he obtingut informació sobre la quantitat de terra que la parella va aportar al matrimoni procedent de les seves cases d'origen, però tenint en compte que 15 anys després de casar-se tenien 13 jornals de terra en propietat sembla que es pot deduir que tots dos devien rebre bones llegendes de les seves cases respectives.

Prenc, en part, la xarxa de relacions que la família tenia dins la comunitat i que es manifesta en testimoniatges, padrinatges i designació de marmessors, per situar l'espai social que hi ocupava. Les relacions socials amb les altres cases del poble formen part del capital simbòlic de la casa al què abans he fet referència. Pau Soronellas, que era cabaler va saber utilitzar el capital relacional de la seva casa d'origen per construir els seus propis recursos reproductius.

Andreu Soronellas Gondolbeu i Francisca Estrader Batlle, 1746

Andreu Soronellas Gondolbeu es va casar amb Francisca Estrader i Batlle el 14 d'agost de 1746, quan tots dos tenien 24 anys. Els testimonis van ser Josep Serenyana, ermità de Paret Delgada i Anton Serra, estudiant, tots dos de La Selva. Francisca Estrader va aportar en dot una bona quantitat de terres (4'60 jornals), la dot es va fer efectiva en terra, cosa que va anar molt bé a la casa en el període de formació patrimonial (1734-1795). Referent al rang de la família d'origen de la Francisca, eren pagesos

⁸⁷ Ferrer Alòs (1979) constata que els membres de la Comunitat de Beneficiats de la Seu de Manresa sorgien tot d'uns mateixos grups socials: pagesos de mas, professionals lliberals i/o petita noblesa i burgesia en ascens. A partir del Concili de Trento per a ser ordenat sacerdot calia estar en possessió d'un títol canònic, això és, un títol de benefici, patrimoni propi o constitució d'una pensió; els que podien fer cara a aquesta clàusula eren els grups socials especificats.

propietaris, sembla que acomodats si tenim en compte que la dot que va aportat la Francisca al matrimoni és la més generosa de totes les que he analitzat. Aquest casament va satisfer la necessitat de la casa de formació i d'ampliació del patrimoni agrari perquè l'aportació dotal de Francisca Estrader hi va contribuir de forma important.

Pau Soronellas Estrader i Rosa Català Punsoda, 1774

Aquest casament va tenir lloc en un moment en què el volum patrimonial era ja quasi el màxim; la dot de la jove anterior, Francisca Estrader, ja s'havia satisfet quasi totalment i s'havien realitzat diverses compres de terra que van comportar creació o encarregament de censals i una despesa econòmica que va minvar la liquidesa de la casa. Es tenia prou terra però es necessitaven diners per a mantenir i per reproduir el patrimoni i la casa.

Pau Soronellas Estrader es va casar als 27 anys amb Rosa Català Punsoda de la localitat veïna d'Alcover, l'any 1774, els capítols matrimonials es van redactar els 12 de novembre de 1773 a la Selva. En aquesta ocasió l'hereu es casa fora del poble, una estratègia pròpia de les cases acomodades que busquen fora del poble els cònjuges ideals. Aquest matrimoni permet obtenir una dot en diners que, en aquell moment, resultaven molt útils a cal Lluques. Rosa Català era òrfena de pare i la van dotar en capítols la seva mare, Isabel Punsoda, i el seu oncle matern el Rnt. Francisco Punsoda⁸⁸ amb 700 lliures i roba «sens aprehar». 400 lliures van ser donades el mateix dia del casament i les restants en tres anys. El rendiment social i simbòlic del casament era evident donada la condició acomodada de la família d'origen de la jove però ho era també perquè va permetre a la casa disposar de diners amb què fer front a les seves despeses, entre les quals s'hi trobava la dotació de tres filles més de les que m'ocuparé en el següent apartat, dedicat a analitzar les aliances de les cabaleres.

Pau Soronellas Català i Maria Roger Pier, 1797

El fill de Pau S. Estrader i de Rosa Català va contraure matrimoni el 3 de desembre de 1797, quan tenia 22 anys, amb Maria Roger i Pier, de 21. Pau va rebre en capítols la

⁸⁸ Altre cop, la presència d'un sacerdot a la família de la jove, serveix d'indicador d'una possible posició social benestant.

propietat formal dels béns de la casa, en qualitat d'hereu dels seus pares. La seva futura esposa va ser dotada, pel seu germà Joan Roger i per la seva mare Isabel Pier, amb una peça de terra de 0'80 jornals i 250 lliures en metàl·lic, 150 lliures en roba. Es tracta, per tant, d'una dot mixta, gens menyspreable però que no resol la situació econòmica adversa de la casa, tal i com queda manifest en les vendes perpètuas de propietats que tenen lloc després del casament. La prioritat d'aquest casament devia ser una altra: assegurar la regeneració de la força de treball domèstic que en aquells anys estava passant un moment precari després de la mort prematura de la mare de Pau, Rosa Català. Aquest deu ser també el motiu de què en Pau contraguí matrimoni un mica més jove del que ho van fer el seu pare i el seu avi. Les expectatives no es van complir durant gaire temps perquè Maria Roger va morir l'any 1801 i la dot va haver de ser restituïda. Cal Lluques va quedar novament sense jove i sense relleu generacional.

Pau Soronellas Català i Teresa Pàmies Roig, 1802

Calia trobar una ràpida solució a les dificultats que la mort prematura de la jove van suposar per la reproducció de la casa i poc menys d'un any després de quedar vidu, Pau torna a contraure matrimoni. Es casa en segones núpcies amb Teresa Pàmies Roig que tenia només 16 anys. Teresa Pàmies era filla de pagesos propietaris del mas del Txecu de la Selva. L'extensió del seu patrimoni era a l'època sensiblement inferior al de cal Lluques i era, tanmateix, un casament que aportava molt poc capital simbòlic i social a la casa. Però va resoldre les seves necessitats més immediates; resoldre la manca de força de treball reproductiu a la casa i assegurar la continuïtat cap a una nova generació. Aquesta darrera prescripció finalment no es va complir perquè Pau S. Català i Teresa Pàmies no van tenir descendència. La dot que va aportar era combinada, com la de l'anterior esposa, però menys generosa. Estava composta per 150 lliures en metàl·lic, roba blanca i de vestir, una caixa de noguer i un tros de terra al mas del Txecu de 0,90 jornals. La reducció del volum de les aportacions dotals des de la de Rosa Català (700 lliures) fins aquesta és força clara i es reflecteix també en el valor del capital simbòlic que aporta cada una, cal relacionar-la amb la disminució progressiva de la liquidesa econòmica de la casa i la reducció del volum patrimonial. Aquests casaments, econòmicament i simbòlicament, poc avantatjosos es pacten en un moment de

precarietat i l'elecció de cònjuges és menys selectiva.

Pau Soronellas Estrader i Paula Baget Guasch, 1812

Vint anys després d'haver quedat vidu i quan en tenia 65, torna a contraure matrimoni Pau Soronellas Estrader. Es va casar el 30 de gener de 1812 amb Paula Baget Guasch, vídua de Francisco Vaguer, pagès. Pau es va dotar a sí mateix amb l'usdefruit del seu patrimoni i de les 3.500 lliures que s'havia reservat en els capítols matrimonials del seu fill Pau. Per la seva banda, Paula Baget va aportar al matrimoni una peça de terra que els seus pares li havien atorgat en motiu del seu primer casament amb Fco. Vaguer⁸⁹.

Aquest casament devia portar desavinences i malestar dins la casa perquè a partir del 1813 i fins el 1816 en què morí en Pau S. Estrader, ell i el seu fill hereu van pagar per separat les contribucions cadastrals, tot i continuar vivint a la mateixa casa. A més, després de la mort del pare, Pau S. Català es va veure obligat a vendre perpètuament una peça de terra per satisfer les 430 lliures corresponents als drets d'herència de la seva madrastra, 430 lliures. Era un casament que no quadrava dins la lògica de la reproducció de la casa, no hi va ajudar en res, sinó que va generar conflicte i va dificultar la precària situació del moment.

Andreu Soronellas Pàmies i M. Carme Casanovas Matas, 1843

El casament d'Andreu Soronellas es produeix després que l'any 1838 tingués lloc el trencament sobtat de la regressió i la precarietat. El seu pare, Salvador Soronellas Català, cabaler en un principi, va iniciar un nou cicle de prosperitat en fer-se càrrec de la casa un cop mort sense descendència el seu germà Pau. Altre cop, el context de prosperitat econòmica queda reflectit en els casaments dels membres del grup.

Amb aquest entorn favorable es pacta el casament del fill primogènit de Salvador, Andreu Soronellas Pàmies que va tenir lloc el 16 de desembre del 1843 quan tenia 26 anys. Es va casar amb M. del Carme Casanovas Matas de 23 anys, filla de ferrers, propietaris de terres. Cal Matas, la família materna de la noia era una família acomodada

de sastres que tenien botiga a Reus. La M. del Carme va aportar en dot 500 lliures en metàl·lic i 100 lliures més destinades a comprar roba de botiga, un matalàs, una calaixera, una conxa, a més de roba blanca i roba de vestir diversa i molt abundant; una dot generosa en correspondència a la posició econòmica acomodada de família que la va atorgar. Però M. del Carme Casanovas va morir 4 anys després del casament sense haver tingut fills, la dot va haver de ser restituïa a cal Matas. Altre cop l'hereu quedava vidu i sense descendència i la continuïtat de la casa interrompuda, s'imposava un nou casament per l'hereu.

⁸⁹ No hi ha constància que aquesta peça de terra s'incorporés mai part del patrimoni familiar.

Andreu Soronellas Pàmies i Teresa Monné Batlle, 1850

Van passar dos anys i escaig fins que Andreu S. Pàmies no va tornar a contraure matrimoni. Es va casar amb Teresa Monné Batlle, de 26 anys membre d'una família de propietaris benestants d'Almóster. La va dotar la seva germana gran, Marianna i el seu cunyat, Pau Vergés amb 1.000 lliures, un matalàs, una calaixera i una conxa. Una dot que devia anar molt bé a la casa un moment en què, malgrat la situació pròspera, s'havia de fer front als casaments de dos fills més, el Salvador i el Josep; les altres dues filles, Rosa i Maria, ja s'havien casat el 1847 i el 1848 successivament.

Maria Soronellas Monné i Francisco Soronellas Barrufet, 1886

En altres apartats m'he referit a aquest matrimoni, ara només m'ocuparé d'aquells elements que em semblen necessaris per ubicar-lo en l'anàlisi de la política matrimonial duta a terme per la família. Cal situar-lo en el marc d'un període més precari que l'anterior; s'ha abandonat la font d'ingressos que provenia de la construcció de carros i el patrimoni ha tornat a reduir-se. La casa disfruta d'un cert prestigi a la comunitat local, però la seva base patrimonial i econòmica no permet pràctiques matrimonials hipergàmiques.

En el moment de pactar-se el casament, Maria Soronellas no era la primogènita i no la van fer pubilla en els capítols matrimonials. Després de la mort de la seva mare, el testament va ratificar definitivament el pubillatge que, de fet, ja detentava des del moment que, en casar-se es va quedar residint a la casa. Maria S. Monné, va contraure matrimoni amb Francisco Soronellas i Barrufet de cal Carrascle, ambdós eren solters i tenien 31 i 39 anys respectivament, va ser un matrimoni tardà en relació als altres. En els capítols se li va fer donació a la Maria d'una peça de terra i de la casa de cal Lluques, amb reserva d'usdefruit per part dels donadors, una donació que té com a objectiu retenir la filla a la casa, malgrat que no s'hagi produït, com era habitual fins ara, l'heretament universal dels béns de la casa.

Per la seva banda, el cònjuge, Francisco Soronellas i Barrufet, igual que la Maria va rebre dels seus pares, pels seus drets per llegítima paterna i materna, una peça de terra i la casa on vivien, igualment també, es reservaren l'usdefruit. Els dos cònjuges estaven en igualtat de condicions, tots dos, sense haver estat nomenats hereus, quedaven vinculats a les seves cases d'origen. De fet, en Francisco va ser nomenat després, en el testament dels seus pares, hereu del patrimoni familiar de cal Carrascle, però es tractava d'un patrimoni molt poc important⁹⁰. Va acabar sent un casament d'hereu amb pubilla, tot i que cap dels dos ho era en el moment de signar capítols. Cal Lluques, amb una posició més acomodada i amb més prestigi dins la comunitat, es va imposar sobre cal Carrascle⁹¹. La casa no va veure interrompuda la seva continuïtat; es va perpetuar el patrimoni i es va poder conservar fins el cognom que identificava als seus posseïdors. És difícil entrar en l'anàlisi de les intencions subjectives i, fins i tot, qui sap si de l'atzar, però el fet és que casant-se amb un Soronellas, la Maria va fer possible que un incident biològic com l'absència de descendència masculina que perpetués la casa, no deixés cap signe formal i extern d'haver existit.

L'anàlisi de les unions conjugals dels hereus de cal Lluques mostra la transcendència reproductiva que tenia aquest matrimoni per la casa. El llinatge patrimonial tenia continuïtat a través d'aquesta unió, la nova jove havia d'ocupar-se de la casa i els seus fills l'havien de perpetuar. El casament de l'hereu s'imposa, genèricament, com un mecanisme necessari per a perpetuar la casa però, a més, en cada moment concret ha de permetre acomplir necessitats diferents que giren, en la major part de casos, entorn l'obtenció de recursos econòmics, socials o simbòlics que facilitin la reproducció social

⁹⁰ El patrimoni es composava únicament d'una peça de terra i la casa, es corresponia, doncs, amb tot allò que li havien atorgat en dot en el moment de casar-se. L'any 1901, a cal Carrascle, tenien una riquesa rústega i pecuària xifrada en 112 ptes, mentre que a cal Lluques, aquell mateix any, tenien un patrimoni valorat en 603 ptes.

⁹¹ Diversos estudis fets sobre estratègies matrimonials, (Roigé, 1998; Jociles, 1998; Barrera, 1990) mostren que el casament d'un hereu i una pubilla és considerat inconvenient per part de les famílies perquè suposa la desaparició de la casa que es trobi en una posició social i econòmica més feble. Aquests tipus de casament es dona en ocasions excepcionals i sempre vincula dues cases econòmicament dissemblants, de manera que a una d'elles, la que disposa de menys recursos, sacrifica la seva identitat a canvi de la millora econòmica i social dels seus membres. Aquesta és precisament la lògica de la situació que s'analitza.

de la casa.

En el cas de matrimoni dels cabalers, hi concorre una pluralitat de factors similar, que actuen conjuntament, o per separat, i que tenen com a objectiu prioritari, contribuir a la reproducció de la seva casa d'origen. Per aconseguir una reproducció satisfactòria tan pertinent és casar a l'hereu com combinar estratègicament el casament o la solteria dels cabalers. Realitzar un bon casament dels cabalers té, a més, una incidència directa a la casa: establir lligams parentals d'aliança, utilitzant l'expressió de Lévi-Strauss, amb cases del mateix nivell social o superior i, a més, aconseguir una bona aportació de capital simbòlic mesurat en termes de prestigi social. Però això comporta una despesa econòmica que sovint trenca el delicat equilibri dels recursos patrimonials. Tant si s'atorguen als cabalers els recursos mínims necessaris per a la seva reproducció autònoma (cabalers casats amb cabaleres) com si ingressen com a cònjuges a una altra casa (cabaleres casades amb hereus) s'han d'atorgar dots i llegítimes importants que, molts cops, dificulten la reproducció de la casa a la següent generació. En el plantejament del casament dels cabalers cal escollir, a cada generació, entre trencar l'equilibri cap a un costat o cap a l'altre. L'ordre de prioritats està en funció de la base econòmica que serveixi a l'hereu com a punt de referència; en els períodes de prosperitat s'optarà per dotar als cabalers fins per sobre de les possibilitats econòmiques reals, com una forma d'obtenir un major prestigi social; mentre que en els moments més precaris s'imposa com a criteri la salvaguarda de les necessitats de la casa.

B) La marxa dels fills barons, les llegítimes

Els casaments dels cabalers homes són els més mal representats en el cas de cal Lluques, sobretot perquè les filles han tingut una esperança de vida més llarga, han sobreviscut més que els fills els períodes d'infantesa i joventut. A aquesta conjuntura demogràfica adversa cal sumar-hi el fet que dos cabalers, en dues generacions diferents, Salvador Soronellas Pàmies i Andreu Soronellas Català, van morir també força joves, però van

quedar-se a la casa sense contraure matrimoni⁹². Aquesta darrera situació, entra també en l'anàlisi de les estratègies matrimonials perquè incentivar el celibat és una forma de donar resposta a les necessitats de reproducció de la casa (Bourdieu, 1962 i 1972; Contreras, 1989; Ferrer Alòs, 1998).

Els cabalers deixen de formar part de la casa i acaben desapareixent de la seva memòria; una mostra n'és el fet que m'ha estat impossible reconstruir la història matrimonial dels dos cabalers de la primera generació analitzada, la dels germans Soronellas Gondolbeu. Pau Soronellas Gondolbeu es va casar l'any 1748, quan tenia 19 anys amb Maria Plana Oliver. Del seu germà Francisco sé que va contraure matrimoni perquè consta a la documentació que va ser convenientment dotat⁹³. A la generació Soronellas-Estrader no hi ha cap cabaler que arribi a edat de contraure matrimoni, per aquesta raó, iniciaré la revisió l'any 1816 en què es va casar Salvador Soronellas Català, fill ultimogènit de Pau S. i Estrader i de Rosa Català.

Salvador Soronellas Català i Maria Pàmies Roig, 1816

Salvador Soronellas Català, quan tenia 27 anys, es va casar amb Maria Pàmies Roig, de 25, el dia 3 de maig del 1816. Maria Pàmies era germana de Teresa, esposa de l'hereu de cal Lluques, es tracta, per tant d'un casament doble, de dos germans amb dues germanes. El Salvador va rebre per les seves llegendàries dos trossos de terra i la Maria va ser dotada pels seus pares amb un tros de terra del mas del Txecu i 120 lliures. La dot de la Maria va ser més generosa que la de la seva germana Teresa que havia de casar-se amb l'hereu.

La lògica d'aquest casament cal buscar-la en la necessitat d'assegurar la continuïtat de la casa a la propera generació. Salvador es queda, un cop casat, residint amb el seu germà casat i el seu pare, una situació completament inusual que cal entendre en el context de la falta de descendència de l'hereu, després de 14 anys de matrimoni. Amb la residència

⁹² En el capítol corresponent a l'anàlisi de la composició del grup domèstic he mostrat que aquesta solteria responia a una estratègia de conservació de la força de treball dels cabalers en situacions en què la casa en necessitava.

⁹³ Els capítols matrimonials que es van atorgar amb motiu del seu casament són esmentats als testaments

patrilocal s'assegura que els béns amb què ha estat dotat el cabaler i la seva força de treball no surtin de la casa i, a més, hi entra l'aportació dotal de l'esposa. Una altra qüestió important és el fet que es tracta d'un casament doble, de dos germans amb dues germanes. El Salvador es casa amb la germana menor de la jove de la casa que només tenia 16 anys; en cap altra ocasió he trobat una edat de matrimoni tan primerenca, tot fa pensar en una pràctica estratègica. El casament resolva el problema de la falta de descendència i incorporava a la casa una jove «coneguda» i s'allunyava el perill del conflicte, més que previsible, de la coresidència de dos matrimonis de la mateixa generació⁹⁴.

Fos com fos, tot sembla indicar que finalment el conflicte va fer aparició, sobretot arran de les segones núpcies del pare i l'any 1820, quatre anys després de casar-se, el Salvador i la seva família van marxar per instal·lar-se a Valls; no va tornar a casa fins després de la mort del seu germà que va tenir lloc l'any 1838. A llarg termini, la marxa del Salvador va beneficiar més a la casa que la seva permanència. En deixar la residència paterna va procurar-se un ofici i una nova font d'ingressos, la construcció de carros. Tot i ser fora de casa, segur com estava de què algun dia havia de tornar-hi per ocupar-se'n, el Salvador va continuar vetllant pel patrimoni familiar i va recuperar terres que havien estat empenyorades o venudes pel seu germà Pau que havia de fer front a nombrosos deutes. En aquest cas, la reproducció de cal Lluques, va assegurar-se fora de la casa, tot i que dins a la família per un membre que se'n sabia continuador. Salvador Soronellas va actuar com a hereu, sense ser-ho, convençut que a la llarga havia de governar la casa.

Salvador Soronellas Pàmies i Antònia Gondolbeu Fontanet, 1856

El fill de Salvador S. Català i de Maria Pàmies, va casar-se l'any 1856 amb Antònia Gondolbeu Fontanet quan tenien 25 i 24 anys respectivament. Aquest casament va tenir lloc en un moment de benestar econòmic de la casa. Totes les condicions afavorien que

del seu pare, Pau S. Pàmies, i de la seva mare, Teresa Gondolbeu, respectivament.

⁹⁴ Roigé (1998) ha treballat els matrimonis dobles al Priorat, que van més enllà de l'intercanvi entre germans, i n'ha ressaltat el sentit estratègic. Són unions matrimonials en les quals els intercanvis econòmics queden perfectament compensats i equilibrats. També redueixen el nombre de parents i això reforça els vincles de parentiu.

els matrimonis a establir en aquest període fossin avantatjosos perquè les dots podien ser generoses sense que això perjudiqués excessivament la reproducció de la generació següent.

Quan es va casar el cabaler Salvador, ja havien contret matrimoni les seves germanes Rosa i Maria i com que havien estat dotades generosament van optar a cònjuges amb posicions socials superiors a la de cal Lluques. El Salvador, es va casar amb una cabalera filla de pagesos petits propietaris que va aportar una dot de 300 lliures. La llegítima del Salvador es va xifrar en la mateixa quantitat a canvi de la qual li van donar una peça de terra. El valor de la seva llegítima era la meitat del valor de la dot de les seves germanes, tot i que, en aquell moment, la casa es podia haver permès una llegítima més generosa. De fet, a cal Lluques continuaven proporcionant al cabaler la seva font d'ingressos, perquè el Salvador, després de deixar la casa, va continuar treballant-hi, ocupat en la construcció de carros, fins el moment de la seva mort prematura.

Les llegítimes dels cabalers han de proporcionar-los els recursos mínims per organitzar la reproducció la seva família un cop independitzats de la casa. Els cabalers, menys dotats que les seves germanes, en marxar de casa acostumen a patir un procés de degradació social (Ferrer Alòs, 1998) perquè opten a cònjuges situats per sota del nivell de les seves cases d'origen. El capital relacional del casament dels cabalers barons és menor respecte al de les filles, les quals, en tenir més possibilitats de casar-se amb hereus poden emparentar la casa amb les branques principals de llinatges patrimonials homòlegs. El casament de les filles permet millorar la posició social que la família té a la comunitat local a través d'establir aliances socials amb hereus procedents de cases acomodades. La possibilitat de casar un cabaler amb una pubilla és estadísticament molt inferior.

C) Filles, dots i aliances socials

Totes les cabaleres de la casa es van casar, amb l'excepció d'un cas, amb hereus. Aquesta constatació ja dona una idea del plantejament que de la política matrimonial

referida a les cabaleres duia la casa. No n'hi ha prou però, amb saber que eren hereus, cal establir també en quin rang social es situava cada un d'ells per tal d'estar en condicions d'assegurar que les cabaleres eren un valor de prestigi en les quals la casa invertia econòmicament. És el valor de la propietat el que regeix i determina el muntant de la dot i és així perquè en els moments de màxim volum patrimonial s'atorguen a les cabaleres les dots més quantioses accedint així també a cònjuges més cobejats: aquells que es troben en una situació socioeconòmica superior o equivalent.

En el cas que analitzo, el volum de propietats no garantia una economia estable i folgada; l'endeutament que pesa damunt de les propietats absorbeix una part important de les rendes familiars. Malgrat el volum patrimonial, la liquidesa econòmica és baixa i l'atorgament de dots quantioses en determinats períodes d'expansió patrimonial hipoteca les possibilitats de reproducció de la següent generació. La lògica del sistema gira entorn la maximització de la rendibilitat simbòlica i social de les aliances matrimonials de les cabaleres, tot i comptant que la inversió econòmica que requereix pugui posar en perill la reproducció econòmica de la casa. Les dots són pactades i llargament retardades però, finalment, sempre són satisfetes, sigui en diners, sigui en terra. Posposar-les comporta que hagin de ser atorgades definitivament en els períodes més precaris, actuant com un detonant més de la crisi econòmica i trencant la indivisibilitat patrimonial propugnada pel sistema d'herència.

Francisca Soronellas Gondolbeu i Joan Vallverdú Cavaller, 1743

La filla primogènita de Pau Soronellas i Pàmies i de Teresa Gondolbeu, Francisca S. Gondolbeu, va contraure matrimoni als 25 anys, aproximadament, amb Joan Vallverdú Cavaller de la localitat veïna d'Almoster⁹⁵. El cònjuge era fill d'una família de pagesos propietaris i era l'hereu del patrimoni dels seus pares, essent així, la Francisca va passar a residir a la casa dels seus sogres, a la qual va aportar en dot una peça de terra. Francisca Vallverdú i el seu marit, que van tenir 3 fills, Esteve, Francisca i Josepa, i a l'any 1785 residien a la Selva tot i que una de les filles era casada a Almoster; la filla

⁹⁵ Serveixi com a mostra de la xarxa de relacions que la família tenia dins la comunitat el fet que van actuar com a testimonis del casament: Francisco Carnicer, jutge de la Selva i Josep Cuyrens, regidor

menor, Josepa, era casada a la Selva i va ser l'única que va tenir fills, la gran va ser nomenada pubilla dels béns dels seus avis⁹⁶.

Antònia Soronellas Estrader i Pere Roig Anguera, 1774

La filla gran d'Andreu Soronellas i Francesca Estrader va contraure matrimoni amb Pere Roig, pagès i propietari de la Selva que en els capítols matrimonials es va autodar amb els béns que els seus pares, ja difunts, li havien deixat en testament. Al contrari que en el cas anterior, no tinc cap element per valorar la posició social que ocupava el cònjuge dins la comunitat, ni del volum de propietats que composaven el seu patrimoni. No obstant, per relació als casaments de les seves germanes Josepa i Teresa, que analitzaré seguidament, la posició econòmica del Pere Roig devia ser, al menys, equivalent a la de cal Lluques. Sí que consta que el patrimoni de la seva família estava compost per una casa, un corral i diverses peces de terra; la dot de la Teresa, que havia de ser mereixedora d'aquest cònjuge, va consistir en 600 lliures, robes blanques i les de «son ús i port». Era una dot quantiosa, i es va pactar que 200 lliures s'entregarien immediatament i que les 400 restants es farien efectives en el termini d'un any i mig amb possibilitats de que fossin substituïdes per una peça de terra d'un valor equivalent si la casa no disposava de diners. La família tenia un patrimoni voluminós que li permetia pactar casaments en certa mesura hipergàmics, però no tenia la liquidesa suficient per afrontar els pagaments. A l'Antònia li van satisfer la dot l'any 1788, amb 14 anys de retard, quan des de cal Lluques es va traspasar a Pere Roig un tros de terra.

Teresa Soronellas Estrader i Josep Virgili Sandoval, 1782

La segona filla, per ordre de naixença, d'Andreu S. Gondolbeu era Teresa Soronellas i Estrader que es va casar quan tenia 18 anys amb Josep Virgili i Sandoval, patró de

municipal.

⁹⁶ Ha estat possible trobar tres testament diferents de Francisca Soronellas Gondolbeu, i una remodelació de donació, en els que canvia contínuament el nom de l'hereu. El fet que dos dels seus fills, entre ells el primogènit, no tinguessin descendència devia ser el motiu de tals canvis. En un testament atorgat l'any 1799 Francisca especifica que vol que es paguin les seves nombroses disposicions pioses de «los diners que tinch graciosament deixats á diferents, y com també tot lo que tinga vensut á mon favor dels Arrendaments de la terras»; la seva posició econòmica sembla acomodada.

"xàvega"⁹⁷ de Tarragona. Els seus capítols matrimonials es van atorgar davant un notari de Tarragona i no han estat localitzats; ignorem, per tant, quins van ser els pactes establerts, però tal i com hem mostrat en el capítol d'endeutament, la dot de la Teresa devia ser prou quantiosa perquè el 1798 se li devien encara 600 lliures del total. No tinc elements per situar socioeconòmicament la família Virgili, però pel muntant de la dot puc suposar que no eren simples pescadors, sinó patrons i, per tant, propietaris dels medis de producció. Consta que es van continuar mantenint contactes parentals amb la família de la Teresa, malgrat la distància que separava la Selva i Tarragona; Josep Virgili l'any 1786 va apadrinar a Andreu Soronellas Català i Teresa Soronellas va ser padrina l'any 1789 del seu nebot, Salvador Soronellas Català.

Josepa Soronellas Estrader i Josep Grau Fort, 1788

L'entrega de dots en la generació Soronellas Estrader va ser generosa i múltiple. Quedava encara una filla per casar, la menor, Josepa, i ho va fer el 18 de maig del 1788 amb Josep Grau, pagès d'Almoster. Altre cop exogàmia local, aquesta ampliació geogràfica del mercat matrimonial denota la importància donada a la selecció del cònjuge⁹⁸.

Josep Grau va ser nomenat hereu en els capítols matrimonials de «qualsevols cases, terras, honors, propietats y possessions, censos, censals y altres...»; Josep Grau procedia d'una casa de pagesos propietaris. La dot de Josepa es va correspondre amb la posició del cònjuge: 390 lliures, roba de botiga, roba blanca i una peça de terra valorada en 235 lliures. La dot sumava un total líquid de 625 lliures, un valor semblant al de les seves germanes.

Andreu S. i Gondolbeu va gastar en les dots de les seves filles prop de 2.000 lliures; aquests diners, malgrat que es travessava un moment d'auge patrimonial, no eren

⁹⁷ Una xàvega és una xarxa de pescar. Josep Virgili pertanyia a una família de pescadors, el seu pare també ho era. Els testimonis del seu casament van ser Francisco Mallol i Josep Pelegrí, tots dos mariners de Tarragona.

⁹⁸ Excepció feta de la filla gran (Antònia) tots els altres fills d'Andreu S. Gondolbeu i Fca. Estrader es van casar amb cònjuges foranis. En el cas dels hereus la tendència és la contrària ja que només en dues ocasions es casen fora del poble.

disponibles a la casa i es va anar retardant el seu pagament fins que, finalment, van haver de ser satisfetes amb terra. Casar satisfactòriament a les filles i treure rendiment social dels seus matrimonis, va contribuir de forma notable a la reducció del patrimoni de cal Lluques. Per sort, en la generació Soronellas-Català no hi va haver cap filla a qui dotar. No és fins la generació Soronellas-Pàmies que hi torna a haver dues cabaleres: Rosa i Maria Soronellas i Pàmies.

Rosa Soronellas Pàmies i Pau Mallafrè Fontanet, 1847

Rosa Soronellas, la filla gran de Salvador S. i Català es va casar el 2 d'octubre del 1847 amb Pau Mallafrè, de 31 anys. Pau Mallafrè que era orfe de mare, es va dotar ell mateix amb els béns que aquesta li havia deixat en qualitat d'hereu, excepció feta d'aquella part que ell mateix havia entregat al seu pare per tal de redimir l'usdefruit que li pertocava en els béns⁹⁹. No s'especifica en els capítols quins immobles composaven el patrimoni del Pau, però en un inventari de l'any 1866 hi consta que tenia una casa i vuit jornals de terra¹⁰⁰ distribuïts en 6 peces de terra i sis partides diferents. En la relació hi consta també una taxació del valor dels immobles, el total puja a 43.200 rals¹⁰¹.

El valor del patrimoni del Pau era substancialment inferior al dels Soronellas, però era prou quantiós i li pertanyia en plena propietat. Com que no tenia germans no havia de fer front al pagament de drets d'herència. La dot de la Rosa va pactar-se en 317 lliures en metàl·lic, 100 lliures en roba de botiga, un matalàs, una calaixera i gran quantitat de roba de vestir i blanca.

Maria Soronellas Pàmies i Joan de la Creu Ferrater Pàmies

Maria Soronellas Pàmies, als 21 anys, es va casar amb Joan de la Creu Ferrater Pàmies, vidu de 39 anys, el dia 4 de novembre de 1848. Joan de la Creu va ser alcalde del poble durant anys, era membre d'una família benestant que des de feia diverses generacions

⁹⁹ El pare d'en Pau, Francisco Mallafrè, havia tornat a contraure matrimoni, quedant així automàticament rescindint el dret d'usdefruit que tenia sobre el patrimoni del seu fill; però el tema devia portar desavinences perquè en escriptura de "Transacció i Concòrdia" en Pau atorgà al seu pare una petita part d'aquests béns.

¹⁰⁰ Una de les peces de terra, la més gran, era sotmesa a pagament de quatre censals, el valor líquid total era de 4.690 rals.

¹⁰¹ L'any 1864 Andreu S. Pàmies, cunyat de Pau Mallafrè feu també una relació de béns amb taxació, el valor total dels béns dels Soronellas era de 80.112 rals, quasi el 50% més.

exercien d'apotecaris a la Selva i que tenien un patrimoni important¹⁰². Joan de la Creu, fill d'Ambròs Ferrater i de Teresa Pàmies, difunts ja en aquell moment, havia contret matrimoni l'any 1839 amb Rita Ballester, de Sitges, la qual va morir pel vols de l'any 1846 sense haver deixat descendència. Es va imposar un nou casament perquè havia quedat interrompuda la continuïtat de la casa i faltava mà d'obra reproductiva, algú que es fes càrrec de la direcció¹⁰³ de les feines de la casa. El nou matrimoni es va pactar amb Maria Soronellas, la segona i última filla de Salvador S. Català. El valor de la dot de la Maria quasi va doblar el de la seva germana Rosa; els seus pares la van dotar amb 353 lliures i 247 lliures en metàl·lic, un total de 600 lliures, a més de roba de vestir i blanca. La casa en va treure la màxima rendibilitat possible, va ser un casament prestigiós perquè va emparentar la casa amb una de les famílies bones del poble.

Teresa Soronellas Monné i Francisco Torrents Basseda, 1872

Ens situem ja a la darrera generació d'aquest període, aquella en què la transmissió no va seguir la norma de la institució d'hereu en els capítols matrimonials, utilitzada en totes les transmissions precedents. Quan va contraure matrimoni Teresa S. i Monné, la filla primogènita d'Andreu S. Pàmies i de Teresa Monné, se la va satisfer dels seus drets de l·legítimes amb una peça de terra valorada en 1.066 ptes. i una quantitat en metàl·lic, 534; el total va ser, doncs, de 1.600 pta. unes 600 lliures. A la seva vegada el futur marit va ser satisfet dels seus drets d'herència amb una peça de terra valorada en 800 lliures i una quantitat en metàl·lic, 500 lliures, a més de 534 pta. en roba de botiga. Ambdós va ser tractats com a cabalers i van instal·lar-se inicialment a Barcelona per passar a residir, anys més tard, altre cop a la Selva. Tant la dot de la Teresa com la l·legítima del seu marit van ser generoses, les seves respectives cases contribuïen així a la reproducció autònoma de la parella. No sembla que aquest matrimoni aportés gaire capital relacional a la casa, com tampoc en va aportar el de la seva germana Maria. En aquesta generació

¹⁰² En la relació de béns atorgada per Maria Soronellas i Pàmies, després de la mort del seu marit, declarava que el patrimoni estava compost per 24'88 jornals de terra concentrats en 6 peces diferents, una de les quals tenia 10'39 jornals d'extensió, amb un mas i una era de batre. També formaven part del patrimoni un solar urbà i una casa al carrer Major. El valor de venda del conjunt era de 9.061 escuts, prop de 23.000 ptes i pagaven una contribució anual de 230 pessetes. Un patrimoni força superior al de cal Lluques que en aquell moment pagaven una contribució anual de 149,75 ptes.

¹⁰³ Fem referència a la "direcció" de les feines domèstiques i no a la seva execució perquè els Ferrater tenien minyona i la continuaren tenint.

canvia la forma com es transmet el patrimoni, es tracta d'una generació de transició a la qual em tornaré a referir, més detingudament en el pròxim capítol, quan m'ocupi dels canvis del model cultural de referència en la gestió de la casa. Hi ha elements de continuïtat i d'altres de nous que cal ubicar en el context de les transformacions socials, polítiques i econòmiques de finals del segle XIX i començaments del XX.

En síntesi, cal Lluques es fa present en la comunitat mitjançant del capital simbòlic de la casa, la part immaterial del patrimoni familiar, d'això m'he ocupat en aquest apartat. Una de les dimensions més importants del capital social és la que gira al voltant de la política matrimonial de la casa, tot i que també he tingut en consideració el valor simbòlic atribuït als béns i als sistemes de nominació. Mitjançant els matrimonis dels hereus i dels cabalers i, d'una forma molt important, el de les cabaleres, la casa ratifica, consolida i regenera els seus lligams amb la comunitat. El valor social del parentiu va més enllà de les persones que resideixen a la casa, en anar-se'n, els seus components contribueixen també al posicionament de la casa en l'estructura social. El casament de les cabaleres permet a la casa establir vincles socials estratègics amb altres cases de dins i de fora de la comunitat. Els lligams confegeixen una xarxa de relacions socials que també contribueix a la reproducció social de la casa. Però l'ús estratègic del matrimoni de les cabaleres té un cost econòmic per la casa que acaba perjudicant la producció econòmica i, a la llarga, la continuïtat de la casa i la seva posició a la comunitat, precisament allò que es volia preservar.

3.4. LA CASA PAGESA I LA COMUNITAT LOCAL. CONCLUSIONS

En aquest capítol he exposat les condicions en què té lloc la reproducció social de les cases pageses al llarg dels segle XVIII i XIX. L'anàlisi del cicle familiar de cal Lluques en el seu entorn local, el de la Selva del Camp, m'han servit per estudiar els factors que intervenen en la construcció de la reproducció de les famílies i dels seus patrimonis.

La casa és la institució bàsica de la vida en el context social que analitzo. La casa és la

unitat de producció i també és la unitat social de referència a la comunitat local, la qual serveix de marc integrador de les cases pageses i del teixit parental i veïnal que les relaciona. La casa pagesa està constituïda per un petit grup de persones, que habiten en un espai de residència comú i que tenen la propietat d'un conjunt patrimonial, més o menys important, que és la base de la seva subsistència. Les terres, l'habitatge en l'espai urbà, els drets, el nom... constitueixen el capital material i simbòlic amb què la casa s'identifica en la comunitat en la qual s'integra. La casa és la unitat d'organització del treball i de la reproducció per excel·lència; també cal tenir en compte el paper de la comunitat en la reproducció. La casa ocupa una posició en la comunitat local que es mesura a partir del seu capital patrimonial, simbòlic i també relacional; dit d'una altra manera, la casa pertany a la comunitat en la mesura que és capaç de relacionar-se amb altres cases i de dibuixar el seu propi entramat de relacions que sovint es vehiculen a través del parentiu.

Cal Luques era una casa mitjana del poble, el que en el context local es coneix també com una «casa arreglada», una expressió que fa referència al fet que la família disposa de la terra que necessita per a viure, cosa que situava al cap de família en la categoria de propietaris acomodats, no pas benestants ni rendistes. L'estructura de classes de la comunitat local durant el segle XVIII i fins a la segona meitat dels segle XIX dibuixa una societat controlada econòmicament i políticament per un petit grup de grans propietaris que tenia gairebé la meitat de les terres del terme. Tanmateix, hi trobem també un volum important de famílies que tenien petites propietats agràries, finques de poca extensió, les quals conreaven alhora que ocupaven la major part del seu temps en el treball a la terra dels propietaris acabats o, simplement acomodats. Al Camp de Tarragona, i en general a tota la Catalunya Nova, hi domina el poblament concentrat i una propietat molt fragmentada a la qual hi va tenir accés gran quantitat de població; aquesta condició, com s'ha vist, ha influït en les estratègies reproductives de les cases pageses en la mesura que els patrimonis familiars estan conformats, en moltes ocasions, per «trossos», no pas per grans finques, com és el cas de les masies de la Catalunya Vella. Les pràctiques d'herència a la Catalunya Nova, essent teòricament indivises, comporten sovint un cert repartiment patrimonial.

S'ha d'ubicar, doncs, cal Lluques, al bell mig de l'estructura social local, tot i que el tret més característic de la trajectòria de la casa és la inestabilitat de la seva base patrimonial i la constant combinació de l'agricultura amb altres activitats econòmiques. El patrimoni de cal Lluques té un volum fràgil i a la casa li cal diversificar les bases econòmiques per mantenir la posició en l'estructura social. L'explicació d'aquesta vulnerabilitat cal buscar-la en els contextos històrics, en les situacions conjunturals i estructurals que determinen situacions de prosperitat i de crisi, però també cal buscar l'origen de la inestabilitat patrimonial en el desplegament de les estratègies de reproducció social de la casa, fonamentalment, l'herència i el matrimoni.

El model d'herència indivís, dominant al territori català, és el que es practica a cal Lluques en totes i cada una de les transaccions d'herència que van tenir lloc a la casa en el període analitzat en aquest capítol. El cap de família transmet la major part del patrimoni de la casa a un sol dels seus descendents però, tanmateix, l'anàlisi detallada de la forma com es duen a terme els repartiments de l'herència a cada generació, evidencien que la pràctica social no sempre s'ajusta al model ideal de referència. Hi ha clares estratègies que intenten evitar la dispersió patrimonial, però a cada generació es divideix el patrimoni i alguns fragments, els menys possibles, van a parar a mans dels fills no hereus. La casa és una institució que aglutina, en una mateixa causa, la reproducció econòmica i la reproducció de la família, de la seva identitat i de la seva posició a la comunitat; la forma d'harmonitzar aquestes dues esferes de la reproducció està relacionada amb la posició que les cases ocupen en l'estructura social. Així, les cases benestants, no tenen problemes per sincronitzar la reproducció econòmica i la familiar perquè la seva solidesa econòmica els permet reproduir a plaer el model ideal indivís. En canvi, a les cases mitjanes, que malden per mantenir-se o per ascendir una mica en l'estructura social, els costa més esforç mantenir l'equilibri entre la reproducció econòmica i els requeriments de la reproducció de la família com a grup social. La trajectòria familiar de cal Lluques és plena de moments en els quals es duen a terme actuacions sobre el patrimoni o sobre les activitats productives, que podem definir com a clarament antieconòmiques perquè persegueixen uns objectius que responen a una

lògica social, simbòlica o identitària, també transcendents per a la continuïtat i per a la posició de la casa en la comunitat.

La casa pagesa, cal Lluques, s'inscriu en la lògica de la petita producció mercantil, no ens trobem pas en una situació d'economia de subsistència, perquè en el context de la producció agrària del Camp de Tarragona dels segles XVIII i XIX, la major part de la producció agrària, vi o aiguardents i avellanes, era destinada a la comercialització en els mercats europeus. La orientació d'una part de la producció al mercat és una de les característiques essencials de la producció mercantil simple, l'altra és la coincidència de família i unitat de producció. És així que les cases pageses compten bàsicament amb les estratègies familiars per acomodar-se a les condicions, favorables o adverses, de l'economia de mercat. Les dimensions del grup, l'edat del matrimoni, la selecció del cònjuge, la quantia de les dots i les legítimes i el retard en la satisfacció dels drets d'herència són, entre d'altres, elements amb els quals les cases pageses s'adapten a les fluctuacions del mercat; totes aquestes decisions afecten a la casa, als seus membres, a la seva base patrimonial i a la seva posició social. Fet i fet, la casa se'n va sortint, aconsegueix mantenir-se en una posició social intermitja i va superant les conjuntures desfavorables, les guerres finiseculars, les males collites, els bloquejos, les epidèmies; la gestió estratègica dels recursos que ofereix la família en combinació amb els que ofereix el patrimoni fan possible la reproducció social de la casa pagesa.

Fa un moment m'he referit a les estratègies familiars per explicar la forma com es duu a terme el joc de la reproducció social. Hi ha dos factors dels que intervenen en la reproducció de les cases pageses que cal esmentar a banda perquè estan més directament vinculats a la gestió dels recursos econòmics; em refereixo a la diversificació d'activitats econòmiques i a l'endeutament. Són els dos elements externs a la unitat familiar que actuen com a comodins per facilitar l'assoliment de l'equilibri entre les característiques de la unitat familiar, el volum patrimonial i les condicions del sistema de mercat. Quan la base patrimonial està en període de formació o de recomposició després d'una situació de crisi, la diversificació de l'economia familiar és un bon mecanisme per aconseguir recursos financers per fer inversió patrimonial. En canvi, quan la base

patrimonial ha crescut i la posició social de la família demana liquidesa, la casa pagesa recorre a l'endeutament, un recurs que s'empra en relació proporcional al volum del patrimoni i que, per tant, és força més habitual quan la base patrimonial és més àmplia. El deute és una frontissa que fa la funció d'amortir les situacions d'adversitat o de retardar l'impacte d'inversions socials que tenen una alta repercussió en l'economia de la casa. L'endeutament i la pluralitat de bases econòmiques esdevenen components estructurals en la reproducció de les cases pageses.

La casa pagesa, cal Lluques, forma part de la comunitat local, la qual constitueix el seu marc d'integració social. Els individus s'integren en les cases i hi ocupen una posició que depèn de com estan ubicats respecte a l'herència; per la seva banda, les cases s'integren a la comunitat en base al volum del seu capital econòmic, patrimonial, simbòlic i relacional, factors dels quals en depèn la posició que ocupa en l'estructura social. Les cases marquen la pertinença a la comunitat i són el factor de configuració identitària més important que disposen les persones. La casa-habitatge, les terres, el nom, són elements d'identificació i d'establiment de la presència de la casa en la comunitat local.

Abans m'he referit a les estratègies matrimoniales com un dels mecanismes de la reproducció social de les cases, molt vinculat a les estratègies d'herència. Les pràctiques matrimoniales es defineixen a partir de les necessitats reproductives de la casa i s'organitzen seguint el gènere i la posició que els individus ocupen respecte a l'herència. El casament de l'hereu/pubilla, el de les cabaleres i el dels cabalers s'inscriuen en lògiques diferents i persegueixen objectius diferents. En conjunt, la política matrimonial de les cases contribueix d'una forma important a construir el teixit comunitari. Les aliances matrimoniales deriven en veritables aliances socials que emparenten les cases de la comunitat seguint lògiques de tendència, en general, homogàmica, tot i que s'observa una preferència a buscar matrimonis hipergàmics per a les cabaleres que es converteixen així en el capital social o relacional més important de les famílies. El parentiu és un llenguatge ideal per fixar les relacions de la família amb la comunitat; el matrimoni i altres pràctiques com el padrinatge són mecanismes d'emparentament que fixen la

posició de la casa en la comunitat i que sovint ajuden a consolidar relacions socials prèvies com és el cas del veïnatge.